

Helst mot urolig vær

Historieforståelse og historiebruk i Kjell Fjørtofts Lille-Moskva og Vi fikk vår frihet

—

Magnar Svendsen

Masteroppgave i historie, HIS-3980 Mai 2015

Forord

Denne masteren har vært litt av en reise. Det startet med en rekke forslag til masteroppgaver, som jeg fikk fra instituttet. Rådvill som jeg var tok jeg med meg listen av forslag og viste til min far, Oluf Svendsen. Han mente at Kjell Fjørtoft ville være et spennende emne, og jommen fikk han rett. Etter å ha bestemt meg for emne, kom jeg i kontakt med Stian Bones, som tok på seg det å være min veileder for oppgaven. Stian har hele tiden vært der med gode råd og god veiledning for oppgaven. Takket være ham har jeg alltid vært på en stø kurs mot målet, slik at jeg endelig fikk fullført. Jeg vil også takke Per Pippin Aspaas, ved Universitetsbiblioteket, som alltid stilte seg til disposisjon med å finne de rette arkivboksene i arkivet. Han og resten av bibliotekpersonalet var alltid imøtekommende og sørget for at jeg fikk gode arbeidsforhold når jeg satt og jobbet i arkivet. Jeg vil også takke mine medstudenter på lesesalen for den fine atmosfæren, som vi har delt det siste halvåret. Det har vært en sann fornøyelse å dele kontor med dere.

Jeg vil derfor nok en gang takke, min far, Oluf Svendsen, min veileder, Stian Bones, førstebibliotekar, Per Pippin Aspaas, mine kolleger på lesesalen, men sist og ikke minst min kjære familie som støtter meg i tykt og tynt.

Sammendrag

Denne oppgaven handler om den nord-norske forfatteren Kjell Fjørtoft. Fjørtoft skrev i alt 18 dokumentarbøker gjennom sin karriere, og det er to av disse bøkene, som det blir gått nærmere inn på i denne oppgaven. Bøkene som blir undersøkt er *Lille-Moskva* (1983) og *Vi fikk vår frihet* (1984). I begge bøkene er handlingen lagt til Finnmark under 2. verdenskrig, og mens den ene boka omtaler partisanvirksomheten i Finnmark, tar den andre for seg tvangsevakueringen av fylket høsten 1944. Dette var bøker hvor Fjørtoft gikk ut med sterke meninger og som han mottok både ris og ros for. I denne oppgaven blir Fjørtofts historiebruk og historieforståelse undersøkt nærmere i de to nevnte bøkene. Hvilke ettervirkninger de to bøkene hadde på endringsarbeidet etter 2. verdenskrig og samfunnslivet forøvrig, blir også gjennomgått. Mediebildet rundt lanseringen av de to bøkene blir undersøkt nærmere, og gjennom dette forsøkes det å få et inntrykk av hva det var med Fjørtofts forfatterskap, som skapte slik entusiasme, og kritikk. Fjørtoft etterlot et privatarkiv til Universitetsbiblioteket i 2000, som legger en stor del av grunnlaget for denne oppgaven. I arkivet finnes det både gamle avisartikler og korrespondanse, som også har blitt benyttet. Med utgangspunkt i Fjørtofts bøker er det også foretatt en mer generell drøfting rundt 2. verdenskrig i historieundervisningen i norsk videregående skole.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1. Innledning	1
Om forfatteren	1
Problemstilling	6
Kilder og litteratur	6
Metode	8
Struktur	8
Kapittel 2. <i>Lille-Moskva</i>	10
Bakgrunn til Lille-Moskva	10
Sammendrag av boken <i>Lille-Moskva</i>	14
Lanseringen av boken <i>Lille-Moskva</i>	19
Debatten mellom Kjell Fjørtoft og lektor Gunnar Pedersen	21
Uvitende NRK reportere	22
Ukorrekt framstilling	23
Kjell Fjørtofts svar til lektor Gunnar Pedersen i Nordlys den 25.10.83.	23
Lektor Gunnar Pedersen svarer Fjørtoft, Nordlys 29.10.83	24
Kjell Fjørtofts svar til Gunnar Pedersen Nordlys den 5.11.1983.	26
Lektor Gunnar Pedersens absolutt siste svar den 16.11.83.	27
Drøfting.....	29
Kapittel 3. Vi fikk vår frihet	40
Realhistorisk bakgrunn for <i>Vi fikk vår frihet</i>	40
Hvorfor skrev Kjell Fjørtoft <i>Vi fikk vår frihet</i> ?	44
Sammendrag av <i>Vi fikk vår frihet</i>	44
Lanseringen av boka <i>Vi fikk vår frihet</i>	50
<i>Nordlys</i> : Kjell Fjørtoft med oppsiktsvekkende ny bok: «Quisling brente Finnmark».....	51
Svar fra Knut Einar Eriksen <i>Nordlys</i> 26. september.....	53
Lokalhistorisk seminar i Bjerkevik 1984.....	54
Sterke reaksjoner på <i>Vi fikk vår frihet</i>	56
Klage til Tromsøs forliksråd	58
Reaksjoner fra andre tidligere medlemmer fra 2. bergkompani	59
Notater omkring frigjøringen av Finnmark av Kjell Fjørtoft.	61
Tilbakevisning av anklagene	62
Injuriesak avvist.....	65
Drøfting.....	65
Kapittel 4. Et didaktisk perspektiv	75
Kapittel 5. Konklusjon	83

Fjørtofts Lille-Moskva.....	83
Fjørtofts bruk av historien.....	83
Ettervirkninger.....	84
Fjørtoft og Vi fikk vår frihet.....	84
Fjørtofts bruk av historien.....	85
Ettervirkninger.....	86
Hvilken bok lykkes han best med?.....	86
Erindringen om krigen i Nord-Norge.....	86
Litteratur og kilder:.....	88
Litteratur:.....	88
Nettressurser:.....	89
Kjell Fjørtofts privatarkiv:.....	90

Kapittel 1. Innledning

Tittelen på denne oppgaven kommer av at oppgavens hovedperson, Kjell Fjørtoft, ofte og helt bevisst kom med synspunkter som han visste ville provosere og skape sterke reaksjoner.

Dermed ble han også omdiskutert, og måtte tåle mye kritikk fra flere hold, også fra historikere. Tittelen på en artikkel i *Aftenposten* fra 1984 er karakteristisk for dette:

«Forfatteren i historisk uvær». I innledningen på artikkelen het det: «Historisk torden ruller over Nord-Norge. Den som har påkalt uværet er journalisten, filmfotografen og forfatteren Kjell Fjørtoft». ¹ Det uværet som Fjørtoft påkalte, omfattet i høy grad også de to bøkene som denne oppgaven drøfter

Om forfatteren

Kjell Fjørtoft gjorde seg på mange måter bemerket i norsk, og spesielt nord-norsk kulturliv. Fjørtoft ble født i Tromsø den 5. mars 1930, og med en far som var fiskeeksportør, var det meningen at han skulle overta bedriften. På 1950-tallet ledet han en rekefabrikk som faren hans eide, og han arbeidet også i bank og i Norsk Hydro. I tre år var han dessuten med i et ishavsrederi. Fjørtoft begynte som Journalist i *Nordlys* i 1958, hvor ble han til 1965. Deretter jobbet han som journalist ved *Lofotpostens* Tromsø-kontor de neste tre årene. Videre gikk Fjørtoft over til *Dagbladets* Nord-Norge kontor i Tromsø, hvor han ble til 1978. Da startet han sin frilansvirksomhet² og satset helt på forfatterskap og filmskaping.³ Som filmskaper regisserte og delvis fotograferte Fjørtoft hele 25 fjernsynsprogrammer for NRK. I tillegg til disse laget Fjørtoft rundt 30 kortfilmer/dokumentarfilmer om, eller fra Nord-Norge.² Fjørtoft deltok aktivt i det Nord-Norske kulturlivet, og i 1983 mottok han Troms fylkeskommunes kulturpris. Videre var Fjørtoft nestformann i Nordnorsk Forfatterlag i flere år, og formann fra 1984 til 1985.¹ Fjørtoft døde 14. mai i Tromsø 2010.³

Gjennom sin karriere forfattet Fjørtoft hele 18 bøker innenfor dokumentarbok-sjangeren. De fem første bøkene til Fjørtoft viser hans forhold til Nord-Norge:

- *Troms med bankene utenfor* (1966)
- *Nord i kongeriket. Streiftog blant havfolk og samer* (1969)

¹ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus» Brev 2.11.84. «Forfatteren i historisk uvær» *Aftenposten* 27.10.84.

² Snoeiing 1987:51

³ Nbl.snl.no – om Kjell Fjørtoft av Ivan Kristoffersen

- *Troms i bilder* (1970)
- *Rapport fra Svalbard. En del av Norge?* (1972)
- *Rapport nordfra '75* (1975)

I disse bøkene var Fjørtoft opptatt av Troms, Finnmark og Svalbard, og han forsvarte ofte de svakeste i samfunnet. Bøkene beskrev samfunn, mennesker og hendelser, og i flere av bøkene stilte Fjørtoft seg kritisk overfor de norske myndighetenes politikk i Nord-Norge.⁴

De neste bøkene markerte noe som har blitt kalt Fjørtofts andre periode i forfatterskapet:³

- *Dramaet på Arnøy* (1981)
- *Lille Moskva – den glemte krigen* (1983)
- *Vi fikk vår frihet* (1984)
- *Spionfamilien* (1986)

Disse bøkene ble vidt kjent i Norge og skapte hver for seg, store debatter i avisene.³ Bøkene hadde i hovedsak 2.verdenskrig i Nord-Norge som emne. Et annet viktig tema var kaldkrigsproblematikken, og de overtramp dette førte til av norske myndigheter, særlig i form av overvåkning av kommunister og partisaner. Det er også disse bøkene som vil være mest relevante for denne oppgaven. Her kommer derfor en kort oppsummering om hva de fire bøkene handlet om:

Dramaet på Arnøy var Fjørtofts første bok om partisanvirksomheten og krigen i Nord-Norge. Han fortalte om tremannsgruppen av partisaner som opererte på Arnøy i Nord-Troms i 1943. Partisanene skulle holde øye med skipstrafikken og skaffe opplysninger om militære anlegg, som de videre skulle sende informasjon om over til Sovjetunionen. Det ble vanskelig for partisanene å holde seg skjult i det lille samfunnet på Arnøy, og stadig flere sivile ble involvert i spionasjen. Etter angiveri klarte tyskerne å slå tilbake, og åtte personer ble henrettet, mens mange havnet i tukthus i Tyskland. De tre partisanene ble drept. Boka ble en *salgssuksess, og kom ut i fire opplag i til sammen 13 000 eksemplarer.*⁵

⁴ Snoeiing, Kim, *Det må ikke skje igjen – glemte partisaner i Finnmark* 1987:55

⁵ Snoeiing, Kim *Det må ikke skje igjen – glemte partisaner i Finnmark* 1987:56-57

Lille-Moskva, den glemte krigen, som kom to år etter, var på mange måter en naturlig oppfølger til *Dramaet på Arnøy* i den forstand at den også tok for seg partisanenes virksomhet i Nord-Norge. I denne boka lå fokuset på partisanbygda Kiberg i Øst-Finnmark, som ble kalt «Lille-Moskva», på bakgrunn av de nære relasjoner til Fiskerhalvøya i Sovjetunionen. Med utgangspunkt i «Lille-Moskva» fortalte Fjørtoft om partisanenes virksomhet i motstanden mot tyskerne under 2. verdenskrig. Undertittelen «-den glemte krigen» refererte til at partisanenes motstand ikke var særlig kjent, og i alle fall underkjent. De samlede salgstallene for denne utgivelsen har det ikke lyktes å få klarhet i.

Vi fikk vår frihet, Finnmark høsten 1944, ble i likhet med forrige bok, også en slags oppfølger. *Vi fikk vår frihet* ble en oppfølger til *Lille-Moskva* i den forstand at den også omhandlet Finnmark under 2. verdenskrig, og tok for seg det som etter Fjørtofts mening var en befolkning som ikke hadde fått nok oppmerksomhet i norsk offentlighet, i den kollektive erindringen om 2. verdenskrig. Boken handlet om tvangsevakueringen og frigjøringen av Finnmark høsten 1944. Boken tok både for seg forholdene til sivilbefolkningen som ble tvangsevakuert, samtidig som den handlet om forholdene for de sivile som klarte å unnsnippe evakueringen.

Vi fikk vår frihet ble også en kommersiell suksess, og ble gitt ut i 13 000 eksemplarer.⁶

Spionfamilien fra 1986 handler om en partisanfamilie fra Bakfjord i Finnmark. Familien fra Bakfjord dro til Sovjetunionen under 2. verdenskrig, og mennene gikk inn i tjeneste som partisaner. Når krigen var over, ble familien tvunget til å utpeke et familiemedlem til å fortsette som spion for Sovjetunionen, inn i den kalde krigen. Selmer Nilsen på 17 år ble det utvalgte familiemedlemmet, og spionerte på Norge for Sovjetunionen fram til 1967, da han ble tatt for spionasje og dømt. Denne episoden, vil også bli mer utførlig forklart i de kommende kapitlene i oppgaven.

Spionfamilien hadde fram til 2002 blitt solgt i 40 000 eksemplarer.⁷ Kjell Fjørtoft solgte til sammen hele 150 000 bøker gjennom hele sitt forfatterskap.⁷

- *Troms med bankene utenfor* (1966)

⁶ Snoeiing, Kim *Det må ikke skje igjen – glemte partisaner i Finnmark* 1987:59

⁷ "Ikke lenger på krigsstien", Skjalg Fjellheim *Dagbladet* 2002.

- *Nord i kongeriket. Streiftog blant havfolk og samer* (1969)
- *Troms i bilder* (1970)
- *Rapport fra Svalbard. En del av Norge?* (1972)
- *Rapport nordfra '75* (1975)

I disse bøkene var Fjørtoft opptatt av Troms, Finnmark og Svalbard, og han forsvarte ofte de svakeste i samfunnet. Bøkene beskrev samfunn, mennesker og hendelser, og i flere av bøkene stilte Fjørtoft seg kritisk overfor de norske myndighetenes politikk i Nord-Norge.⁸

De neste bøkene markerte noe som har blitt kalt Fjørtofts andre periode i hans forfatterskap:⁸

- *Dramaet på Arnøy* (1981)
- *Lille-Moskva – den glemte krigen* (1983)
- *Vi fikk vår frihet* (1984)
- *Spionfamilien* (1986)

Disse bøkene ble mer vidt kjent i Norge og skapte hver for seg, store debatter i avisene.⁸ Bøkene hadde i hovedsak 2.verdenskrig i Nord-Norge som emne. Et annet viktig tema var kaldkrigsproblematikken og overtramp av norske myndigheter særlig i form av overvåkning av kommunister og partisaner under den kalde krigen. Det er også disse bøkene som vil være mest relevante for denne oppgaven. Her kommer derfor en kort oppsummering om hva de fire bøkene handlet om:

Dramaet på Arnøy var Fjørtofts første bok om partisanvirksomheten og krigen i Nord-Norge. Han fortalte om tremannsgruppen av partisaner som opererte på Arnøy i Nord-Troms i 1943. Partisanene skulle holde øye med skipstrafikken og skaffe opplysninger om militære anlegg, som de videre skulle sende informasjon om over til Sovjetunionen. Det ble vanskelig for partisanene å holde seg skjult i det lille samfunnet på Arnøy og stadig flere sivile ble involvert i spionasjen. Etter angiveri klarte tyskerne å slå tilbake og åtte personer ble henrettet, mens mange havnet i tukthus i Tyskland og de tre partisanene ble drept. Boka ble en salgssuksess, og kom ut i fire opplag i til sammen 13 000 eksemplarer.⁹

Lille-Moskva, den glemte krigen, som kom to år etter, ble på mange måter en naturlig oppfølger til *Dramaet på Arnøy* i den forstand at den også tok for seg partisanenes virksomhet i Nord-Norge. I denne boka lå fokuset på partisanbygda Kiberg i Øst-Finnmark, som ble kalt

⁸ Snoeiing 1987:55

⁹ Snoeiing 1987:56-57

«Lille-Moskva», på bakgrunn av dens nære relasjoner til Fiskerhalvøya i Sovjetunionen. Med utgangspunkt i «Lille-Moskva» fortalte Fjørtoft om partisanenes virksomhet i motstanden mot tyskerne under 2. verdenskrig. Undertittelen «-den glemte krigen» refererte til at partisanenes motstand, ikke var særlig kjent, og i alle fall underkjent.

Vi fikk vår frihet, Finnmark høsten 1944, ble i likhet med forrige bok, også en slags oppfølger. *Vi fikk vår frihet* ble en oppfølger til *Lille-Moskva* i den forstand at den omhandlet Finnmark under 2. verdenskrig og tok for seg det, som etter Fjørtofts mening var en befolkning som ikke hadde fått nok oppmerksomhet i historien, eller erindringen om 2.verdenskrig. Boken handlet om tvangsevakueringen og frigjøringen av Finnmark høsten 1944. Boken tok både for seg forholdene til sivilbefolkningen som ble tvangsevakuert, samtidig som den handlet om forholdene for de sivile som klarte å unnsnippe evakueringen.

Vi fikk vår frihet ble også en kommersiell suksess, og ble gitt ut i 13 000 eksemplarer.¹⁰

Spionfamilien fra 1986 handler om en partisanfamilie fra Bakfjord i Finnmark. Familien fra Bakfjord dro til Sovjetunionen under 2.verdenskrig, og mennene gikk inn i tjeneste som partisaner. Når krigen var over, ble familien tvunget til å utpeke et familiemedlem til å fortsette som spion for Sovjetunionen, inn i den kalde krigen. Selmer Nilsen på 17 år ble det utvalgte familiemedlemmet, og spionerte på Norge for Sovjetunionen fram til 1967, da han ble tatt for spionasje og dømt. Denne episoden, vil også bli mer utførlig forklart i de kommende kapitlene i oppgaven.

Spionfamilien hadde fram til 2002 blitt solgt i 40 000 eksemplarer.⁷ Kjell Fjørtoft solgte til sammen hele 150 000 bøker gjennom hele sitt forfatterskap.¹¹

Det er altså de to bøkene *Lille-Moskva* og *Vi fikk vår frihet* jeg skal se nærmere på i denne oppgaven. Grunnen til dette er at bøkene vakte stor interesse, men også mye kritikk i samtiden. Særlig for *Lille-Moskva* har Fjørtoft mottatt masse ros i ettertiden. Historiker Sven G. Holtmark uttalte i 2002:

«Hans ubestridte fortjeneste er at han har fått mindre kjente deler ved krigen fram for et bredt publikum. Særlig hans stoff om partisanene i Finnmark var nybrotsarbeid. Studenter og andre

¹⁰ Snoeiing 1987:59

¹¹ Skjalg Fjellheim: "Ikke lenger på krigsstien", *Dagbladet* 2002. -

som arbeider med dette emnet, kommer ikke utenom Fjørtofts bøker. Han skrev engasjerende, løftet fram krigens enkeltskjebner og satte dem inn i en større sammenheng».⁷

Vi fikk vår frihet fikk også en del ros, blant annet for å få fram konflikten mellom lokalbefolkningen i Finnmark og London-regjeringen.¹² Men vi også skal se, fikk altså begge bøkene en del kritikk i samtiden.

Problemstilling

Temaet for oppgaven er historiebruk og historieforståelse i Kjell Fjørtofts *Lille-Moskva* og *Vi fikk vår frihet*. Oppgaven går derfor grundig inn på debatten Kjell Fjørtoft skapte med de to bøkene. Flere spørsmål må reises. Hvordan påvirket denne debatten erindringsarbeidet om 2. verdenskrig, særlig med tanke på Finnmark? Hvilket historiesyn hadde Fjørtoft? Hva var Fjørtofts motiver for å skrive bøkene, og debatten i mediene? Hvordan brukte han historien for å oppnå sine mål? Hvilke ettervirkninger fikk bøkene hans?

I oppgaven vil det i stor grad bli lagt vekt på Fjørtofts lansering av bøkene i media, og den påfølgende debatten etter utgivelsen av bøkene. En årsak til dette er den måten Fjørtoft gikk fram på. Som det stod i *Nordlys* i 1986, i tilknytning til boka *Spionfamilien*:

«Kjell Fjørtoft jobber på to plan som forfatter, gjennom bokmanus og gjennom massemedia. Få av dagens norske forfattere har klart å lansere sine bøker med så mye oppstyr før utgivelsen, som nettopp han».¹³

Kjell Fjørtoft var ingen historiker, men han skrev bøker om historiske temaer. Han hadde arbeidet som journalist i mange år og hadde derfor erfaring fra pressen. Det vil være nærliggende å tro at denne bakgrunnen til Fjørtoft har vært med på å prege forfatterskapet og lanseringa av bøkene gjennom massemedia.

Kilder og litteratur

Hovedkildene for denne oppgaven vil være de to bøkene, *Lille-Moskva* og *Vi fikk vår frihet*. En annen og like viktig hovedkilde vil være Kjell Fjørtofts privatarkiv. Arkivet leverte han til Universitetsbiblioteket i Tromsø, ved Rune Blix Hagen i 2000. Materialet består blant annet av korrespondanse, bokmanuskripter og utklipp av artikler og reportasjer fra aviser.¹⁴ I

¹² Snoeiing, Kim *Det må ikke skje igjen – glemte partisaner i Finnmark* 1987:62

¹³ Snoeiing, Kim *Det må ikke skje igjen – glemte partisaner i Finnmark* 1987:61

¹⁴ "Privatarkiv nr. 6 Kjell Fjørtoft" Munin.uit.no

oppgaven skal det i stor grad brukes avisutklipp fra bøkene samtidig, levert av norske Argus.¹⁵ Det vil også bli lagt vekt på korrespondanse og Fjørtofts egne notater fra arkivet.

Det er også gjort tidligere forskning på veldig eller tildels beslektede områder med denne oppgaven. Denne forskningen vil også bli brukt i stor grad:

1. ***Det må ikke skje igjen, Glemt partisaner i Finnmark.*** Dette er en hovedoppgave av Kim Snoeiing fra 1987, avlagt ved «Scandinavisch instituut, Faculteit der Letteren van de Rijks Universiteit Groningen, Nederland». Hovedoppgaven handler om partisaner i norsk litteratur, med hovedvekt på Kjell Fjørtofts forfatterskap og hans bok *Lille-Moskva*. Til grunn for undersøkelsen var et sett av teorier om dokumentarlitteratur. I og med at Snoeiings hovedoppgave omhandler mye av det samme som denne oppgaven, vil den bli brukt der det er behov for det. Spesielt Snoeiings litterære analyse vil være nyttig for å forstå Fjørtofts agenda. Snoeiing hadde også muligheten til å få snakket med Fjørtoft og historikere fra samtiden direkte, slik at oppgaven kan inneholde «gullkorn» som det ikke går an å oppdrive noe annet sted.
2. ***Erindringen om andre verdenskrig i Finnmark og Nord-Troms.*** Dette er Jørn W. Ruuds masteroppgave i historie fra Høgskolen i Bergen, 2008. Ruud kartlegger hvordan andre verdenskrig i Finnmark og Nord-Troms har blitt fremstilt og erindret i landsdelen fra 1945 og frem til 2005. Innen denne kategorien faller naturligvis også Fjørtofts sine bøker, som Ruud omtaler i oppgaven. Noe som også er av interesse i Ruud sin oppgave, er hvordan andre verdenskrig har blitt erindret gjennom blant annet faghistoriske verk, noe som sier en del om hva som har blitt prioritert i historieskrivningen. Ruuds oppgave vil blant annet bli brukt der det vil være behov for å se Fjørtofts bøker i et større erindringshistorisk perspektiv.
3. ***Partisanbygda Kiberg, fiskeværret mellom øst og vest,*** redigert av historikeren Einar Niemi, 2007. Dette er en litt uvanlig bygdebok om Kiberg, som ikke følger noen av de lokalhistoriske modellene som vanligvis ligger til grunn når bygdebøker skal skrives. Hovedkriteriet for valg av emner i boken var at mest karakteristiske sidene ved

¹⁵ Argus - Avisutklippbyrå, byrå som leverer utklipp av artikler i et lands eller flere lands aviser om bestemte emner. Avisutklippbyrå skriver seg fra USA; det første i Norge (Norske Argus) ble grunnlagt 1898. – Snl.no,

Kibergs historie og kultur skulle trekkes fram.¹⁶ Boken har et kapittel¹⁷ om partisanenes virksomhet under krigen, av Hans Kristian Eriksen, som skrev om partisanene før Fjórtoft utga sine bøker om partisanene. Den gir således en god framstilling av partisanenes historie. Boken inneholder også et kapittel¹⁸ av Kjell Fjórtoft som tar for seg partisanenes «forbannelse», ved at de ble utsatt for overvåkning og kom i «klemme» mellom øst og vest i den kalde krigen. Kapittelet tar også for seg rehabiliteringen og oppreisningen som partisanene fikk etter hvert. Boken gir et godt realhistorisk bakgrunnstoff for partisanvirksomheten og overvåkingen. Samtidig er den nyttig i diskusjonen rundt oppreisningen til partisanene.

Ellers i oppgaven vil det bli brukt en mengde forskjellig relevante kilder og litteratur, men disse blir det vist til og drøftet der det faller naturlig.

Metode

I arkivet er det gjort en gjennomgang av de mappene som er relevante for temaet og tidsperioden som oppgaven behandler. Det som er av størst interesse, er mappene om «*Lille-Moskva*» og «*Vi fikk vår frihet*», og ellers alle mapper fra 1983 og 1984. Arkivet er godt organisert, slik at det ikke er vanskelig å finne fram til relevant informasjon. Utfordringen i arkivarbeidet har vært å finne fram til og velge ut de kildene som er mest relevante for problemstillingen i oppgaven. Informasjonen fra arkivet er supplert med annen litteratur, blant annet den som er nevnt ovenfor.

Det vil bli gitt et sammendrag av begge bøkene for å gi leseren et inntrykk av bøkens innhold, noe som er viktig for å forstå den påfølgende debatten. Det vil også bli gitt en realhistorisk bakgrunn for bøkene, slik at leseren får satt seg inn i historien som behandles, sett fra et annet perspektiv enn Fjórtofts.

Struktur

Lille-Moskva, den glemte krigen, og Vi fikk vår frihet, Finnmark høsten 1944, vil herfra bare omtales som *Lille-Moskva* og *Vi fikk vår frihet*. Dette gjøres for at det skal bli bedre flyt i språket og for å unngå unødvendig lange setninger. Undertitlene vil trekkes inn der det er relevant. De to bøkene vil bli presentert i hvert sitt separate kapittel, som vil bestå av den

¹⁶ Niemi, Einar. *Partisanbygda Kiberg* 2007:10, 12.

¹⁷ Niemi, Einar. *Partisanbygda Kiberg* 2007: kap.10

¹⁸ Niemi, Einar. *Partisanbygda Kiberg* 2007: kap.12

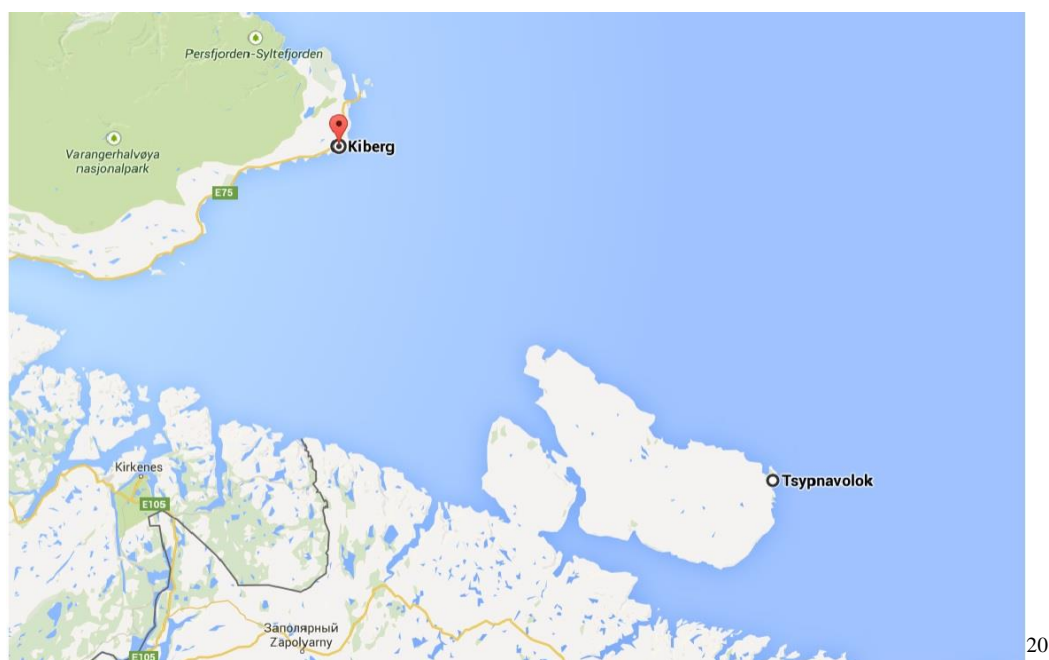
realhistoriske bakgrunnen for boka, **sammendrag av boka**, redegjøring av **lanseringen i forbindelse med boka** og en eller flere **debatter** som kom i kjølvannet av utgivelsen til boka og deretter **drøfting** rundt problemstillingen. Helt til slutt, før avslutningen på oppgaven vil det være et kapittel som tar opp spørsmål rundt formidlingen av den 2. verdenskrig i norsk skole på videregående trinn.

Kapittel 2. *Lille-Moskva*

Bakgrunn til Lille-Moskva

Boken *Lille-Moskva* ble utgitt i 1983 og handlet om partisanene i Øst-Finnmark, men hvor det store flertallet var fra «Lille-Moskva».

Tilnavnet på Kiberg, «Lille-Moskva», kommer av Kiberg-folkets nære forbindelser med menneskene på sovjetisk side av fjorden. Avstanden fra Kiberg til Tsypnavolok på Fiskerhalvøya hadde bare vært på noen få timer med fiskebåt. Før 2.verdenskrig stod kommunistene sterkt i Kiberg, noe som forøvrig ikke var et særtilfelle i forhold til resten av Finnmark.¹⁹

Partisanene var nordmenn som reiste over til fiskerhalvøya²¹ og ble vervet og utdannet av sovjetrusserne for å drive etterretningsvirksomhet og sabotasje bak tyskernes linjer under krigen 1941-1944.²²

¹⁹ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 22, mappe: «1983 avisutklipp m. m. i forbindelse med boka «Lille-Moskva» Inneholder bokanmeldelser, debattinnlegg, reportasjer». «Ærer de døde forfølger de levende», Dagbladet 19.8.1983.

²⁰ Kart over Kiberg og Fiskerhalvøya, med landsbyen Tsypnavolok, Kilde:Google maps.

²¹ Fiskerhalvøya: «Halvøy i Russland, stikker ut i polhavet fra Murmansk-kysten like øst for Varangerfjorden». Snl.no/Fiskerhalvøya (07.04.15)

²² Huitfeldt 1997:5

For å forstå hvorfor Kjell Fjørtoft skrev *Lille-Moskva* er det to motsetninger som kommer fram i boken til Fjørtoft, som det kan være interessant å se på. Det første er partisanenes innsats under krigen og deres offer og bidrag i kampen mot nazistene. Dette er noe som står i sterk kontrast til hvordan de norske partisanene ble behandlet i etterkrigstidens Norge, med overvåkning og stigmatisering samt en heller beskjeden oppmerksomhet og takknemlighet i offentligheten.

Dette motsetningsforholdet må utdypes. Etter at tyskerne angrep Sovjetunionen 22. juni 1941 ble nordmenn som hadde flyktet over på russisk side oppfordret til å melde seg til kamp mot tyskerne. Det var sjefen for etterretningstjenesten i Nordflåten kaptein P. A. Vizgin, som ba om å få tildelt «de norske kommunistene». Han ville opprette en etterretningsavdeling som skulle bestå av nordmenn og russere til bruk bak fiendens linjer. Dette ble godkjent 5. juli 1941 av sjefen av nordflåten admiral Golovko. Nordmennene som meldte seg fikk opplæring i Lavna leir hvor NKVD²³ stod for mye av opplæringa.²⁴ Det var også noen, men færre nordmenn som ble vervet av NKVD. Disse nordmennene ble utsatt for en langt strengere disiplin. Det var også snakk om en slags rivalisering mellom Nordflåten og NKVD. Det hendte blant annet at begge sendte ut partisaner som ikke visste om hverandre til samme område²⁵. Opplæringen bestod blant annet av våpenbruk, kartlesing, sabotasje, sprengstoff, telegrafi og fallskjermhopping. Tyskerne var avhengige av å få forsyninger med skipstrafikk til Kirkenes. Denne trafikken ble et viktig mål for Sovjet og det ble bestemt at de norske partisanene skulle plasseres på steder langs kysten i tremanns-grupper. Gruppene skulle oppholde seg i minst seks måneder og rapportere om skipstrafikken til Murmansk ved hjelp av radiosendere²⁶. Ifølge Tønne Huitfeldt er det ingen samlet oversikt over resultatene av partisanvirksomheten i Finnmark 1941-44, men: «Det er imidlertid klart at det store antallet norske og tyske skip som partisanene bidro til ble senket på veg til Kirkenes, må ha vært et meget betydelig og følbart avbrudd i etterforsyningen av de tyske troppene i Sør-Varanger og på Litsa- fronten».²⁷ Huitfeldt mente at partisanenes etterretningsrapporter også fra Sør-Varanger og andre steder i Finnmark, bidro til en mye mer effektiv utnyttning av russiske flystyrker ved å gi nøyaktige stedsangivelser for krigsviktige mål. Partisanene var et kraftig

²³ "NKVD hadde 1934–41 bl.a. ansvaret for det hemmelige politiske politi, og navnet er brukt synonymt med dette": snl.no/NKVD. (08.04.15)

²⁴ Niemi 2007:325.

²⁵ Niemi 2007:427

²⁶ Huitfeldt 1997:5-7.

²⁷ Huitfeldt 1997: 17

bidrag til effektiv utnyttig av de russiske fly-og marineressursene som ble brukt mot tyske troppe- og forsyningstransporter langs Finnmarks-kysten og de krigsviktige målene på land, konkluderte Huitfeldt.²⁷

Noen få partisaner og andre fortsatte sitt arbeide for Sovjetunionen etter krigen, bare at de nå spionerte på Norge. Mange havnet under overvåkning, hvor selv deres egne naboer deltok. Flere folk i Kiberg følte seg truet, basert på partisanenes underskrivning av en erklæring overfor Sovjet om at de aldri skulle si noe om tiden som partisan og alt som omhandlet det de visste om Sovjet. Videre gikk erklæringen ut på at de skulle være til disposisjon for Murmansk NKVD. Nordmennene som hadde rømt over grensen måtte skrive under på erklæringen for å få komme hjem etter krigen. Erklæringen ble kjent for POT²⁸ utover på 1950-tallet²⁹. Det var en opprulling av spionasje utover 50-tallet av sovjetiske spioner. Gregorij Feodorovitsj Pavlov, en kareler som hadde drevet med offensiv etterretning mot Norge og Finland, flyktet over til Norge i 1953. Basert på Pavlovs opplysninger fikk POT tiltalt og dømt sju personer for spionasje til fordel for Sovjetunionen³⁰. Osvald Harjo oppga da han kom tilbake til Norge i 1953, navnet på flere som jobbet for Sovjet før krigen. Denne opprullingen av spioner vakte stor oppsikt og bekreftet at det fantes grunn til å mistenke også tidligere partisaner for spionasje. Man trodde det fortsatt fantes aktive spioner og derfor ble partisanbygda satt under enda strengere overvåkning og nordmenn som hadde oppholdt seg i Sovjet under krigen ble utsatt for ytterligere stigmatisering.³¹

I 1967 ble Selmer Nilsen avslørt som russisk spion. Hele Selmer Nilsens familie hadde reist over til Sovjetunionen i 1944, hvor de voksne mennene i familien hadde latt seg verve som partisaner. Før familien hadde forlatt Sovjet hadde de blitt tvunget til å velge et familiemedlem som skulle få ytterligere spionopplæring i Sovjet etter at krigen var slutt. Valget falt da på Selmer.³² Nokså upresise opplysninger fra Selmer Nilsen ble utgangspunkt for en ny stor operasjon som POT la opp til i Nord-Norge. Operasjonen med kodenavn «grønn vinter» ble satt i gang i 1968, og var en intens jakt på agenter og sendere hvor Kiberg også kom i søkelyset. Det ble langvarige spaninger, intense avhør og husbesøk. Aksjonen ble som en fornying av den stigmatiseringen som hadde funnet sted tidligere av partisanene og

²⁸ Politiets overvåkingstjeneste.

²⁹ Niemi 2007: 419-420.

³⁰ Bones 2007:78-79

³¹ Niemi 2007. 430-431.

³² Niemi 2007:434.

ble sett på som ren trakassering. Operasjonen fortsatte i noen år, men POT fant ingenting, hverken spioner eller radiosendere. Fjørtoft skriver at det ble et vendepunkt etter denne mislykkede operasjonen og at offentligheten begynte å få øynene opp for urettferdigheten og urimeligheten i behandlingen av partisanene. Han nevner boken om partisanene av Hans Kristian Eriksen fra 1969 og dessuten 1983 da Kong Olav la ned krans ved partisanbautaen i Kiberg, som uttrykk for et nytt syn på partisanene. Også *Lille-Moskva* «boka mi bidro kan hende også litt til denne vendingen i synet på partisanene og Kiberg» skriver Kjell Fjørtoft.³³

I et intervju med Dagbladet i 2002 fikk Fjørtoft spørsmål om han angret på at han gikk så hardt ut i sine bøker. Han angret ikke dette til tross for problemene det hadde ført til og håpet heller på at bøkene hadde bidratt til å nyansere det offisielle bildet av den norske krigshistorien. Fjørtoft ville bringe vanlige mennesker inn historien. Da Fjørtoft oppsøkte de overlevende partisanene fikk han spørsmål om noen virkelig brydde seg om dem, de som hadde gått for lut og kaldt vann i alle år.³⁴ Det var nettopp dagbladet Fjørtoft skrev for da han høsten 1968 skulle skrive en artikkelserie om aksjonene og forhørene i Kiberg av mulige sovjetiske spioner. Da Fjørtoft hadde møtt Trygve Eriksen, den mest kjente norske partisanen, hadde Trygve Eriksen spurt han om hvem som kunne befri dem fra overvåkingen, og at det hadde vært et sammenhengende psykologisk justismord de siste 23 årene. Trygve Eriksen fortalte:

«Jeg er en av de nordmenn som var russisk partisan under krigen. Det var 45 av oss, 26 var fra Kiberg-området. Bare 17 av oss 45 overlevde krigen. De fleste gav sine liv på norsk jord og i kamp med tyskerne. Vi som rømte over til Sovjet og kjempet en minst like hard kamp som nordmenn på andre fronter. Men hva opplevde vi da det var slutt? Fra første dag etter at vi hadde satt føttene på norsk jord ble vi stemplet som russiske spioner. I alle år etter krigen har vi vært overvåket og forfulgt. Vi var den gang vi drog over til Sovjet alle i vår beste ungdom. Gang på gang ser jeg ennå foran meg hvordan flere av kameratene mine ble slaktet ned av tyskerne. I årene etter at krigen var slutt har jeg også sett på nært hold hvordan de få av oss som overlevde ble overvåket og forfulgt av det norske overvåkningspolitiet og den militære etterretningstjenesten. Derfor har årene etter krigen vært som et sammenhengende liv

³³ Niemi, Einar *Partisanbygda Kiberg 2007*. 433-439.

³⁴ Fjellheim: "Ikke lenger på krigsstien" Dagbladet 2002.

i helvete. Men flere av oss som rømte fra «Lille-Moskva» og over til Fiskarhalvøya var aldri kommunister. Vi dro til venner og naboer. Det var tyskerne og fattigdommen vi rømte fra»³⁵.

Fjørtoft skjønnte at dette var viktig stoff, og oppholdt seg i Kiberg og fordypte seg i det som hadde skjedd i den lille bygda og med de involverte. Det tok likevel tid før partisanene åpnet seg for Kjell Fjørtoft, etter mange års kontakt og samtaler. Fjørtoft startet også sin leting i arkiver. Trygve Eriksen ble viktig for Fjørtofts forskning, han mente at sannheten om partisanene måtte frem, og at de ikke fortjente å bli glemt.³⁶ Det var likevel ikke før etter at Kjell Fjørtoft hadde gitt ut boken om partisanene på Arnøya, *Dramaet på Arnøy*, at han fikk kildene han trengte for å skrive *Lille-Moskva*. Etter utgivelsen av *Dramaet på Arnøy* fikk han et brev av en person som hadde koden for å finne fram til partisanvirksomheten i det amerikanske okkupasjonsarkivet. Okkupasjonsarkivet inneholdt dokumenter som amerikanerne hadde fått tak i under invasjonen av Tyskland. Fjørtoft fikk da tilgang til ukjente dokumenter som beskrev partisanvirksomheten i Nord-Norge fra et tyskt perspektiv. Det var blant annet både avhørsprotokoller og registrering av torpederinger som han fikk tilgang til.³⁷ Kjell Fjørtoft kan sies å ha blitt påvirket av møtet med den gamle partisanen Trygve Eriksen og hans sterke livshistorie. Dette kombinert med hans ønske om å få fram vanlige mennesker i historien om 2. verdenskrig, bidro nok til at han tok interesse i partisanene og skrev boken.

Sammendrag av boken *Lille-Moskva*

Her vil det bli gitt et kort sammendrag av *Lille-Moskva*. Dette er for at leseren skal få et godt og grunnleggende inntrykk av hva boka faktisk handlet om. Dette vil være relevant for å kunne sette seg inn i den diskusjonen som kommer senere i kapitlet.

Det første kapittelet i boken heter «Fra fattig-Norge». I dette kapittelet skriver Kjell Fjørtoft om familiene som rømte over fra Øst-Finnmark høsten 1940 til Sovjetunionen. Alle nordmennene meldte seg til tjeneste da Tyskland angrep Sovjetunionen 1941. De norske partisanene ble sendt flere ganger over til Øst-Finnmark. Tyskernes dokumenter og rapporter

³⁵ Niemi 2007:422.

³⁶ Niemi, Einar Partisanbygda Kiberg 2007:420-421.

³⁷ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 22, mappe: «1983 avisutklipp m. m. i forbindelse med boka «Lille-Moskva» Inneholder bokanmeldelser, debattinnlegg, reportasjer». «Partisanens stemme», Klassekampen 12.11.83.

fra tiden, viser hvordan det tyske sikkerhetspolitiet arbeidet for å finne partisanene i Finnmark.³⁸

I kapittelet «Lille- Moskva» forklarer Fjørtoft hva bakgrunnen var for at så mange dro over til Sovjet. Ikke alle som dro var kommunister, men veldig mange av de som dro over hadde både venner og familie der. Nordmenn hadde drevet handel med russerne på fiskerhalvøya i hundrevis av år. Nordmenn hadde også emigrert dit opp gjennom tidene. Mange russere på fiskerhalvøya var fortsatt norske i «tanke og sinnelag», de hadde til og med norske navn og pratet norsk³⁹.

Kjell Fjørtoft starter tidlig i boken med å bygge opp en kontekst rundt det som skjedde med partisanene. Han tar for seg oppbyggingen av et kommunistisk agentnett i Skandinavia utover 1920- og 30-tallet, det var også en økende «russefrykt» i Norge. Tyskerne begynte tidlig å sende spioner til Norge. I 1937 sendte de en spion til Nord-Norge som kom i kontakt med kommunistiske grupper i flere av kystbyene og fikk kjennskap til et kommunistisk overvåkningsnett. Den norske overvåkningen på sin side registrerte at tyske turister kjøpte opp norske kart i større mengder.

Fjørtoft dreier deretter blikket til det som skjer i Europa på storpolitisk nivå. Wehrmacht marsjerte inn i Østerrike i 1938 og Sovjet og Tyskland annonserte deres ikkeangrepspakt i 1939. Den 1. september 1939 marsjerte Tyskland inn i Polen og Sovjet fulgte snart etter fra øst. Myndighetene i Norge fryktet fortsatt faren fra øst, til tross for at det ble registrert tyske spioner i norske havnebyer. 30. November angrep Sovjetunionen Finland. Norge holdt på nøytraliteten sin, men sendte 12 feltkanoner til Finland i all hemmelighet. Norge trappet også opp grensesikkerheten. Politifullmektig Jonas Lie ble beordret til Kirkenes i slutten av 1939 for å ta seg av overvåkning og kontroll av finske flyktninger. Lie lagde et kartotek over kommunister og andre han så på som en fare. Da Lie måtte reise tilbake til hovedstaden glemte han det omfattende kartoteket på Hoels hospits i Kirkenes.⁴⁰

I kapittelet «Sovjet farligere enn tyskerne?» brukes den første delen av kapittelet til å forklare starten av krigen i Norge. Vestmaktene trakk styrkene sine ut av Norge fordi de trengtes andre steder og 7. juni forlot kongen og regjeringen Tromsø for å fortsette kampen mot Tyskland fra Storbritannia. Den 9. juni la de norske styrkene ned sine våpen og 10. juni ble vilkårene for

³⁸ Fjørtoft 1983:9-11.

³⁹ Fjørtoft 1983:12-16.

⁴⁰ Fjørtoft 1983:17-31.

den norske kapitulasjonen av styrkene i Norge, undertegnet av oberstløytnant Roscher Nilsen. Innenfor forsvarsledelsen var frykten enda stor for at russerne skulle gå inn i Finnmark. Det ville enda ta tid før tyskerne fikk styrkene sine nordover. Fjørtoft forteller at det derfor endte med at to norske grensebataljoner og et mobilt kanonbatteri som var stasjonert i Finnmark, ble stående under våpen til tross for kapitulasjonen, etter hemmelig tillegg i kapitulasjonsavtalen. Avtalen ble holdt hemmelig for både konge og regjering og nordmenn forøvrig. Selv de norske soldatene visste ikke at de stod under tysk ordre. Avtalen varte i fire måneder fram til november hvor de siste norske grensevaktene ble byttet ut med tyske.

Sjef for Sipo Willy Laqua kom til Kirkenes før midten av juni. Han ble også utnevnt som Dienstel-Leiter for Reichkommissariatet i øst. Willy Laqua fant ved en tilfeldighet overvåkingskartoteket som Jonas Lie hadde etterlatt seg. Her fikk han opplysninger om norske kommunister og andre som kunne utgjøre sikkerhetsrisiko. Nordmenn i Kiberg følte seg mistenkt av tyskerne, og 48 personer rømte over til Tsypnavolok. 14 dager etter den første flukten rømte 15 til.

Det økende antallet tyskere i Finland og utbygging av festninger i Finnmark, gjorde russerne mistenksomme, og ba nordmenn om å dra tilbake til Finnmark og spionere. De første gruppene med nordmenn som ble sendt lykkes i få tak i informasjon og komme seg helskinnet tilbake. Det ble etterhvert opprettet et sivilt fiskeeksportselskap som skulle være skalkeskjul for Abwehr, den tyske kontraspionasjen. Den 22. juni gikk Tyskland til angrep på Sovjetunionen. Nordmennene i Sovjetunionen ble da oppfordret om å melde seg til kamp mot tyskerne og fikk trening til å gå bak de tyske linjene.

Nordkalotten og Fiskerhalvøya ble viktige mål for tyskerne, hvis Tyskland tok byene Arkhangelsk, Murmansk og flåtebasen Polarnoje ville Sovjet være uten isfrie havner i nordområdene. Tyskerne ble stoppet ved Litza-elven, og Sovjetunionen ble lovet hjelp av de allierte, gjennom konvoier med krigsmateriell og utstyr til Arkhangelsk og Murmansk. Det ble sendt ekspedisjoner av nordmenn, og russere til Finnmark, med varierende hell. En av de tidligere ekspedisjonene som Fjørtoft kaller «en selvmordsekspedisjon» var da seks nordmenn og syv russere ble satt av på et øde sted mellom Komagelv og Kramvik den 15. september 1941. Her overlevde bare seks personer av de tretten som opprinnelig ble satt ut. Nordmennene ble også tatt i bruk av Nordflåten. Seks nordmenn ble i desember 1941 tatt ut som ubåtloser, som skulle ildandsette partisaner på kysten av Finnmark. Nordmenn ble også

opplært som telegrafister, selv om russerne foretrakk at telegrafisten i gruppen var en russer. En nordmann var som regel alltid lederen for gruppen som vanligvis bestod av tre personer⁴¹.

Tyskerne lot seg ikke passivt overvåke. I kapittelet «tysk opptrapping av overvåkingen» forteller Fjørtoft at SIPO og Abwehr etterhvert klarte å bygge opp et stort agentnett i Finnmark. Bare ved SIPO i Kirkenes var det registrert 40 agenter fra Øst-Finnmark som under hele krigen ga opplysninger til SIPO. Willy Laqua hadde i 1941 laget en gisselliste over nordmenn i Kirkenes. Listen inneholdt, hovedsakelig kommunister og arbeiderparti-folk. Det ble etterhvert foretatt arrestasjoner og harde avhør basert på denne listen.

Det var flere partisaner som ble satt av på finnmarkskysten utover 40-tallet. Den første gruppen ble satt ut på Njålneset, et øde sted mellom Kongsfjord og Berlevåg 1. januar 1942. Stedet var langt fra folk og Østhavet lå rett utenfor, hvor all trafikk måtte passere. Partisanene bygde seg et steinhus og trakk en presenning over. Partisanene fikk en vellykket vinter hvor de fikk sendt en mengde viktige opplysninger over til Sovjetunionen. De ble hentet av en russisk ubåt i april. Fjørtoft forklarer at tyskerne ble bekymret når det var så mange angrep på skip og konvoier av russiske fly og ubåter. Og tyskerne tapte flere store forsyningskip denne vinteren. Tyskerne brukte likevel ikke peileapparat for å finne senderne og neste gruppe partisaner som ble sendt fikk også gjort en god job. Dette kommer til uttrykk ved at lederen for den andre gruppen av partisaner, Sverre Sørderstrøm, straks mottok den røde stjernens orden som takk for god innsats. Denne sommeren gikk minst 15, norske og tyske skip ned på strekningen Hammerfest og Kirkenes.

Tyskerne ble som følge av dette mer mistenksomme, og på et fellesmøte i slutten av desember 1942 mellom den 210. infanteridivisjon, den tyske marine, Abwehr og SIPO i Kirkenes, ble det bestemt at alt skulle settes inn på å oppspore mulige russiske agenter på Varangerhalvøya. Det resulterte i operasjonene «Mitternachtsonne» og «Tundra».

Våren 1943, var vendepunktet i krigen. Tyske tropper ble presset tilbake langs hele frontlinjen som strakk seg fra Balkan i sør til opp mot ishavet. Denne våren var det en rekke torpederinger av tyske og norske skip som kan settes i direkte sammenheng med partisaner. Det ble med sikkerhet senket 20 skip langs finnmarkskysten i løpet av 1943, alle på strekninger der det lå partisaner. Operasjon «Mitternachtsonne» var 10 juli klar for å iverksettes. Hele Varangerhalvøya og området ned til Berlevåg skulle finkjemmes. Noen

⁴¹ Fjørtoft 1983:32-78.

partisaner rømte etter at de ble advart om at senderen deres var peilet inn den 6 juli. Tyskerne fant skjulestedet deres 13. juli. Flere andre partisaner forsøkte også å rømme, og noen ble drept i en hule, mens andre som unnslopp der, ble tatt seinere. Til sammen døde åtte partisaner.

Det nevnes en episode i boka, «Opnan tragedien», hvor tyskerne skal ha orkestret det slik at to russere skal ha spist de tre partisanene som var i Opnan. Tyskerne fikk ut oppslag i hele Europa, og i Aftenpostens toppoppslag lød det «To sovjetrussiske underoffiserer opptrer som kannibaler i Norge. Slakter og eter tre kamerater, hvorav to nordmenn». I kapittelet «Henrettelser» forklares det hvordan folk som hadde hjulpet partisanene ble tatt inn til avhør etter operasjonen «Mitternachtsonne». Elleve personer ble dømt til døden, men tragedien var ikke fullbragt med det. En tysk oberst skal angivelig ha spyttet på en av de dødsdømte som gravde sin egen grav, hvor så den dødsdømte fiskeren skal ha reagert med å slå obersten i hjel med spaden. Som følge ble alle de dødsdømte slått i hjel med spader.

Den andre operasjonen til tyskerne, «Tundra», kom i gang etter at tyskerne hadde fått tak i partisanen Leif Utne. Operasjonen gikk ut på å: 1. Lokke russiske partisaner til varangerhalvøya og ta dem til fange, og 2. Lokke til seg og ødelegge en russisk ubåt. Leif Utne bisto tyskerne i dette og de klarte å lure en russisk ubåt inn i en felle. To norske partisaner ble tatt av tyskerne, mens ubåten de kom med såvidt slapp unna. Tyskerne fortsatte å bruke Leif Utne til å sende meldinger til russerne og det endte med at til sammen fem partisaner ble fanget, to russere og tre nordmenn.⁴²

I kapittelet «Krigsrett i Bjørnevatn» tar Fjørtoft for seg hva som skjedde med de partisanene som ble tatt. De ble utsatt for tøffe avhør og noen av partisanene gav detaljerte opplysninger til tyskerne. Det kom blant annet fram hvem som hadde hjulpet partisanene, og utav disse var det tre personer som fikk dødsstraff, mens syv personer fikk lange straffer i tukthus. Det var også tilfeller hvor noen partisaner gikk inn tysk tjeneste. I 1944 var det fortsatt stillingskrig i nordområdene ved Liza, festung Kirkenes var under stadig utbygging, tyskerne ble bare mer desperate. Britene satset mye på å få opplysninger om slagskipet Tirpitz og bombet skipet. Russerne deltok også i bombingene, men uten at dette førte til større skader. Partisanen Trygve Eriksen ble satt på land ytterst i Altafjorden to ganger, for å skaffe opplysninger om Tirpitz.

⁴² Fjørtoft 1983: 79-158.

Høsten 1944 gikk Finland inn i forhandlinger med Sovjetunionen, tyskerne skulle være ute av Finland innen 14 dager. Den tyske hæren trakk seg over til Norge, og benyttet seg av den brente jords taktikk i Finland. 11. oktober dukket Jonas Lie og J.A. Lippestad opp i Kirkenes, de var da styresmann 1 og 2 for Finnmark, og skulle administrere evakueringen av fylket. Folk hadde allerede trukket seg opp i gammer på vidda for å unnsnippe evakueringen. Men enda ble det sendt inn partisaner i Finnmark. Dagny Siblund og Trygve Eriksen ble sluppet i fly like ved Vadsø natten til 20. oktober. Noen dager etter hoppet 10 mann ut i Komagdalen, men flere omkom, og noen ble hardt forslått. Noen dager senere gikk 65 russiske marinefolk i land på Langbunes og dro direkte til fjells for å hente de fire overlevende fra den forrige gruppen.

Helt til slutt i boken gjør Kjell Fjørtoft rede for hvordan partisanene har blitt feilbehandlet og stigmatisert av det norske samfunnet. Mange mente at partisanene hadde valgt feil side. To tidligere partisaner ble tatt av overvåkningspolitiet i 1953 og dømt for å ha gitt opplysninger til russiske etterretningsfolk. Utav 45 partisaner måtte 20 bøte med livet sitt i kampen mot tyskerne, 26 av de 45 partisanene var fra Kiberg. I 1968 gikk politiet til storaksjon i Kiberg, hvor 11 personer ble hentet inn til avhør. Aksjonen førte ikke til noen resultater. Partisanene følte seg trakassert av det norske samfunnet. Flere følte at de ble sett på som landsforrædere fordi de hadde kjempet for russerne. Selv om kampen de var med i foregikk på norsk jord og mot tyskerne. Helt til slutt har Kjell Fjørtoft med et kapittel om partisanen Trygve Eriksen og hans synspunkt på det hele. Trygve Eriksen var bitter for behandlingen partisanene hadde fått.⁴³

Lanseringen av boken *Lille-Moskva*

Kjell Fjørtoft var journalist og brukte mediene aktivt. Både før og etter utgivelsen av boken *Lille-Moskva* var han i avisene og snakket om partisanene og boken. I kjølvannet av utgivelsen av boken var det mye av både positive og negative reaksjoner. I denne delen av kapittelet skal det fokuseres på mediebildet rundt forfatteren i det året, som boken ble utgitt. Med fokus på debatten med lektor Gunnar Pedersen, som rettet en rekke kritiske kommentarer og spørsmål til Kjell Fjørtoft.

Kjell Fjørtoft var tidlig ute med å promotere boken *Lille-Moskva*. Den 22. desember 1982 ble Fjørtoft intervjuet rundt hans siste utkomne bok *Dramaet på Arnøy*. I dette intervjuet hevdet

⁴³ Fjørtoft 1983: 159-201.

han at partisanene hadde hatt stor betydning for krigens gang på nordkalotten ved at de hadde rapportert de tyske flåtebevegelsene over til Sovjetunionen. Fjørtoft hevdet også, i motsetning til hva ryktene sa, at det ikke var angiveri som førte til at partisanene i Syltevik, Berlevåg og Persfjord ble tatt sommeren/høsten 1943, men sier Fjørtoft: «Jeg sitter derimot med informasjon i form av dokumenter som viser at det skyldtes nitid og grundig tysk etterforskning». Videre i intervjuet understreket Fjørtoft at han ikke var kommunist og at han aldri hadde vært det, men at han heller soknet til sentrum i norsk politikk. Men han mente at slik som partisanene hadde blitt behandlet av norske myndigheter måtte kom fram for etterslekten. Med Kjell Fjørtofts egne ord:

«Slik de er blitt behandlet av norske myndigheter er en skam! Helter? Langt i fra! Helt alminnelige mennesker var de, noen med stor rett riktig forbannet på Norge, som vraket dem. Arbeidsledigheten var enorm, og nøden stor på Finnmarkskysten, ja, for så vidt i hele Nord-Norge den gang. Disse menneskene dro fra ingenting, kom til ingenting og vendte omsider tilbake til absolutt ingenting! Av et 50-talls norske partisaner, vendte 16-17 tilbake. Det var de som kom fra det med livet i behold! Mens «svenske-soldatene» og «gutta på skauen» ble feiret som helter, ble disse som vendte tilbake fra sin landflyktighet i Sovjetunionen igjen utsatt for overvåking! Faktisk overtok norske myndigheter sikkerhetsarkivene fra nazistene. Man regnet kanskje som så at det var norsk – ut fra at mye av stoffet jo var samlet av Jonas Lie». ⁴⁴

I artikkelen ble det det ikke nevnt at Fjørtoft arbeidet med en ny bok. Men Fjørtofts uttalelser om partisanene var likevel klare frampek til hva hans nyeste bok skulle ta for seg.

Den 9. april 1983 kom Finnmark Dagblad med hovedoppslaget «Krigshistorien for Finnmark uriktig». Videre stod det at:

«Krigshistorien for Finnmark bør omskrives. Virksomheten som de norske partisaner her oppe drev, hadde en langt annen betydning enn hva historien har tillagt dem. De som deltok i denne virksomheten fikk liten offisiell takk etter krigen, og derfor bør de få sin oppreisning omsider».

⁴⁴ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 22, mappe: «1983. Avisutklipp –reportasjer/artikler om partisanene i forbindelse med boka «Lille-Moskva». K. Fjørtoft – tildeling av fylkeskulturpris». «Kjell Fjørtoft intervjuet av Gunnar E. Kristiansen», Friheten 22.12.1982.

Det var Kjell Fjørtoft som stod bak utsagnet. Han uttalte videre at den trakasseringen og den systematiske overvåkningen som partisanene hadde blitt utsatt for etter krigen, var den største skamplett i hele Norges etterkrigshistorie. Fjørtoft mente at det nå kunne bevises dokumentarisk og ugjendrivelig at partisanene spilte en helt uvurderlig rolle for frigjøringen av Finnmark. Etter Fjørtofts mening var det helt innlysende at norske myndigheter burde gi partisanene og deres familier honnør for den innsatsen de gjorde. Han hevdet så, at han satt med 6000 tyske originaldokumenter, som kunne fortelle at det var partisanene som spilte hovedrollen i den virkelige krigen i Finnmark. Så uttalte Fjørtoft at:

«Vi skal heller ikke glemme at av 45 partisaner overlevde bare 18. En av dem valgte å bli i Sovjet, de andre 17 kom tilbake. Hvis vi ser på tapsprosenten og sammenligner med marinen, luftvåpenet, hæren, krigsseilerne, med Milorg –gutta på skauen, er det etter mitt syn hevet over enhver tvil at ingen av disse har hatt tilnærmedesvis slike tap som partisanene hadde».

I denne artikkelen framkom det også at Kjell Fjørtoft både hadde laget en film og skrevet en bok som skulle komme den høsten.⁴⁵

Debatten mellom Kjell Fjørtoft og lektor Gunnar Pedersen

Den 21. oktober i 1983 kom det en omtale om *Lille-Moskva* av lektor Gunnar Pedersen ut i Nordlys. Dette skulle bli starten på en rekke heftige utvekslinger i avisa Nordlys mellom Lektor Gunnar Pedersen og forfatteren Kjell Fjørtoft.

Lektor Gunnar Pedersen innledet sin omtale av boken med:

«Gjennom massemedia er forfatteren Kjell Fjørtoft i disse dager i ferd med å markedsføre sin siste bok, «Lille-Moskva den glemte krigen», om de nordmenn som arbeidet som spioner for sovjetrussiske etterretningsorganer i Finnmark og Nord-Troms under siste verdenskrig. I denne forbindelse har han i intervjuer og innslag i «Nordlys» og lokalsendinger fra NRK-Tromsø fått fremsette flere til dels misvisende og også rent gale påstander om historiske forhold og begivenheter uten at verken journalister eller programledere har reagert. Tvert imot ser det ut til at journalister som har andremeldt boka, stort sett har godtatt Fjørtofts påstander. For at disse påstandene ikke ytterligere skal feste seg hos historiske interesserte som den fulle

⁴⁵ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 22, mappe: «1983. Avisutklipp –reportasjer/artikler om partisanene i forbindelse med boka «Lille-Moskva». K. Fjørtoft – tildeling av fylkeskulturpris». «Partisanene i Finnmark må få sin oppreisning». Finnmark Dagblad 9.4.1983.

og hele sannhet om det som skjedde her nord i krigsårene, føler jeg et behov for å gi noen kritiske og korrigerende bemerkninger og opplysninger».

Lektor Gunnar Pedersen kritiserte at Kjell Fjørtoft forsøkte å gi et inntrykk av at virksomheten til de nordmenn som gikk i sovjetisk tjeneste var en ukjent og glemt del av nyere norsk historie. Han mente at dette ikke var riktig og refererte til flere tidligere utgitte bøker, som omhandlet partisanene.

I et lite avsnitt kalt «Lite nytt i boka?», påpekte Pedersen at boka egentlig ikke bringte så mye nytt, men at den skulle berømmes for å avsløre hvor godt den tyske kontraspionasjen fungerte. Videre mente lektor Gunnar Pedersen at det skulle være mulig å utelate de virkelige navnene til angiverne uten at fremstillingen skulle ha blitt noe dårligere historisk sett.

Gunnar Pedersen stilte seg også kritisk til et intervju som hadde Nordlys hadde hatt med Kjell Fjørtoft den 24. september. Pedersen uttalte at det var feil, dersom Kjell Fjørtoft mente at det bare var nordmenn og russere i sovjetisk tjeneste som var en del av motstandskampen.

Pedersen mente at den britiske etterretningsorganisasjonen Secret intelligence service(SIS), som bare hadde nordmenn i sin tjeneste i Norge, hadde flere radiostasjoner i drift i Finnmark. Det var også høyst sannsynlig at disse stasjonene sendte flere og viktigere meldinger enn de norsk-russiske radiogrupperne, om blant annet det tyske slagskipet Tirpitz, som var det viktigste overvåkingsobjektet i hele Norge under krigen. Han avslutter avsnittet med at de andre SIS-stasjonene i Troms og Nordland også skaffet viktige opplysninger om den tyske skipstrafikken som gjorde det mulig for de allierte å rette effektive angrep mot de tyske forsyningskip og krigsskip utenfor begge disse fylkene og kysten av Finnmark.

Uvitende NRK reportere

Lektor Gunnar Pedersen var også uenig med NRKs lokalredaksjon i Tromsø, som i et radiointervju med Fjørtoft hadde hevdet at det norske hjemmefrontmuseum og forsvarsmuseum ikke hadde noe materiale om den norsk-russiske aktiviteten i Finnmark. Pedersen skrev at en av senderne som ble brukt på Arnøya hadde blitt utstilt der i flere år. De hadde også et kart over de ulike senderne som ble plottet inn. Allikevel mente lektor Gunnar Pedersen:

«At Norges forsvarsmuseum ikke har noe materiale i sine utstillinger, er derimot ikke så rart. Dette museet har nemlig til formål å gi en fremstilling av de norske forsvarsgreners dvs. hær,

flåte og flyvåpens historie. Kanskje ikke å vente at en nrk-medarbeider skulle ha kjennskap til Norges hjemmefrontmuseum, men rart at Fjørtoft som skulle ha kjennskap ikke reagerte».

Ukorrekt framstilling

Gunnar Pedersen mente at det var umulig å ta stilling til om Fjørtofts framstilling var historisk korrekt uten å ha hans kildemateriale. Men sier han: «Sammenholdt med det som tidligere er skrevet om samme emne, tror jeg nok at framstillingen, riktignok med noen få mindre vesentlige feil og litt tvilsomme påstander, er korrekt».

Det var med andre ord like mye mediebudskapet som det reinte historiske Pedersen kritiserte.

Pedersen uttalte så at det var flere feil når Fjørtoft beskrev den såkalte «Porsa-saken» der norske SIS agenter var involvert. Han mente det var lett å peke på flere direkte feil i framstillingen. Han mente derfor at det var merkelig at Kjell Fjørtoft var så dårlig informert når han til og med hadde brukt hans egen bok «Militær motstand i nord 1940-1945» i litteraturlisten. Avslutningsvis la han til at:

«I all beskjedenhet vil jeg anbefale dem som ønsker å skaffe seg korrekte opplysninger om SIS-stasjonene i Finnmark og Troms, å lese sistnevnte bok.

Helt til slutt i omtalen uttalte lektor Gunnar Pedersen at han allikevel ville anbefale boka. Han mente den ga et godt bilde av den norsk-russiske etterretningstjenesten i Finnmark, han bemerket også at det var spesielt interessant å få kjennskap til hvorledes den tyske kontraspionasjen arbeidet. Pedersen rundet av omtalen med å si at:

«Alt i alt er boka således høyst lesverdig, og det skulle derfor være unødvendig å markedsføre den på en slik – etter min mening – tvilsom måte. At ukritiske og uvitende journalister i massemedia har latt seg bruke til dette, er også beklagelig».⁴⁶

Kjell Fjørtofts svar til lektor Gunnar Pedersen i Nordlys den 25.10.83.

I et intervju med navnet «Kjell Fjørtoft tilbakeviser: Fornøyelse å dokumentere at lektor Pedersen tar feil», svarte Kjell Fjørtoft på Gunnar Pedersens omtale av boken, som var i Nordlys den 21.10.83. Fjørtoft uttalte at:

⁴⁶ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 22, mappe: «1983 avisutklipp m. m. i forbindelse med boka «Lille-Moskva» Inneholder bakanmeldelser, debattinnlegg, reportasjer». «Hvor avslørende er egentlig Fjørtofts nye bok?» Nordlys 21.10.83.

«Lektor og historiker Gunnar Pedersen i Tromsø har flere ganger gitt til kjenne sitt uhyre ekstreme og negative syn på den innsats de nordmenn som lot seg verve som sovjetiske partisaner har gjort under krigen. Da lektor Pedersen skrev sin bok om krigen i Troms, hadde han anledning til å korrigere sine egne feilaktige opplysninger om Arnøy-saken via min bok «Dramaet på Arnøy», men han gjorde det ikke. Det skal nå være meg en sann fornøyelse å legge frem tyske dokumenter, hemmelighetsstemplede Gestapo-dokumenter, som forteller at Gunnar Pedersen har fortalt en gal historie om hva som skjedde på Arnøya.»

Videre uttalte Kjell Fjørtoft at: «Nå angriper lektor Pedersen meg i første rekke fordekt, fordi han i virkeligheten er ute etter å så tvil om de nordmenn som lot seg verve som partisaner av Sovjet i virkeligheten har gjort noen innsats overhodet». Fjørtoft kunne avsløre at det var to historiske konsulenter som hadde gjennomgått manuskriptet. De hadde slått fast at mesteparten av stoffet i boken til Fjørtoft var totalt ukjent materiale. Kjell Fjørtoft kunne også vise til at historiker Sverre Hartmann hadde kommet med en kronikk i Aftenposten, hvor han hadde gått inn på det faktum at Fjørtoft hadde lagt fram totalt ukjente og nye opplysninger som snudde opp ned på krigen i Finnmark. Kjell Fjørtoft var også uenig i Gunnar Pedersens utsagn om at journalister i massemedia hadde latt seg bruke ukritisk og uvitende. Fjørtoft hadde enda ikke snakket med en journalist, når det gjaldt krigstiden som ikke var utrolig godt orientert på forhånd rundt temaet.⁴⁷

Lektor Gunnar Pedersen svarer Fjørtoft, Nordlys 29.10.83

Med tittelen «Fjørtoft angriper i stedet for å imøtegå», kom Lektor Gunnar Pedersen med motsvar til Kjell Fjørtofts uttalelser den 25.10. Han innledet med:

«I fotballspill skjer det ofte at en spiller som ikke når ballen, tar motspilleren i stedet. Samme fenomen er heller ikke ukjent i norsk samfunnsdebatt. Av mangel på argumenter, kommer personangrep. Så også i intervjuet med Kjell Fjørtoft i tilknytning til min artikkel om hans bok «Lille-Moskva-den glemte krigen». I stedet for å imøtegå min kritikk av boka og markedsføringen av den, angriper Fjørtoft meg først personlig for så å kritisere deler av min hovedoppgave som jeg skrev i 1979!».

⁴⁷ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 106, mappe: «Avisutklipp 1983 Juni-oktober levert av norske argus». Brev oktober-83. «Kjell Fjørtoft tilbakeviser «Fornøyelse å dokumentere at lektor Pedersen tar feil»» Nordlys 25.10.83.

Så under avsnittet «personangrep» adresserte Gunnar Pedersen kritikken fra Fjørtoft om at han angivelig flere ganger hadde gitt til kjenne sitt uhyre ekstreme og negative syn på den innsatsen partisanene gjorde under krigen. Pedersen hevdet at han aldri i hverken skrift eller tale hadde gitt uttrykk for et negativt syn på partisanene. Det han derimot hadde kritisert var:

«hvorledes Fjørtoft i blant annet «Dramaet på Arnøy» har satt fram påstander om den betydning de norsk-russiske agentene hadde i krigføringen mot tyskerne uten å ha skikkelig grunnlag for dette i historiske kilder. Dette gjør han for øvrig også i en viss grad i «Lille-Moskva – den glemte krigen»»

Gunnar Pedersen kritiserte derfor at Kjell Fjørtoft trakk mer ut av kildematerialet enn det han hadde grunnlag for. Det var ikke en negativ vurdering av partisanenes innsats, ifølge han selv:

«Problemet er nettopp det at vi – til tross for Fjørtofts gode innsats når det gjelder å finne fram til nytt kildemateriale – fortsatt har huller i vår viten om den norsk-russiske etterretningsvirksomheten i Nord-Norge under krigen. Dette bla. a. fordi sovjetrussiske myndigheter, av årsaker det er grunner til å spekulere over, ikke har vært villige til å gi slike opplysninger».

Etter å ha sett gjennom sine artikler om begge av Fjørtofts bøker kunne ikke Pedersen se at han ikke hadde gitt begge bøkene brukbare kritikker. I avslutningen av avsnittet påpekte Pedersen at: «...Kjell Fjørtoft er etter min mening en god dokumentarforfatter, men en ikke fullt så god historiker».

Et par dager før Pedersens svar, hadde det kommet en uttalelse fra en av historikerne som var konsulent til *Lille-Moskva, den glemte krigen*. Historiker Knut Einar Eriksen, med referanse til intervjuet til Fjørtoft, reagerte på å bli tatt til inntekt for Fjørtofts tilbakevisning av Gunnar Pedersens anmeldelse. Han uttalte at på viktige punkter, falt hans konsulentuttalelse sammen med de positive og de kritiske kommentarene som Gunnar Pedersen hadde anført i sin anmeldelse den 21. oktober. Eriksen ville ikke kommentere konsulentuttalelsen nærmere og mente at den i hovedsak burde forbli et internt anliggende.⁴⁸

Videre i artikkelen framstår lektor Gunnar Pedersen som mer ydmyk. «Jeg ser ellers i intervjuet at Fjørtoft har fornøyelse av å kunne dokumentere at jeg har feilaktige opplysninger

⁴⁸ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 106, mappe: «Avisutklipp 1983 oktober-desember levert av norske argus. Brev 11.11.83. «Kjell Fjørtoft og historiekonsulentene» Nordlys 28.10.83.

om Arnøy-saken i min bok «Militær motstand i nord 1940-1945». Gunnar Pedersen sat at det ikke var noe nederlag å innrømme at et par datoer i kapitlet om Arnøysaken i hans bok ikke var korrekte. Om det skulle vise seg at det med grunnlag i Fjørtofts nye materiale kunne påvises flere feil, skulle Pedersen med glede sørge for å rette det opp i et eventuelt nytt opplag av boka.⁴⁹

Kjell Fjørtofts svar til Gunnar Pedersen Nordlys den 5.11.1983.

«Det er med forbløffelse jeg ser lektor Gunnar Pedersen refse presse og radio som har omtalt min nye bok- «Lille-Moskva – den skjulte krigen», over en helside i «Nordlys» 21. oktober. Og der hevde at jeg har ... «fått framsette flere til dels misvisende også rent gale påstander om historiske forhold og begivenheter uten at hverken journalister eller programledere har reagert»».

Kjell Fjørtoft mente at Pedersen ikke fortalte hva som var de gale påstandene. Det eneste lektoren hadde å fare med, var at Fjørtoft hadde skrevet i sin bok at det var ukjent hvor lenge Porsangersenderen var under tysk kontroll. Dette visste Pedersen. Fjørtoft mente at dette var en bagatell i en bok på godt over 200 sider.

«Ut fra dette kan jeg konstatere at lektoren har tatt toppfart og kjørt utfor et historisk stup som fører til at han nå er ramlet ned på flat mark som en skinnfell».

Fjørtoft mente at Pedersen fordekt nærmest beskyldte han for å ikke oppgi kilder i boken sin. Fjørtoft avviste dette med at han hadde en litteraturliste der det stod oppgitt 24 forfattere. Videre svarte Kjell Fjørtoft på Gunnar Pedersens kritikk om at det var lite nytt i boka hans. Kjell Fjørtoft hevdet at omkring 60-70 prosent av stoffet i boka hans bygde på over 6000 hemmelighetsstemplede tyske gestapodokumenter, som ingen historiker hadde vært borti. Fjørtoft ville gjerne når og hvor som helst møte Gunnar Pedersen til en åpen holmgang for å påvise dette.

Videre i artikkelen svarte Fjørtoft på Pedersens kritikk om hans bruk av fulle navn på svikerne. Fjørtoft mente at dette var for å få fram hvilket helvete partisanene hadde gjennomlevd. Han mente at Pedersen var ute etter å heroisere samtidig som han desavuerte partisanene. Dette backer han opp med Pedersens utsagn om at det var høyst sannsynlig at de

⁴⁹ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 106, mappe: «Avisutklipp 1983 Juni-oktober levert av norske argus». Brev oktober-83. «Fjørtoft angriper i stedet for å imøtegå» Nordlys 29.10.83.

britiske senderne høyst sannsynlig sendte flere og viktigere meldinger om det tyske slagskipet Tirpitz, enn de norsk-russiske radiogrupperne. «Her bruker altså lektoren og historikeren plutselig ordene...høyst sannsynlig.. her er det tydeligvis ikke nødvendig med fakta». Fjørtoft mente at Pedersens utsagn om at de britiske senderne sendte flere og viktigere meldinger enn de norsk-russiske var en grov nedvurdering av partisanenes innsats under krigen. Når de britiske senderne ble opprettet i november og desember 1943, hadde partisanene allerede kjempet i bortimot 3 år og de fleste av dem hadde allerede gitt sine liv for Norge. Fjørtoft mente at Pedersen spilte med falske kort for å heroisere innsatsen til dem som kjempet på britisk side. «Nå mangler det bare at han synes det har vært helt i orden at de gjenlevende 17 av partisanene og deres familier har vært overvåket og forfulgt av det norske samfunn i alle år etter krigen».

I slutten av artikkelen gikk Kjell Fjørtoft inn på det å trække i historikerens bed, noe han kalte en forunderlig sak, han refererte til en artikkel fra seks måneder før *Lille-Moskva* kom ut, hvor en av de historiske konsulentene til boka skrev:

«Fjørtoft har gjort et stort og fortjenstfullt arbeid. Han har tatt opp et forsømt tema og gravd fram ukjent stoff og kilder. Han fortjener honnør fra faghistorikerne, ikke spark».

Fjørtoft avsluttet sitt innlegg i debatten med å si at Gunnar Pedersen kunne angripe ham så mye han ville, men at han måtte spare partisanene for den hensynsløse historiske nedvurderingen som skjedde. Han mente at de 17 partisanene som overlevde krigen sannelig hadde fått lide nok også i årene etter krigen. Så med et siste stikk skrev Fjørtoft at hovedparten av materialet til *Lille-Moskva* var hentet fra tyske dokumenter som historikerne ikke hadde sett og at det derfor var en umulighet at stoffet skulle være kjent av historikerne eller andre.

«Derfor faller lektor Gunnar Pedersens påstander på sin egen platthet».⁵⁰

Lektor Gunnar Pedersens absolutt siste svar den 16.11.83.

Den 16. oktober kom lektor Gunnar Pedersens siste artikkel i debatten rundt *Lille-Moskva*. I artikkelen skrev Gunnar Pedersen at Fjørtoft ikke kan ha oppfattet noe av det han hadde skrevet hverken i sin anmeldelse av boka den 21.10 eller i det neste svaret hans 29.10. Han

⁵⁰ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 22, mappe: «1983 avisutklipp m. m. i forbindelse med boka «Lille-Moskva» Inneholder bokanmeldelser, debattinnlegg, reportasjer». «Nedvurderinger av partisanene» Nordlys 5.11.83.

skrev om Fjørtoft at: «I sitt siste innlegg fortsetter han sine angrep på min person og påstår igjen – mot bedre vitende – at jeg nedvurderer innsatsen til de nordmenn som arbeidet som etterretningsagenter for sovjetrusserne i Finnmark og Nord-Troms under siste krig». Videre skrev han at kritikken ikke var rettet mot partisanene, men mot Kjell Fjørtoft.

Pedersen refererte til Kjell Fjørtofts forrige innlegg hvor Fjørtoft skrev at lektor Pedersen ikke fortalte hva som var misvisende, eller hva som var gale påstander. Deretter listet lektor Pedersen opp, hva de var:

«Det er misvisende å kalle boka « - den glemte krigen», fordi denne delen av norsk okkupasjonshistorie allerede er omtalt i en rekke bøker og tidsskriftartikler. 2. Det er misvisende når Fjørtoft i forbindelse med markedsføringen av boka påstår at «det kun var partisanene (de nordmenn som arbeidet for sovjetrusserne som etterretningsagenter) som førte krigen for Norge i Finnmark» fordi det også var et 50-talls nordmenn i norsk/britisk tjeneste som arbeidet som etterretningsagenter og informanter i samme område. 3. Det er direkte galt når en programleder i NRK med Fjørtoft i studio påstår at Norges Hjemmefrontmuseum ikke har noe materiale etter utstillinger om den norsk-russiske virksomheten i Finnmark fordi museet har slikt materiale i sine permanente utstillinger. 4. Det er lite nytt i boka sammenholdt med det som tidligere er skrevet om de norsk-russiske etterretningsgruppene, når det gjelder hvilke personer som var med, hvor gruppene lå og hvilken skjebne gruppene fikk. Hvor mange tusen hemmelighetsstemplede Gestapo-dokumenter Fjørtoft enn kan vise til i denne anledning, forandrer ikke på dette. Derimot er det, slik det klart framgår av min anmeldelse, mye nytt og interessant materiale om tyskernes bekjempelse av den norsk-sovjet-russiske etterretningsvirksomheten. 5. Det er flere direkte gale opplysninger i boka når det gjelder de norsk-britiske etterretningsgruppene i Finnmark».

Helt til slutt, ville Pedersen gjøre det tindrende klart for Fjørtoft hva han mente og han hevdet at han satte innsatsen til de nordmenn som gikk i sovjetisk tjeneste like høyt som innsatsen til de som var i britisk tjeneste. Han skrev så at alle nordmenn burde være takknemlige for deres innsats og vise dem all den heder de fortjente.

«Det er således fortjenstfullt at Fjørtoft gjør innsatsen til de norsk-sovjetrussiske agenter mer kjent gjennom sine bøker. Men da bør han også være seg sitt ansvar bevisst og ikke framsette påstander om disse nordmennenes innsats og virksomhet, som det ikke finnes sikre historiske belegg for. Da kan han snarere komme til å skade enn å hedre deres innsats».

Gunnar Pedersen anså seg selv dermed som ferdig med debatten. Han trodde at Fjørtoft forstod hva kritikken gikk ut på, men at viljen manglet.⁵¹

Drøfting

Helt i begynnelsen av *Lille-Moskva* presenteres vi for partisanen Trygve Eriksen.

«Trygve Eriksen er veteranen blant de norske partisanene. Gang på gang de siste tre årene har han vært med på livsfarlige oppdrag. Men alltid klart å komme seg tilbake til Murmansk igjen. Han er høyt dekorert av russerne for sin innsats».⁵²

Helt i slutten av boka møter vi igjen partisanen Trygve Eriksen. Fjørtoft beskriver sin samtale med Eriksen fra 1982 og refererer en del av samtalen.

«Oktober 1982. Stor havsjø velter innover stranden nedenfor boligen til Trygve Eriksen i Kiberg...«Jeg forstår det ikke. Helt siden vi kom tilbake fra Sovjet har det stadig vært noe med oss...Vi som tok korteste veg til Fiskarhalvøya blir jo nærmest sett på som landsforrædere. Men vi kjempet en minst like hard kamp for Norges frihet som våre landsmenn som rømte over til Sverige og England»...Han legger ikke bånd på sin bitterhet. Det er som om noe lenge oppdemmet i ham strømmer ut. Så snur han seg mot vinduet igjen og ser ned mot havet».⁵³

Kim Snoeijing i sin oppgave *Det må ikke skje igjen – glemte partisaner i Finnmark*, kaller denne begivenheten med Trygve Eriksen i begynnelsen og slutt av boken for «et velegnet kompositorisk punktum». Snoeijing mente at dette møtet mellom forfatter og en av de gjenværende partisanene ga bokas slutt en emosjonell ladning, «der fortid og nåtid på en måte løper sammen».⁵⁴ Fjørtoft gjør på en måte Trygve Eriksen til en representant for partisanenes offer og lidelse. Som nevnt tidligere må Eriksens historie ha gjort et sterkt inntrykk på Fjørtoft, som så brukte den som et virkemiddel i sin egen bok for å fremme sitt budskap.

⁵¹ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 22, mappe: «1983 avisutklipp m. m. i forbindelse med boka «Lille-Moskva» Inneholder bokanmeldelser, debattinnlegg, reportasjer». «Vil ikke Kjell Fjørtoft forstå hva jeg skriver?» Nordlys 16.11.1983.

⁵² Fjørtoft 1983:7.

⁵³ Fjørtoft 1983:200-201

⁵⁴ Snoeijing 1987:91

Men hva var Fjørtofts budskap i *Lille-Moskva –den glemte krigen*? Fjørtoft selv sa i et intervju at: «Jeg rehabiliterer ikke, jeg dokumenterer hva som har skjedd».⁵⁵ Så hvis man skal ta Fjørtoft på ordet, så hadde han ingen baktanke med boken, utover det som hadde skjedd. Men hadde det ikke kommet noe fram om partisanene før dette? Undertittelen til Fjørtoft «den glemte krigen», tyder på at det, etter Fjørtofts mening, ikke hadde blitt skrevet nok om dette. Dette var en av Gunnar Pedersens ankepunkter mot Fjørtoft. Som nevnt tidligere kritiserte Pedersen at Kjell Fjørtoft forsøkte å gi et inntrykk av at virksomheten til de nordmenn som gikk i sovjetisk tjeneste var en ukjent og glemt del av nyere norsk historie. I den anledning nevnte han flere forskjellige forfattere. Kim Snoeijing lagde i sin hovedfagsoppgave en oversikt over alle tidligere bøker med partisanene i Finnmark før *Lille-Moskva* og i følge Snoeijing var det i alt 4 tidligere bøker som hadde partisanenes virksomhet som hovedemne:

- Terje Nilssen, *Nord i grenseland*(1951), var en roman som mest sannsynlig baserte seg på partisanen Otto Larsen som forbilde. Den baserte seg på de virkelige hendelsene rundt partisanene men opererte med fiktive navn.
- Laila og Thor Thorsen, *Over russegrensa*(1982). Denne boka, var utstyrt med genrebetegnelsen roman, og Snoeijing mener at dette fungerer for leseren som et signal på at verket ikke helt gjør krav på historisk pålitelighet. Denne boken i likhet med den ovennevnte opererte med fiktive navn på steder og personer, men handlet om folk fra «Ytterberg» som dro over til Sovjetunionen, bort fra fattigdommen i hjemlandet. Nordmennene fikk opplæring som partisaner. Enkelte av hendelsene i boka kunne gjenkjennes i *Lille-Moskva*, Et eksempel er Hilde, som hoppet ned i fallskjerm og som i virkeligheten var Dagny Sibblund som også nevnes i Fjørtofts bok.
- Hans Kristian Eriksen, *Partisaner i Nord*(1979), basert på de to andre bøkene: *Partisaner i Finnmark* (1969) og *Partisanenes død* (1972) Av Hans Kristian Eriksen. Snoeijing hevder at innholdet i denne boka er for en del det samme som i *Lille-Moskva*. Men han mener at *Partisaner i Nord* ikke har bakgrunnsstoff med. Det fortelles ikke om forberedelsene til krigen eller krigen, om Tyskland og Europa, eller om fattigdommen i Nord-Norge der folk rømte fra. I følge Snoeijing skrev Eriksen om de samme oppdragene som Fjørtoft gjorde, men belyste dem annerledes.

⁵⁵ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 22, mappe: «1983 avisutklipp m. m. i forbindelse med boka «Lille-Moskva» Inneholder bokanmeldelser, debattinnlegg, reportasjer». «Ærer de døde forfølger de levende», Dagbladet 19.8.1983.

- Kjell Fjørtoft, *Dramaet på Arnøy*(1981), handlet om tre partisaners opphold på Arnøy i 1943.⁵⁶

Partisanene var altså ikke helt glemt i nyere norsk historie. Men som det kommer fram fra Snoeijings analyse, så brakte *Lille-Moskva* fram litt mer av den historiske konteksten rundt partisanenes virksomhet. Fjørtoft kjente til Eriksens arbeide og brukte hans bøker som kilder til *Lille-Moskva*. Dette kommer godt fram i bokas litteraturliste⁵⁷, hvor Fjørtoft skriver: «Jeg vil spesielt nevne Hans Kristian Eriksens to bøker om partisanvirksomheten i Finnmark. Mye av det stoff han har lagt frem er nå utdypet og forteller at krigen i Finnmark nok foregikk på en noe annen måte enn hva som har vært kjent til nå». Ut i fra det som har blitt nevnt om forskjellen mellom de to bøkene til Eriksen og Fjørtoft, må det kunne antas at Fjørtoft ikke mente at det han skrev var helt annerledes enn det Eriksen skrev. Det er mer sannsynlig at dette han heller ville reise kritikk mot den «offisielle» historien, eller faghistorien om krigen i Finnmark, hvor Fjørtoft mente at partisanenes virksomhet fortjente en større plass. De andre bøkene på listen til Snoeijing var romaner, og bar derfor heller ikke på den samme historiske tyngden, som en faghistorisk bok. Fjørtoft hadde nok rett i at det ikke var skrevet nok om partisanene, men at historien om partisanene var helt glemt, var nok en altfor bastant og unyansert påstand. Det var nok derfor Lektor Gunnar Pedersen reagerte så sterkt. Videre reagerte han også på at Fjørtoft framstilte det som at det som skjedde under krigen var helt annerledes enn det som tidligere var framstilt. Nok en gang var Fjørtoft alt for bastant i ordbruken sin og Pedersen oppfattet det som at Fjørtoft mente at det bare var nordmenn i sovjetisk tjeneste som var en del av motstandskampen i Finnmark. Det var nok dette som fikk Pedersen til å tenne på alle plugger og fikk ham til å uttale at det høyst sannsynlig var slik at at de britiske radiostasjonene sendte flere og viktigere meldinger, om blant annet det tyske slagskipet Tirpitz.

Dette utsagnet var nok ikke helt gjennomtenkt fra Pedersens side. Det var vel kanskje ikke så rart at Fjørtoft da anklaget Pedersen for å ville desavuere partisanene, for som Fjørtoft sa holdt ikke ordene «høyst sannsynlig» mål. Det er likevel noe i det Pedersen svarte med, at Fjørtoft kom tilbake med personangrep uten å ha faglige argumenter. Han tok ikke stilling til noe av Pedersens faglige kritikk.

⁵⁶ Snoeijing 1987:41-45

⁵⁷ Fjørtoft 1983:207-208

For selv om Fjørtoft hadde uttalt at han bare ville fortelle hva som hadde skjedd, så lå det mer bak. Dette «angrepet» på Pedersen er en av mange utsagn som tyder på det. Som Fjørtoft ettertrykkelig nevner i et intervju, var han ikke kommunist, han var mer i sentrum i norsk politikk, men allikevel måtte norske myndigheters behandling av partisanene komme fram for etterslekten. Dette var nok et strategisk valg av Fjørtoft, han ville unngå å bli stemplet som kommunist, fordi agendaen hans, om at norske myndigheters behandling av partisanene måtte fram, kunne bli oppfattet som dette. Han ville vel ikke at folk skulle tro at det lå noen ideologiske motiver til grunn for at hans påstander. Det er likevel andre ting som videre begrunner dette, men som setter Fjørtofts motiver mer inn i en journalistisk kontekst. Han hevdet at myndighetenes behandling av partisanene var en skam og at partisanene ikke var helter, men alminnelige mennesker. På den ene siden var det partisanene, som var «alminnelige mennesker» og på den andre siden var det myndighetene. Fjørtoft stilte seg i mellom disse, for å hjelpe partisanene mot «makthaverne». Ifølge Martin Eide er dette journalistikk som ideologi. «Folket står på den ene siden mot makthaverne på den andre siden. Journalisten står midt imellom, klar til å hjelpe folket og til å utfordre makthaverne». ⁵⁸ Kjell Fjørtoft var med andre ord ute etter å utfordre myndighetene, for å hjelpe partisanene. Som han uttalte til *Finnmark Dagblad* så var det etter hans mening helt innlysende at de norske myndighetene burde gi partisanene og deres familier honnør for den innsatsen de gjorde under krigen, og rettet opp igjen den urett som ble begått mot dem etterpå. Det kan altså ikke være noen tvil om at dette var Fjørtofts agenda, med *Lille-Moskva* og diverse intervjuer i norsk media.

For å fremme denne agendaen brukte Fjørtoft det kanskje som en strategi å enten unngå å svare på kritikken, eller å tolke den «annerledes». Dette kom fram når Fjørtoft svarte Pedersens kritikk om at det var lite nytt i boka. Fjørtoft hevdet at omkring 60-70 prosent av stoffet i boka bygde på over 6000 hemmelighetsstemplede dokumenter, som ingen historiker hadde vært borti, og derfor var det nytt. Men som Knut Einar Eriksen sa i en seinere artikkel mot Fjørtoft, i forbindelse med hans neste bok: et hemmelighetsstempel var ikke noen garanti for historisk nyhetsverdi.⁵⁹ Fjørtoft gikk aldri i argumentasjonen sin inn på hva som var direkte nytt stoff i *Lille-Moskva*, slik som en historiker kanskje ville ha gjort. Argumentet til Fjørtoft om at 60-70% var basert på hemmelige dokumenter var nok kanskje noe en vanlig

⁵⁸ Eide 1998:131-132

⁵⁹ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus» Brev 5.10.84. «Fjørtoft og Nordlys med gamle nyheter» Nordlys 26.9.84.

leser av avisen ville ta for «god fisk», men historikerene som hadde en vitenskapelig form for historiebruk, måtte naturligvis stille seg kritiske. Fjørtoft refererte også til historikers uttalelser, for å legitimere påstandene hans om at mesteparten av stoffet i boka var totalt ukjent materiale. Som det kom fram kunne ikke historikerene vedkjenne seg dette og sa seg heller enig i mye av Pedersens ris og ros. Men hvis Fjørtoft hadde innrømmet at det hadde vært skrevet om partisanene tidligere og at det ikke var så mye nytt stoff i boken hans, ville kanskje argumentet om at partisanene var glemt, miste mye av tyngden sin? Boken ville da ikke få den gjennomslagskraften som Fjørtoft håpet på.

Dette kom også fram i Pedersens kritikk av intervjuet med NRK, hvor Fjørtoft ikke grep inn for å rette på at det faktisk fantes noe materiale om partisanene på det norske hjemmefrontsmuseet. Denne påstanden om at det ikke var noe partisan-relatert her heller, i en offentlig institusjon, styrket bare Fjørtofts argument om at partisanene var glemt. Et mer nyansert bilde med at det var noe, men kanskje ikke så mye, ville her bare bidra til å svekke gjennomslagskraften i Fjørtofts argument med «den glemte krigen».

Et annet interessant poeng fra lektor Gunnar Pedersen var at Fjørtoft ikke hadde behøvd å bruke de fulle navnene til angiverne. Dette ville ikke ha gjort fremstillingen noe dårligere historisk sett. Fjørtoft gjorde det, fordi han mente det fikk fram hvilket helvete partisanene hadde gjennomlevd. Først og fremst underbygger dette Fjørtofts «agenda» om at partisanene måtte få oppreisning for den urettferdige behandlingen, eller «helvete» som de hadde vært gjennom. Da Snoeijing intervjuet Fjørtoft i forbindelse med hans hovedfagsoppgave om *Lille-Moskva* og spurte forfatteren om hvorfor han skrev navnet til de norske angiverne. Fjørtoft svarte da at han ville få sannheten frem, og at navnene til landssvikerne også tilhørte sannheten. Eksempler på de han nevnte var Abwehr⁶⁰-agentene Victor Larsen⁶¹ og Alf Tørseth.⁶² Han nevnte også navnet til Olga Bjørklund, som arbeidet for SIPO⁶³, det tyske sikkerhetspolitiet. Det er da interessant at en annen kritikk mot Fjørtoft gikk ut på at han ikke gikk nøye nok inn på avsløringen av noen av de partisanene som drev med spionasjevirksomhet etter krigen. Fjørtoft skrev bare helt kort:

⁶⁰ Abwehr-tysk etterretningstjeneste.

⁶¹ Fjørtoft 1983:112

⁶² Fjørtoft 1983:160

⁶³ Fjørtoft 1983:132

«I dag vet vi at to tidligere partisaner ble tatt av det norske overvåkningspolitiet i november 1953 og dømt for også i 1946 og 1947 å ha gitt opplysninger til russiske etterretningsfolk. De var begge fra Sør-varanger og hadde truffet russerne flere ganger på den andre siden av Pasvikelva. For dette fikk den ene av dem to år – den andre åtte måneders fengsel».⁶⁴

Fjørtoft nevnte ikke navnet på disse partisanene, selv om de var kjent. Odd Bergfald nevnte navnene i boka si *KGB Operasjon Norge* fra 1975, så Fjørtoft kjente de nok, konkluderte Snoeiing.⁶⁵ Hvorfor nevnte ikke Fjørtoft navnene på partisanene som spionerte? Var ikke dette også en del av sannheten? Hvorfor var det ikke skrevet mer utfyllende om dette i boken? Et større fokus på at ikke alle partisanene var uskyldige kan nok ha ført til at overvåkinga av partisanene hadde blitt sett på med et litt mer nyansert blikk. Hvis dette hadde hatt et større fokus i boken, hadde det ikke vært like lett å hevde at partisanene hadde blitt utsatt for ubegrunnet trakassering av norske myndigheter.

Tønne Huitfeldt var her mer nyansert når han skrev:

«Det er selvfølgelig å beklage at forholdene utviklet seg slik at de norske partisanene og deres medhjelpere er blitt gjenstand for overvåking og etterforskning, og at dette har ødelagt tilværelsen for mange uskyldige. Men det må også vises forståelse for at overvåkningspolitiets interesse for partisanene og deres medhjelpere var legitim og berettiget. Det dreiet seg om en gruppe som med eller mot sin vilje hadde inngått en livstidskontrakt med sovjetisk etterretningstjeneste, og blant de som overlevde var det flere som i 1954 ble dømt for spionasje mot Norge etter krigen».⁶⁶

Som Huitfeldt poengterte her var det en veldig uheldig situasjon som partisanene havnet i, men mistanken var altså ikke helt ubegrunnet fra norske myndigheters side. I sin bok og i media rettet ikke Fjørtoft særlig kritikk mot Sovjetunionen heller. Dette var nok også et strategisk valg av Fjørtoft, siden det ville trekke oppmerksomheten bort fra de norske myndighetenes feilskjær. Huitfeldt hevdet at hvis det var slik som Fjørtoft hevdet, at «partisanene tapte krigen», så var det fordi de sovjetiske hemmelige tjenestene misbrukte midlene sine til å få norske borgere til å spionere mot sitt eget land. Hvis noen skulle få skylden for den ulykkelige situasjonen mange av partisanene kom i etter krigens slutt, så var

⁶⁴ Fjørtoft: 1983:194

⁶⁵ Snoeiing 1987:71-72

⁶⁶ Huitfeldt 2006:21

det de sovjetiske hemmelige tjenestene og det sovjetiske maktapparatet, hevdet han.⁶⁷ Med et fokus på Sovjetunionen som «fienden» i boken sin, i stedet for, eller i tillegg til de norske myndighetene ville det nok ikke bidratt i like stor grad til Fjørtofts agenda ble oppfylt, om at partisanene skulle få oppreisning.

Det at ikke alle partisaner var like uskyldige trakk altså ikke Fjørtoft fram. Det var viktig for Fjørtoft å få fram at myndighetene gjorde et overtramp. Derfor ville han framstille det slik at POT's overvåkning var helt ubegrunnet og dermed «den største skampletten i hele Norges etterkrigshistorie». Det var nok også derfor han fokuserte på partisanen Trygve Eriksen i boka med sin følelsesladde fortelling, for Eriksen var jo en som var uskyldig og ble på en måte en representant for resten av de uskyldige partisanene.

Gunnar Pedersen mente altså at det var lite nytt i boka. Men var det noe som tross alt var direkte nytt i Fjørtofts sin framstilling? Det kom fram på slutten av Pedersens anmeldelse at han allikevel ville anbefale boka og at han mente at den ga et godt bilde av den norsk-russiske etterretningstjenesten i Finnmark. Pedersen bemerket og berømmet at det var spesielt interessant å få kjennskap til hvorledes den tyske kontraspionasjen arbeidet, gjennom Fjørtofts avsløring. Som Fjørtoft hadde påstått i et intervju, så ga de 6000 hemmelighetsstemplede dokumentene han muligheten til å beskrive partisanvirksomheten i Nord-Norge fra et tyskt perspektiv. Og i motsetning til Eriksens bøker, fikk dermed Fjørtoft konteksten rundt partisanvirksomheten mer fram. Det var med andre ord ikke 60-70 prosent helt nytt stoff som Fjørtoft hevdet, men det som var helt nytt var det tyske perspektivet og Tysklands kontraspionasje.

Fjørtofts undertittel om at det var «den glemte krigen» er heller ikke helt feil. Det er sant at det hadde blitt skrevet en del om partisanene tidligere, men som Snoeiing sa i 1987 at: «alle bøkene ble skrevet av nordnorske forfattere, men unntatt *Lille-Moskva* ble ikke disse bøkene særlig kjent utenfor Nord-Norge. *Lille-Moskva* gjorde partisanvirksomheten kjent i resten av landet også».⁶⁸ Dette gjorde den blant annet gjennom å skape debatt, mente Snoeiing. Det samme kom Jørn Ruud fram til i sin hovedfagsoppgave fra 2008. Fjørtoft skrev ikke så mye nytt sammenlignet med Eriksens bøker på 1970-tallet. Men blandingen av at Fjørtofts bøker

⁶⁷ Huitfeldt, Tønne 1997:21

⁶⁸ Snoeiing 1987:46

var mer «drivende» skrevet, og at han var en mer pågående offentlig debattant enn Eriksen, gjorde at Fjørtoft i større grad enn Eriksen klarte å nå ut til hele landet.⁶⁹

Fjørtofts konfronterende og debatterende rolle gjorde ikke bare at boka hans nådde ut rundt i landet, men den førte også til at både det offentlige Norge, og historikere måtte ta stilling til partisanenes rolle under den 2. verdenskrig og tiden etter. Den kalde krigen som satte inn like etter den 2. verdenskrig, hadde gjort Sovjetunionen og kommunistene til den nye «fienden». En stor del av den kampen som utspilte seg, handlet om kampen mellom «hjerner og hjerte». Den kalde krigen formet mentaliteter og holdninger og dette påvirket også de politiske aktørene sine mentale horisonter. I sin tur gjorde dette at politiske aktører brukte kultur som et politisk instrument som igjen kan ha formet samfunnets tidsånd.⁷⁰ I 1948 holdt Arbeiderpartiets Einar Gerhardsen, daværende statsminister, en tale på Kråkerøy, den såkalte Kråkerøytalen. I talen tok han et oppgjør med kommunistene, som førte til det endelige bruddet mellom Arbeiderpartiet og Norges Kommunistiske Parti(NKP). I talen sa Gerhardsen at: «Den viktigste oppgaven i kampen for Norges selvstendighet, for demokratiet og rettssikkerheten er å redusere kommunistpartiet og kommunistenes innflytelse mest mulig».

Talen ble opptakten til en omfattende overvåking av kommunister og venstreradikale i hele etterkrigstiden.⁷¹ Videre i talen uttalte Gerhardsen at:

«Vi skal kjempe mot kommunistene med demokratiske midler og åndelige våpen. Vi skal prøve å overbevise de mange som under krigen i god tro gikk med dem, fordi de trodde kommunistpartiet var nasjonalt og demokratisk. I dag har ingen lenger rett til å være i god tro. De som står i spissen for kommunistpartiet i Norge, er Komintern- og Kominform-kommunister. Som sine kampfeller i andre land er de i sine hjerter tilhengere av terror og diktatur».⁷²

Arbeiderpartiet satt i regjering nesten sammenhengende fra 1945 til 1965 og nesten sammenhengende fra 1971 til 1981. Det er nærliggende å tro at denne bekjempingen av kommunister med «åndelige våpen» kom til uttrykk gjennom «nedvurderingen» eller den manglende anerkjenningen av partisanenes innsats, selv om det kanskje blir mer korrekt å kalle det en «ikke-bruk» av partisanenes historie, både fra offisielt og akademisk hold. I

⁶⁹ Ruud 2008:95

⁷⁰ Tjelmeland 2011:73-74

⁷¹ NRK.no, Sanden: "60 år siden kråkerøytalen"

⁷² Uib.no "Kråkerøytalen"(utdrag).

Historien är nu forklarer Karlsson og Zander begrepet: «ikke-bruk» av historie, er når et historisk fenomen blir fortrent og glemt av intellektuelle og politiske grupperinger gjennom bevisste holdninger.⁷³

Talen til Gerhardsen ga kanskje ikke bare legitimitet til overvåkingen av kommunistene, men den førte sannsynligvis også til at partisanenes innsats ble redusert i det kollektive erindringsarbeidet i etterkrigstiden. De ble oversett for at kommunistenes «innflytelse» skulle bli redusert så mye som mulig. Man tenkte kanskje at det å gi partisanene den oppmerksomheten og anerkjennelsen de fortjente, ville bidra til at folk så på Sovjetunionen og kommunistene i et mer positivt lys. Det derfor er det nærliggende å tro at det var et bevisst valg av historikere i etterkrigstiden, slik at oppmerksomheten rundt partisanenes innsats ble så liten som mulig. Som Torgrim Titlestad nevner i *Frihetskampen i Norge*, at Gerhardsen hadde oppfordret fra Stortingets talestol til å skape en nasjonal holdning mot NKP i «pressen, skolen, kirken, kultur- og ungdomsorganisasjonene». Videre hadde Gerhardsen uttalt at det måtte skapes «en politisk atmosfære som legger mulighetene til rette for en slik utvikling». Titlestad mener at selv om historieskrivningen ikke var direkte nevnt, kan man likevel regne med at statministeren ikke utelukket okkupasjonshistorien fra denne holdningskampanjen.⁷⁴ Gjennom folkets oppfattelse av historien kunne man influere på aktuelle eller politiske holdninger og da ville majoriteten i folket tro at den «offisielle» historien representerte deres kollektive erfaring. Titlestad mente at det ville være: «...meget underlig om myndighetspersoner ikke fremmet slike holdninger vedrørende okkupasjonshistorien under den kalde krigen i Norge».⁷⁵

Det varte altså helt fram til 1983 før Fjørtoft med *Lille-Moskva* for alvor fikk løftet fram partisanene i den kollektive erindringen om 2. verdenskrig. Fjørtoft klarte gjennom sine mange medieoppslag, ukritiske og bastante utsagn å spre partisanenes historie til resten av landet, og bidro også til å gjøre partisanene mer kjent i sin egen landsdel. Det som gjorde at nettopp Fjørtoft klarte å slå igjennom med sitt syn, var i stor grad hans journalistiske stil og hans retorikk og fortellerstil i boken. Boken bragte kanskje ikke så mye grunnleggende nytt stoff om partisanene, men den fikk partisanene fram i et positivt lys for offentligheten, og historikerene ble etter dette mer nødt til å ta stilling til partisanene i sine arbeider. Myndighetene ble nødt til å anerkjenne partisanene. I 1948 hadde det blitt satt opp en bauta i

⁷³ Karlsson og Zander 2004:61.

⁷⁴ Titlestad 2010:93

⁷⁵ Titlestad 2010:92

Kiberg, til minne om partisanene. Innsamlingen til reisningen av monumentet hadde blitt startet etter et lokalt initiativ.⁷⁶ I august 1983 besøkte kong Olav Vardø, for å åpne den undersjøiske tunnelen til byen og i den anledning besøkte han partisanbautaen i Kiberg og la ned en krans ved monumentet.⁷⁷ Dette var riktignok før boken *Lille-Moskva* ble utgitt, men som vi så hadde Fjørtoft på denne tiden allerede vært ute i flere artikler og kritisert myndighetene for deres behandling av partisanene. Som enda et eksempel på Fjørtofts bastante og til tider ukritiske sensasjonsoppslag var da han uttalte til avisen at han ikke trodde at kongen visste hva han gjorde når han la ned krans ved minnebautaen i Kiberg.⁷⁷ Kanskje Fjørtoft ikke hadde ventet at en form for anerkjennelse skulle komme så fort, selv før boka hans kom på markedet. Partisanen Trygve Eriksen fikk krigsdeltakermedaljen fra forsvarsdepartementet i begynnelsen av 1984, noe som kan tolkes som en direkte fortjeneste av *Lille-Moskva*.⁷⁸ Neste anerkjennelse som partisanene fikk fra det offentlige, kom fra Kong Harald når han på sin signingsferd, kom til Kiberg og la en minnekrans ved partisanbautaen den 3.august 1992.⁷⁷ Ved anledningen holdt Kong Harald en tale:

«Det kan være smertelig å måtte se historie i et nytt lys. Jeg har en spesiell følelse av dette når jeg står her foran et monument over en del av vår historie som tildels har vært tiet ihjel». ⁷⁹

Denne delen av talen illustrerte godt hvordan historien om partisanene, fram til blant annet *Lille-Moskva – den glemte krigen* i stor grad hadde blitt utsatt for «ikke-bruk» av historie. Som vi snart skal se på i det neste kapittelet, var det ikke bare partisanene, som var en glemte del av Norges historie, ifølge Fjørtoft.

I ettertiden har partisanene fått mer anerkjennelse og deres innsats har kommet mye mer fram i lyset. Anniken Huitfeldt, leder for utenriks- og forsvarskomiteen på Stortinget uttalte i Kirkenes i 2014 at behandlingen av partisanene var en mørk del av Norges etterkrigshistorie – og også Arbeiderpartiets historie. Hun mente at det dominerende partiet etter krigen, Arbeiderpartiet burde skamme seg over behandlingen av partisanene. Men en som ikke synes at partisanene fortjente noen større heder var Gunnar «Kjakan» Sønsteby, Norges mest dekorerte frihetskjemper. På spørsmål om hva han syntes om de norske partisanene fra Kiberg sin innsats under 2.verdenskrig, så han til siden, smilte og svarte: Men de var jo kommunister». ⁸⁰

⁷⁶ Ruud 2008:118

⁷⁷ Ruud 2008:111

⁷⁸ Snoeiijing 1987:71

⁷⁹ Kongehuset.no «Partisanbautaen i Kiberg»

⁸⁰ Nrk.no, Abelsen «Krigen endelig over for noen av Norges viktigste motstandsmenn»

Sønsteby er dermed et godt eksempel på hvordan folk i etterkrigstiden så på partisanene. Historiker Randi Rønning Balsvik er en av mange som i nyere tid har forsket på partisanene og hun mente å ha grunnlag for at over ti tyske skip ble senket som følge av deres etterretning. Hun mente partisanene hadde stor betydning for bekjempelsen av tyskerne i nord.⁸⁰

Kapittel 3. Vi fikk vår frihet

Realhistorisk bakgrunn for *Vi fikk vår frihet*.

I det følgende vil det bli gitt en innføring i frigjøringen og deretter tvangsevakueringen av Finnmark, slik som den er framstilt i *Norge i Krig bind 8. – Frigjøring*, fra 1986. Dette bindet ble skrevet av historikere Hans Kristian Eriksen og Terje Halvorsen og er standardverket om temaet. Dette verket var det første faghistoriske verk hvor det kom frem hvor problematisk forholdet mellom sivilbefolkningen og militærmisjonen var, samtidig som at bindet også trekker fram sider ved krigshistorien i Finnmark som det da ikke hadde vært «god tone» å skrive om tidligere. En av disse sidene er, det ofte nære forholdet mellom tyskerne og sivilbefolkningen.⁸¹ En annen grunn til at dette verket blir brukt er at Knut Einar Eriksen selv var involvert med Kjell Fjørtoft ved flere anledninger. Han var blant annet faglig konsulent til Fjørtoft i anledning boken *Lille-Moskva*, men som vi snart skal se skrev han også et kritisk innlegg til en artikkel i Nordlys hvor Kjell Fjørtoft hadde blitt intervjuet om *Vi fikk vår frihet* i forbindelse med bokas lansering. Interessant er det også at *Norge i Krig bind 8. – Frigjøring* kom ut bare to år etter *Vi fikk vår frihet*.

Norge og Nordkalotten hadde vært et viktig område for både tyskerne og de allierte under krigen. I starten av krigen var det Narvik i Nordland som var tyskernes viktigste angrepsmål, siden det var en viktig malmhavn. Det var i Narvik det ble kjempet hardest og lengst i Norge, mellom tyskerne og de allierte under invasjonen. Når tyskerne angrep Sovjetunionen sommeren 1941 ble Nord-Norge igjen til et sentralt strategisk skjæringspunkt i stormaktskrigen og Finnmark og Finland ble viktige oppmarsjområder mot Sovjetunionen. Forsyninger til både tyskerne og de allierte ble sendt opp langs finnmarkskysten. For Hitler ble Norge og Nordkalotten et skjebneområde i krigen, det var her alt kunne bli avgjort. Festung Kirkenes ble hovednerven i det tyske base- og forsyningssystemet på nordfronten. Utbyggingen av kystforsvaret i Nord-Norge ble gitt prioritet fremfor andre viktige områder og størstedelen av den tyske krigsflåten ble liggende nordpå. På det meste var det 400 000 tyske soldater i Norge.⁸²

Etter å ha angrepet Sovjetunionen på nordfronten sammen med sine finske våpenbrødre i 1941 ble det en lang stillingskrig som varte i 3 år. Generaloberst Lothar Rendulic overtok den 20. Gebirgsarmee etter generaloberst Eduard Dietl som hadde omkommet i en flystyrt. Rett

⁸¹ Ruud 2008:86

⁸² Eriksen og Halvorsen 1987:21.

etter at Rendulic hadde tatt over kommandoen sommeren 1944, brøt russiske tanks gjennom den finske sørfronten. Finnene inngikk en våpenstillstandsavtale med Sovjetunionen den 4. september. De gikk med på å betale store krigserstatninger, godkjenne grensene fra 1940 og gi fra seg nye områder til Sovjet. De tyske troppene i Finland måtte ut innen 14 dager. Operasjon «Nordlicht» ble satt i gang og målet var å få 20. Gebirgsarmee så raskt som mulig til Tyskland. Den 2. oktober mottok Lothar Rendulic Hitlers ordre om full tilbaketrekking til Lyngen i Troms. På veien ut av finsk Lappland brukte tyskerne den brente jords taktikk og etterlot seg et rykende kulturlandskap og titusener av finner på flukt.⁸³

Etter at finnene la ned våpnene i september 1944 og tyskerne begynte med retretten i Nord-Finland konkluderte NS-regjeringen med at det var sannsynlig at tyskerne ville forkorte sin front også i Nord-Norge. Sovjetiske eller vestallierte tropper ville da mest sannsynlig fylle tomrommet. På et hemmelig ministermøte den 26. september hevdet Finansminister Frederik Prytz at eksilregjeringen ville etablere seg i det området tyskerne ga opp og at situasjonen da ville bli uholdbar. Autoriteten til NS-regjeringen ville bli undergravd. Quisling hadde dog ikke makt til å beordre evakuering. Reichskommissar Terboven fikk starte evakueringen etter at Hitler godtok retretten til Lyngen. Terboven ga Quisling ordre om å hjelpe til med evakueringen og Quisling utnevnte Jonas Lie som styresmann for evakueringen og sosialminister Johan Lippestad ble hans stedfortreder. Sammen med 40 politibetjenter dro de sammen til Finnmark. Folk flest var ikke villige til å evakuere fra Finnmark. Wehrmacht nektet å samarbeide med Terboven og NS. Russerne rykket raskt fram og Rendulic fryktet kaos og avskjæring dersom en strøm av flyktninger blandet seg med tyskernes retrett. Det var også andre tyskere som protesterte mot en altomfattende brenning og deportering. Det var et ønske om å skåne folk og land for de verste ødeleggelsene. Rendulic hadde tenkt å la de fleste bli igjen i Finnmark og Nord-Troms med det mest nødvendige av mat og hus for å overleve vinteren.

28. oktober 1944 påla Hitler, Lothar Rendulic å evakuere hele den norske befolkningen øst for Lyngen. Det skulle ikke tas hensyn til befolkningen og alle hus skulle ødelegges. Terboven hadde vært rasende over at den frivillige evakueringen så og si var resultatløs. Wehrmacht hadde ikke gitt noen støtte og Terbovens politiske prestisje stod på spill. Den tyske retretten åpnet for at den Norske regjeringen kunne ta sete i Finnmark og det ville ha undergravd nazi-regimets autoritet, øke sabotasjen og sjansen for krig med Sverige, hevdet

⁸³ Eriksen og Halvorsen 1987:27-30.

Terboven overfor Hitler. I et folketomt og nedbrent Finnmark var det liten sjans for at eksilregjeringen skulle komme til. I starten av evakueringen var det 5000 nordmenn som hadde flyktet uten tvang. Rendulic gjorde et forsøk på å moderere Hitlers ordre om å evakuere og at det skulle tas spesielt hensyn til kvinner barn og syke under evakueringen. Førerordren ble allikevel gjennomført med tysk grundighet. Tallene over Finnmark og Nord-Troms viser at det ble brent over 10000 hus. Flere tusen småbåter og 350 større fiskefartøyer ble sprengt. Også veier, broer og kaier ble systematisk sprengt og 40 000-45 000 mennesker ble tvangsevakuert. 20 000-25 000 klarte å gjemme seg unna. Også rundt 1500 samer klarte unngå å bli evakuert til Troms av tyskerne, som trengte reinkjøttet deres.

Av de som ble evakuert var forholdene verst for dem som ble fraktet med de store transportskipene «Adolf Binder» og «Carl Arp». Det var omrent 3000 personer som ble fraktet til Narvik, nesten uten mat og drikke i iskalde lasterom. Folk ombord ble syke av dysenteri og difteri, og noen døde under transporten eller like etterpå. Det kan anslås at det kanskje var et par hundre mennesker som omkom under evakueringen av Finnmark, hvor de fleste var spedbarn, syke eller eldre. Hjemmefronter valgte først å prioritere militære hensyn framfor humanitær hjelp til de evakuerte. Nordmenn ble frarådet gjennom en parole i november 1944 å samarbeide med fienden om evakueringen. Dette skulle gjøre det vanskeligere å forflytte de tyske styrkene til andre viktige fronter i Europa. En ny parole ble noen uker senere sendt ut av hjemmefronten hvor de anmodet folk å hjelpe de tvangsevakuerte. Mange evakuerte kom etterhvert ned til Trøndelag hvor de møtte dårlig behandling. Det kunne gå døgn hvor de evakuerte var uten mat og drikke.

Nygaardsvold og kongefamilien kjempet i 1944-45 for å få sendt militær hjelp til Nord-Norge. De ønsket å både markere norsk suverenitet og å komme befolkningen til unnsetning. Utefronten støtte på store byråkratisk problemer, blant annet at de vestallierte hadde andre steder hvor de måtte prioritere å bruke skipstonnasjen. I motsetning til hva som har blitt hevdet så kom ikke utefronten med fagre løfter om snarlig hjelp.⁸⁴ Kronsprins Olav hadde gjort det klart i en tale den 30. november 1944 hvor han gjorde oppmerksom på at det var mange vansker å overvinne og at det ville ta tid før hjelpen ble effektiv. Operasjon «Crofter» - husmann, ble allikevel satt i gang etterhvert. De norske soldatene ble fraktet av britiske skip til Murmansk og den 11. november 1944 kom de norske soldatene av 2. Bergkompani til Finnmark. De var til sammen 300 mann som ble ledet av oberst Arne Dagfin Dahl.

⁸⁴ Eriksen og Halvorsen 1987:80.

Utenriksministeren for Sovjetunionen Vjateslav Molotov lovet de norske troppene hjelp og støtte i Finnmark, og samarbeidet mellom de russiske og norske styrkene gikk stort sett bra. Russerne blandet seg også lite inn i norsk sivil styre.

Skadene i Finnmark var forferdelige, og den norske militærmisjonen følte seg maktesløse. Samtidig var befolkningen skuffet over at det var så få styrker som kom og at de hadde så lite med seg. Det var militærmisjonen som ble skyteskiven for skuffelsen over utefronten. Militærmisjonen ønsket å gjøre ting raskt og på sin måte og de tok ikke hensyn til hvordan folk selv ville ha ting. Finnmarkingene likte ikke å bli styrt av militærmisjonen, mens militærmisjonen klagde over mangel på solidaritet og arbeidsvilje hos befolkningen. De militære måtte rekvirere hus, båter kjøretøyer og reinskyss av befolkningen for å komme i gang. Det ble også innført arbeidsplikt med trusler om politiinngrep om folk ikke hjalp til. Videre kritiserte militærmisjonen finnmarkingene for ikke å ha vist nok nasjonal holdning under okkupasjonen, at de hadde latt tyskerne gå fritt i hjemmene deres. De var også forarget over alle tyskerjentene og ungene i Finnmark. Noen soldater forfattet nidviser om finnmarkingene.

Etterhvert ble forholdene mellom militærmisjonen og lokalbefolkningen bedre. Ledelsen i militærmisjonen begynte å forstå situasjonen i Finnmark bedre og Oberst Dahl ga strenge direktiver om at befolkningen ikke skulle provoseres unødige og hårdklippingen av «tyskertøser» ble stanset. Lokalbefolkningen ble også etterhvert mer forståelsesfulle for utefronten og de norske styrkenes vansker og stadig flere meldte seg til krigstjeneste sammen med Bergkompaniet. Etterhvert klarte London-regjeringen å få sendt forsyninger til Finnmark og i februar 1945 hadde det kommet 5000 tonn forsyninger til sivil bruk.

Selv om mange av de som hadde unndratt seg evakueringen befant seg i de frigjorte områdene i Øst-Finnmark, var det også flere tusen vestover fra Tana som hadde unndratt seg fra evakueringen. De opphold seg i huler og trekkfulle hytter, de hadde mat, men det var knapt og kosten var ensidig. Folk var redde for tyskerne som patruljerte rundt på jakt etter mennesker og sauer. De fleste som ble funnet av tyskerne, ble tvunget sørover og behandlet som de evakuerte.

Å komme finnmarkingene til unnsetning ble den viktigste oppgaven for de norske styrkene. Alt ble satt inn for å blant annet redde de 1000 flyktningene på Sørøya hvor Gunnar Johnsen bidro til å få evakuert cirka 500 finnmarkinger til Skottland. Under hans ledelse i Vest-

Finnmark gjorde norske soldater også en stor innsats for å skaffe forsyninger til de mange som hadde unndratt seg evakueringen.

De tyske marinefartøyene opererte langs finnmarkskysten helt fram til 6. mai, hvor to tyske ubåter angrep en norsk vaktstyrke på Hopseidet. Seks sivile ble drept der, mens en kvinne ble voldtatt.⁸⁵

Hvorfor skrev Kjell Fjørtoft *Vi fikk vår frihet*?

Fjørtoft skrev selv i et notat han hadde utarbeidet i 1985, at han skrev *Vi fikk vår frihet* fordi han fikk hånd om så mye materiale under arbeidet med de to forrige bøkene *Dramaet på Arnøy* og *Lille-Moskva* at det måtte bli en tredje bok. Denne boken, i likhet med de forrige var bygget på tidligere kjent kildemateriale, men også på nytt og ukjent materiale. Boka kunne trekke på en lang rekke samtaler med personer som ble utsatt for tvangsevakueringa og sovjeternes frigjøring.⁸⁶ I følge Fjørtoft måtte tittelen på boka oppfattes høyst ironisk. «Ironien ligger i at vi fikk vår frihet, men hvem av, og til hvilken pris?» uttalte Fjørtoft.⁸⁷

Sammendrag av *Vi fikk vår frihet*

I likhet med kapittelet om *Lille-Moskva*, kommer det også her et sammendrag av den boken kapittelet handler om.

I *Vi fikk vår frihet* møter vi flere ganger den unge Hans Antonsen fra Kabelvåg. Hans var 16 år da han vervet seg til de tyske styrkene og ble frontsoldat. Boken starter med at vi treffer Hans sammen med den 20. bergarme ved Liza-fronten den 6. oktober. Det fortelles at de tyske styrkene visste at de var slått, for finnene hadde vendt seg mot dem etter avtale med Sovjet. 200 000 tyske soldater måtte gå inn i Nord-Norge, og på sin vei brukte de «den brente jords taktikk». Fjørtoft skriver at det var politipresident Gard Holtskog som allerede i oktober 1943 hadde foreslått å tvangsevakuere Finnmark. Etter store flyangrep på Kirkenes, Vardø og Vadsø fra 4. juli ivret Gard Holtskog etter en evakuering. Men Obersturmführer Landrot Neven mente at nordmennene måtte bli i Finnmark som arbeidskraft og ville forhindre en eventuell panikk i befolkningen.

⁸⁵ Eriksen og Halvorsen 1987 :30-104

⁸⁶ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». «Notat omkring frigjøringen av Finnmark av Kjell Fjørtoft».

⁸⁷ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus» Brev 5.10.84. «Vi fikk vår frihet» Finnmark dagblad 22.9.84.

Quisling kjente til Gard Holtskogs anstrengelser og fra midten av august 1944 hadde Quisling drøftet tvangsevakuering og nedbrenning av Finnmark med rikskomissar Josef Terboven og obersturmführer Hans Hendrik Neumann. Tyskerne hadde to alternativer for hva de kunne gjort i nord, de kunne enten forsvare Finnmark og Nord-Finland i det lengste eller iverksette en full tilbaketrekning fra Sovjet, Finland og Finnmark. Det ble med alternativ nr. 2. I et notat som kom stod det at under tilbaketoget i Finland hadde wehrmacht vært tvunget til å bruke «den brente jords taktikk» og at en avsviing av Finnmark også var nødvendig. Hele Nord-Norge, til og med Tromsø måtte bli evakuert.

For evakueringen av Finnmark ble Jonas Lie utpekt som 1. styresmann. Som 2. styresmann ble sosialminister Lippestad utpekt, og skulle være Jonas lies nærmeste medarbeider. Lie og Lippestad dro til Kirkenes den 11. oktober, der de hadde et møte med lederen for rikskomissariatet øst, Landrot Neven. Styresmennene fikk ikke lov til å offentliggjøre evakueringen, men kunne sende politifolk fra dør til dør for å oppfordre til å rømme.

Dette falt ikke i god jord hos Quisling, som tok kontakt med Josef Terboven. 17. oktober lot generaloberst Lothar Rendulic det offentliggjøres en frivillig evakuering av Finnmark. Jonas Lie lagde et opprop som oppfordret folk til å evakuere. Oppropet ble hengt over hele Finnmark. Det hadde ikke den forventede virkningen og folk rømte heller til fjells, med det de kunne bære. En stor del av de som frivillig lot seg evakuere var nazister eller tyske medløpere. En del av oppropet til Jonas Lie lød som følger: «Jeg har personlig sett forholdene i Bolsjevik-Russland og vet hva det vil bety... det betyr mord og plyndring, terror og vilkårlighet, voldtekt, gudløshet og moralsk forfall...». Enkelte tyskere begynte allerede ødeleggelsene 18. oktober. To tyske schnellbåter hadde blant annet kommet inn i Syltefjord, der de hadde bordet og sprengt de to fiskebåtene som lå ved havna. Det var som nevnt ikke så stor interesse for de frivillige evakueringstiltakene. Den 21. oktober prøvde Jonas Lie å evakuere de 3000 som hadde søkt tilflukt i gruvene ved Bjørnevatn, men uten å lykkes. Den 24. oktober forlot de siste tyskerne Kirkenes og den 25. oktober stod de første russiske soldatene utenfor gruvene i Bjørnevatn.

Innimellom går Kjell Fjørtoft mer inn på enkelthendelser som utspilte seg på samme tid som hovedhandlingen. I kapittelet «Båtsfjord og D/S Margaret» fortelles det om den siste tyske båten som forlot Kirkenes, men som måtte gå inn til Båtsfjord fordi den ble skadet av en russisk bombe. Lokalbefolkningen der fikk lov til å hente varer fra skipsvraket, men russiske fly kom for å fullføre jobben de hadde begynt, og 5 nordmenn ble drept som følge. Fjørtoft

forteller også om en fisker som hadde løpt ut under et russisk flyangrep og stilt seg opp mot et russisk fly som kom rett imot og skreket: «- Æ gir fan i kulan dine dett russehælvete – Bare skyt. – Bare skyyyyt...».

Videre blir mange av ødeleggelsene til tyskerne beskrevet. Vadsø hadde tidligere på høsten blitt utsatt for et bombeangrep som hadde ødelagt hele midtbyen, så gikk tyskerne til verks og sprengte og satte fyr på de fleste andre bygninger som var igjen. Vardø var det viktigste mål for russerne ved siden av Festung Kirkenes som hadde blitt bombet utallige ganger under krigen. Og før tyskerne forlot Vardø ødela de alle vannledninger, brygger og kaier og sprengte alle sjarker og fiskekuttere⁸⁸.

Ordren om nedbrenningen av Finnmark kom den 28. oktober. Generaloberst Lothar Rendulic mente at det bare var nødvendig å ødelegge rent militære installasjoner, veier, broer og depoter. Rendulic redigerte derfor den opprinnelige ordren til at det skulles tas mest mulig hensyn til den sivile befolkningen under evakueringen. Befolkningen skulle også hjelpes mest mulig, og så langt den tyske hær hadde materiell.

To dager før førerordren om å brenne Finnmark sendte statsminister Nygaardsvold og Kong Haakon ut hver sin proklamasjon til det norske folk. Kong Haakons proklamasjon meldte at sovjetiske styrker kom til Norge for å kjempe mot tyskerne, og at norske styrker kom til å bistå dem. Nygaardsvold sin proklamasjon appellerte til at de sovjetiske og norske militære avdelinger måtte få all den støtte og bistand fra sivilbefolkningen som mulig.

Fjørtoft hevder at de to proklamasjonene var grunnen til at 20 000 finnmarkinger trosset Hitlers trussel om dødsstraff for den som unndro seg evakueringen.⁸⁹ Men finnmarkingene var alene, mener Fjørtoft. I særlig et kapittel «menneskeskjebner» fortelles det om hvordan det gikk med forskjellige nordmenn under tvangsevakueringen. Det var flere mennesker som hadde tragiske skjebner. Videre fortelles det om en mann om bord på en sivilbåt som ville at båten skulle gå østover i stedet for vestover. Mannen ble dødsdømt av Jonas Lie og henrettet, for å statuere et eksempel for andre som tenkte det samme. Jonas Lie var imot at samene skulle evakueres og ble rasende når tyskerne hadde evakuert 4000 sjøsamer. Det ble ikke tatt noe hensyn til syke og i Honningsvåg ble 40 pasienter med tuberkulose tvangsevakuert, til

⁸⁸ Fjørtoft 1984:1-59.

⁸⁹ Fjørtoft 1984:72.

tross for sterke protester. På den annen side ble det gitt blaffen i sinnsyke. I Hammerfest mente Lippestad at de 40-50 sinnsyke bare kunne bli igjen.

I et kapittel fokuseres det på hva den norske pressen skrev om tvangsevakueringen og forholdene i Finnmark. Det var for det meste propaganda som vred og vendte på hendelsene for å sverte kommunistene. I Aftenposten stod det at folkene som gjemte seg i gruvene ved Bjørnevatn, ble skutt av russerne. En annen artikkel sa at «Hammerfest er en død by om få dager. Befolkningen forlater alt, men er glad for å komme vekk i tide». Det ble ikke nevnt i pressen at det ble iverksatt tvangsevakuering godkjent av Quisling og at tyskerne svidde av ny etter by.

I London-regjeringen hadde vært stor uro for at russerne skulle gå inn i Nord-Norge med tropper uten at norske styrker var med på frigjøringen. Den 18. oktober da den russiske innmarsjen var et faktum ga russerne uttrykk for et norsk-russisk samarbeid mot tyskerne. Russerne selv skrev i erklæringen at «Det kan bli aktuelt for oss i aller nærmeste fremtid å forfølge tyskerne inn i Norge. Og da vil det være av viktighet overfor verden og overfor det norske folk at det deltas fra norsk side». Norge og Finnmark var ikke høyt prioritert av Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces i Paris som hadde det avgjørende ordet i bruken av de alliertes ressurser. Sir Andrew Thorne, sjef for Scottish Command og leder av de norske styrkene i Skottland øvde sin innflytelse på SHAEF, som straks gikk med på å sende den norske militærmisjon og norske soldater til Murmansk eller Petsamo-området. Etersom de allierte ikke kunne avse mer tonnasje ble det sendt Cirka 280 mann fra den norske brigade i Skottland, med hurtiggående skip over til Murmansk. Det ble også lite plass til det mest nødvendige utstyret til de norske styrkene.

Fjørtoft spør hvorfor det «over hals og hode» ble bestemt å sende 280 nordmenn fra Skottland, som etter forholdene ikke kunne yte noen særlig militær hjelp til russerne. Han svarer på dette at årsaken først og fremst var at det var et ønske om en klar politisk manifestasjon av Finnmark som norsk område. Flere i London-regjeringen var redde for at russerne skulle bli stående i Finnmark etter en tysk kapitulasjon. Russerne gjorde det likevel klart overfor nordmennene at de ikke hadde planer om å følge etter de flyktende tyske troppene lenger vest enn til Tana-området. Johan Nygaardsvold hadde presset på for å få overført flere soldater fra Skottland til Finnmark. Men den 15. november fikk Nygaardsvold klar beskjed fra britene om at det ikke var aktuelt å sette dem inn.

I kapittelet «operasjon crofter» beskrives det hvilke begrensninger de norske styrkene som skulle til Finnmark hadde, og hvorfor. Soldatene hadde gjennomgått solid trening, men den hadde ikke blitt gjennomført i arktiske strøk. Soldatene var derfor ikke vant med å trekke tunge pakninger på skikjelker og å bære tunge pakninger på ski. 20% av soldatene hadde aldri hatt ski på bena, hevder Fjørtoft. Fjørtoft vektlegger også at det ikke ble gitt noen opplysninger om sivilbefolkningen i Finnmark før de kom fram. De var ikke forberedte på den krigstrette befolkningen som de skulle møte.

Soldatene var framme i Murmansk den 6. november og den 11. kom de inn i Norge. Militærmisjonen fikk med Fjørtofts sine ord, nesten en umulig forsynings situasjon, siden alle veier var ødelagt og mange var minelagt. Fordi soldatene ikke hadde fått noe informasjon om forholdene eller ikke kunne vite hvordan det var å ha levd såpass tett på tyskerne i fire år så ble det begått noen forbrytelser. Når 2. bergkompani fikk vite om «tysker-jenter» var det noen av dem som tok det i egne hender og straffet jentene. Fjørtoft nevner også en episode hvor noen soldater snauklapte den tolv år gamle søsteren til ei jente som angivelig var «tysker-jente», men som hadde rømt. En kaptein fra 2.bergkompani skrev en spottvise om folkene i Finnmark, fordi de ikke hadde sett for seg slike tilstander:

«Det folket som vi trodde på var sunt og friskt i rot, med tro på livsverdiene, og handlekraft og mot. Vi hadde ventet tro og enighet og fullnorsk samfunnsånd. En nestekjærlig hjelpsomhet og arbeidsvillig hånd, men fant en blind tilbedelse og egennyttens gud, med egotilfredsstillelse som aller første bud...».⁹⁰

Folk i Finnmark ble rasende når de hørte teksten, og det ble skrevet en svarvise fra de sivile:

«Vi hadde ventet litt av hvert, men ikke dette her. Den hæren som vi trodde kom, er ikke den vi ser. Vi hadde ventet takk, og ikke hån og vonde ord for den innsatsen som ble gjort for Norge her i nord».⁹¹

Det oppstod også etter hvert konflikter mellom de militære og sivile på andre områder. Det hadde blant annet blitt utstedt en midlertidig lovforordning om alminnelig arbeidsplikt i de gjenerobrede områdene. Dette var først og fremst for å få lokalsamfunnene i gang igjen. Veier måtte repareres, branntomter måtte ryddes. 100 norske sivile ble beordret til å flytte kull i et kullager, men møtte ikke opp fordi de ikke likte å blir beordret i «et fritt stykke Norge». Om

⁹⁰ Fjørtoft 1984: 122

⁹¹ Fjørtoft 1984: 123

de russiske troppene skriver Fjørtoft at de oppførte seg eksemplarisk overfor sivilbefolkningen⁹².

Beskrevet av Kjell Fjørtoft som «de verste tilfeller av direkte psykisk mishandling av de evakuerte», var når de to skipene «Carl Arp» og «Adolf Binder» fraktet folk fra Tana og Porsanger-området sørover langs kysten. Flere mennesker døde underveis etter å ha vært presset sammen nede i lasterommene. Tyskerne vendte etter hvert blikket sitt til reindriftssamene, fordi de så på de rundt 80000 reinsdyrene som en viktig matreserve. De hadde derfor håp om å kunne få samene til å drive reinflokkene vestover og ned mot Skibotn i Nord-Troms. En politimester Sverre Hoem, hjalp reindriftssamene og klarte å lure tyskerne og fikk samene til å gå østover i stedet.

Gunnar Johnsen, oberstløytnant og overlege tok initiativ til å reise med en fiskekutter som fraktet matvarer vestover langs kysten for å hjelpe folkene som hadde unndratt seg tyskerne. Hele siste del av boken brukes til å beskrive hvordan hjelp ble gitt med fiskekuttere vestover langs kysten, og spesielt til Sørøya. I januar 1945 fikk de cirka 1000 folkene på Sørøya den første hjelpen utenfra. Tre fiskekuttere kom da med 30 tonn mat. Det lyktes etter hvert å berge 200 mennesker fra derfra, men det var enda 800 mennesker igjen på øya som stadig vekk ble overvåket og raidet av tyskerne. Det ble derfor forberedt en større evakuering, siden det enda var 500 folk som ville vekk fra øya. Gunnar Johnson klarte å ta seg over til London og der etter to korte møter ble hans plan om å evakuere Sørøya godkjent. Tre britisk destroyere ble stilt til disposisjon. De britiske destroyerne ankom Sørøya tirsdag 15. februar og klarte å berge alle 500 personene, og fraktet dem over til Skottland hvor de ble til krigens slutt.

I epilogen til boken oppsummerer Kjell Fjørtoft tvangsevakueringen og brenningen av Finnmark statistisk: «Det ble svidd av... (antall)

Boliger:	10563
Fjøsbygninger:	4711
Kirker og kapeller:	27
Bedehus og forsamlingshus:	141
Medisinale anstalter:	19
Hoteller:	53
Gamlehjem og barnehjem:	21

⁹² Fjørtoft 1984:60-153.

Fiskebruk:	305
Forretninger:	417
Offentlige administrasjonsbygg:	61
Skoler:	106
Industri- og håndverksbygg:	229
Banker:	54
Til sammen:	16718

...Til sammen 16718 bygninger ble flammens rov»⁹³. Fjørtoft vektlegger dog, at disse tallene ikke kunne fortelle om de tragediene som utspilte seg mens nedbrenningen av Finnmark og Nord-Troms pågikk, eller hvor mange personer som strøk med på grunn av påkjenningene. Han avslutter med å nevne tragedien på Hopseidet, som hendte på et tidspunkt hvor alle trodde krigen var slutt.⁹⁴

Lanseringen av boka *Vi fikk vår frihet*

Samme høst som boka *Vi fikk vår frihet* skulle komme ut, var Fjørtoft ute i en rekke forskjellige aviser og snakket om sin nye bok og de historiske temaene som boka tok opp.

I et intervju i *Finnmark dagblad* 22. september 1984 uttalte Fjørtoft at han «banner i kirka» med den nye boka som kom i salg fra 10. oktober. Fjørtoft skulle avsløre sider ved breninga, evakueringa og frigjøringa av Finnmark som til da hadde vært totalt ukjente. Han bygde alt i boka på hemmelige dokumenter som han hadde fått tilgang på og uttalte at: «nå må historien revideres».

Etter sine to siste bøker *Dramaet på Arnøy* og *Lille-Moskva* følte Kjell Fjørtoft at han turte mer. Han hadde kanskje blitt mer hardfør av de to forrige bøkene sine, og det burde han også være hvis reaksjonene på *Vi fikk vår frihet*, ble som han hadde ventet. Han uttalte at «...Folk vil bli sjokkert, historikerne vil nok bli ennå mer sjokkert. Mange vil føle seg tråkket på tærne».

Fjørtoft kunne i intervjuet avsløre at kongen og regjeringen i London oppfordret folk til å springe til fjells og gjemme seg for tyskerne i stedet for å la seg evakuere, med både løfter om

⁹³ Fjørtoft 1984:220

⁹⁴ Fjørtoft 1984:153-222.

forsterkninger og forsyninger. Kongen og regjeringen visste da allerede at det aldri ville bli sendt noen forsyninger til befolkningen, hevdet han. Fjørtoft mente også at boka hans var en rehabilitering for Johan Nygaardsvold personlig. Nygaardsvold hadde stått frem i London og forlangt at sivilbefolkningen i Finnmark skulle hjelpes, men engelskmennene var ikke interesserte i Finnmark.

Fjørtoft uttalte videre til avisen at han gikk til krig mot historikerne:

«Plukker fra hverandre mye av det de gjennom flere år har hevdet. Ikke så å forstå at jeg så inderlig vil noe til livs, jeg vil bare fortelle sannheten, uten å ta standpunkt eller parti til noe eller, noen. Fjørtoft forteller at han venter et ras av protester og innvendinger fra historikerne. Jeg har oppgitt kildene til de jævligste og mest graverende historiene, slik at det skal bli meget meget vanskelig for «viterne». Dette har jeg som sagt bygget på en mengde dokumenter. Noen har tidligere vært tilgjengelige, andre ikke. Poenget er at historikerne ikke har brukt de tilgjengelige dokumenter på den rette måten».

Vi fikk vår frihet ble presentert av Gyldendal som slutten på en trilogi om 2.verdenskrig i nord. Kjell Fjørtoft sa at han aldri hadde tenkt å skrive noen trilogi når han startet med *Dramaet på Arnøy* og han hadde heller aldri tenkt at *Lille-Moskva* skulle gi partisanene en slik oppreisning som den ga. «Jeg mener at stoffet velger sin egen forfatter, og må si at det er spennende å skrive slik uten baktanke». Avsluttet han.⁹⁵

Nordlys: Kjell Fjørtoft med oppsiktsvekkende ny bok: Quisling brente Finnmark».

Samme dag som intervjuet i *Finnmark Dagblad* var Kjell Fjørtoft også ute i *Nordlys* hvor han skulle korrigere den rådende historieoppfatning på flere punkter: «Blant annet var det ikke tyskerne som kom på ideen om å tvangsevakuere Finnmark, men Quislings politipresident på Kirkenes, Gard Holtskog». Gard Holtskog hadde lagt fram en evakueringsplan allerede i 1943, men da var ikke tyskerne interessert. Videre hadde Quisling gjennom sin minister Alf Wisth, latt det gå ut ordre om tvangsevakuering av Finnmark allerede den 27. oktober dagen før Hitlers førerordre.

«Det har gått opp for meg at vi praktisk talt ikke har visst noe særlig om hva som virkelig foregikk i Finnmark under krigens siste dager. Årsakene er flere. Det er seierherrene som skriver historien. Derfor har det foreligget store mengder av hemmelighetsstemplet materiale,

⁹⁵ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus» Brev 5.10.84. «Vi fikk vår frihet» Finnmark dagblad 22.9.84.

rapporter, dokumenter, og notater. Når man så får tak i dette hemmelige materialet og sammenholder det med hva som fins i Landssvikarkivet, og med tidligere kjent historie, får man fram et nytt bilde» uttalte Fjørtoft.

Videre uttalte Kjell Fjørtoft at Quisling ble skutt for tidlig. Det var en skandaløs mangel ved landssvikoppgjøret at Quisling ble skutt som landsforræder, uten å bli stilt til regnskap for sin medvirkning ved evakueringen og brenningen av Finnmark høsten 1944. Han mente at det kunne ha vært interessant å fått Quislingsaken belyst i sin fulle bredde, og hørt hans egen versjon av det som skjedde. For Fjørtoft virket det som om retten under landssvikoppgjøret var mest interessert i det som skjedde i Oslo, og rundt Slottet.

Videre i artikkelen stod det at: «I boka velger Fjørtoft å ta finnmarkingenens standpunkt. Han ser og forklarer og forstår, og retter flengende kritikk mot de norske myndigheter i London, og mot 2. bergkompani som kom fra Skottland for å være med på frigjøringen». Fjørtoft mente at Det 2. bergkompani kom 17 dager for seint, etter at russerne hadde jaget tyskerne sørover. Han sa også at 2.bergkompani ikke hadde noe brukbart utstyr med seg og deriblant ikke engang skikkelige ski. Soldatene kom straks i et spent forhold til befolkningen. De hadde ventet en fedrelandsinnet og kampvillig befolkning, men møtte i stedet en befolkning som var knust mellom stormaktene hevdet Fjørtoft. En kaptein i kompaniet skrev en nidvise som liksom skulle tolke soldatenes skuffelse over den befolkningen som møtte dem og de ga seg til å mishandle og klippe håret av «tyskertøsene», hevdet Fjørtoft.

Også i denne artikkelen rettet Kjell Fjørtoft en finger mot Londonregjeringen:

«Nygaardsvold kjempet som en løve for å få sendt hjelp til Finnmark. Han hadde sine egne statsråder mot seg, og han hadde forsvarsledelsen mot seg da han kjørte på som hardest mot britene for å skaffe skipstonnasje for å sende hjelp til Finnmark. Han ville sende samtlige soldater fra Skottland, pluss de som var i Sverige for å gjøre en innsats i Finnmark. Men britene og amerikanerne vendte tommelen ned. Finnmark var uinteressant for dem. Og det er med stor forskrekkelse jeg kan konstatere at Londonregjeringen sender ut parole på parole der de oppfordrer folk i Finnmark til å flykte til fjells, mens de samtidig vet at de ikke kan få sendt soldater av betydning til Finnmark, og heller ikke forsyninger til befolkningen».

På spørsmål om de som deltok i Finnmark ville vedstå seg Fjørtofts versjon av det som hendte, svarer Fjørtoft at han ikke klarte å finne noen heltedåder blant norske soldater i Finnmark. Han kunne ikke beskrive noe som ikke hadde skjedd og han følte seg forpliktet til

å legge fram materialet som det var, uansett hva historikere og veteraner måtte mene. Det var på tide å få kortene på bordet, 40 år etter, mente Fjørtoft.⁹⁶

Svar fra Knut Einar Eriksen *Nordlys* 26. september.

Det tok ikke lenge før det kom reaksjoner på Fjørtofts uttalelser. Bare fire dager etter kom Knut Einar Eriksen med avisinnlegget «Fjørtoft og Nordlys med gamle nyheter». Eriksen innledet med:

«Kjell Fjørtoft har skrevet en ny bok om krigen. I lørdagsbilaget til Nordlys startet markedsføringen. Igjen presenteres leserne for overdrevne og ukritiske sensasjonsoppslag. Tonene er kjente. På nytt skal Fjørtoft «korrigere den rådende historieoppfatning». Kortene skal legges på bordet «uansett hva historikere og veteraner måtte mene». Fjørtoft skal fortelle oss «om hva som virkelig skjedde». Igjen henvises det til nytt og hemmelig materiale. Det pirrer nysgjerrigheten, og det vet Fjørtoft. Presentasjonsmåten er kjent fra Fjørtofts bok om partisanene. Det var sensasjonene og de mange hyllemeter med nye tyske dokumenter som rådde nyhetsbildet».

Eriksen kommenterte at Fjørtoft hadde gjort en fortjenstfull framgraving av tyskt materiale når det gjaldt *Lille-Moskva*, og at det gjorde det mulig å følge tyskt etterretningsarbeid og opprullingene av partisaner i Finnmark. Likevel brakte ikke denne boka så mye nytt om partisanenes bakgrunn, gjøremål og skjebne. Eriksen mente at skribenter og forskere gjerne ville overdrive egen originalitet og nytenking. Det var da journalisters og anmelders ansvar å stille kritiske spørsmålsteget. Selv om den nye boka til Fjørtoft ble presentert som en oppsiktsvekkende bok, så mente Knut Einar Eriksen at de opplysningene som ble presentert i forhåndstalen av boka ikke var oppsiktsvekkende.

Knut Einar Eriksen refererte så til flere som hadde skrevet om evakueringen og raseringen av Finnmark og Nord-Troms og påviste at det hovedsakelig var de samme opplysninger stort sett var å finne hos dem. Den eneste direkte nye opplysningen som Knut Einar Eriksen kunne finne, var at politipresident Gard Holtskog i Kirkenes gikk inn for tvangsevakuering av Finnmarkbefolkningen alt i desember i 1943. Men også her ville Eriksen ta forbehold om nyhetsverdien. Dersom Holtskog primært tenkte på byområdene i Øst-Finnmark, var det lite oppsiktsvekkende. Partielle evakueringer fra områder herjet av russiske bombeangrep ble

⁹⁶ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus» Brev 5.10.84. «Kjell Fjørtoft med oppsiktsvekkende ny bok: Quisling brente Finnmark» Nordlys 22.9.84.

drøftet av lokale tyske og norske myndigheter, og ble til dels iverksatt under det meste av krigsperioden.

Eriksen kommenterte også påstanden om at Quisling gikk ut med en ordre om tvangsevakuering en dag før Hitlers ordre 28. oktober om det samme. Det hadde blitt for det første vært kjent og omtalt av historikere og journalister tidligere. Eriksen uttalte at:

«Om selve saksforholdet, bør det tilføyes at Reichkommissar Joseph Terboven den 26. oktober har henvendt seg direkte til Martin Bormann og Hitler og bedt om adgang til tvangsevakuering. En mulig arbeidshypotese er at Terboven har fortalt Quisling om denne henvendelsen. Kanskje har han alt 26. og 27. oktober fått muntlig klarsignal fra Berlin om å gå i gang. Maktforholdene i Norge var nå en gang slik at det var tyskerne, og især Terboven, som bestemte, og ikke Nasjonal Samling. Det virker ikke sannsynlig at Quisling, uten forhåndsgodkjennelse av Terboven, kunne gi en ordre om tvangsevakuering, med alle de militære og politiske implikasjoner et slikt vedtak innebar.

Knut Einar Eriksen sa likevel at denne faglige kommentaren ikke var et hovedpoeng og at de endelige faglige vurderingene fikk gjenstå til boka forelå. Eriksen syntes det var utmerket at Fjørtoft tok opp emner fra krigen i Nord-Norge. Han reagerte heller ikke mot at Fjørtoft lagde blest om sine bøker, og at han solgte godt. Det Eriksen var negativ til, var at Kjell Fjørtoft med god hjelp av journalister gjennom det som ble hadde blitt presentert i forhåndsomtalen, skapte det inntrykket at han nytolket historien. Han avsluttet med at:

«Fjørtoft arbeider ikke i et historisk tomrom! Det er til slutt også grunn til å understreke et annet poeng – betydningen av «nytt» og «Hemmelig» materiale blir overdrevet i massemedia. Det er sjelden noe «hokus pokus» med det. Et hemmeligstempel er ingen garanti for historisk nyhetsverdi og ny historisk innsikt. Så enkelt er det ikke å drive historie».⁹⁷

Lokalhistorisk seminar i Bjerkvik 1984.

Historieseksjonen ved universitetet i Tromsø avholdt høsten 1984 et lokalhistorisk seminar i Bjerkvik. Temaet for seminaret var krigen i Nord-Norge, og blant de inviterte var Kjell Fjørtoft. Fjørtoft holdt et foredrag om historikeren og krigen, hans syn på hvordan fagmannen tradisjonelt behandler både dette og andre tema av historisk karakter. Fjørtoft hevdet at historikerne burde klatre ned fra sine elfenbenstårn og slutte å tro at bare de hadde rett til å

⁹⁷ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus» Brev 5.10.84. «Fjørtoft og Nordlys med gamle nyheter» Nordlys 26.9.84.

behandle historisk stoff. Han mente de burde lære av dokumentarforfatteren hvordan historien skal gjøres spiselig for folk.⁹⁸

«Jeg når fram til leserne. Jeg får folk i tale. Det er forskjellen på min måte å skrive historie på framfor historikerens fantastiske tørre og saklige rapporter om det samme tema. En skal ikke være redd for å skrive slik at folk forstår».

Slik karakteriserte Kjell Fjørtoft forskjellen mellom sin måte å skrive om krigen på i forhold til det som allerede er beskrevet i historiebøker og avhandlinger.⁹⁹ Fjørtoft fikk ellers på seminaret ros for å beskrive besnærende og godt, samtidig fikk han også ros for sin oppfinnsomhet i å finne nytt kildemateriale. Det ble likevel hevdet at han ikke hadde snudd nordnorsk historie på hodet. Han var stormende entusiastisk, men manglet det tvisyn historien burde sees med.¹⁰⁰

Mens Kjell Fjørtoft vurderte historikeren og krigen, tok Gunnar Pedersen for seg dokumentarforfatteren og krigen.¹⁰¹ Gunnar Pedersen stilte krav om sannhet i dokumentarikerens forfatterskap. Leseren måtte få vite når tid det var dokumentet som talte, og når det var forfatteren. Historikeren kunne ikke gi seg til å spekulere om det videre handlingsforløp når handlinger ikke lenger var dokumentert. Han innrømte likevel at dokumentarikereren hadde rett til å spekulere, om enn innenfor grenser. Historiker Pedersen stilte også krav om at et dokumentarisk verk måtte være til fortjeneste for dem som var kilde til boka, at de ikke måtte utnyttes på en for dem uakseptabel måte. Han mente at Fjørtofts bøker hadde en tendens, uten å være tendensiøs. Han plasserte dokumentarbøkene mellom skjønnlitterære verk og historiebøkene som subjektive framstillinger, som hadde fått lov til å være subjektive. Leserne måtte være oppmerksomme på at det ikke var historiebøker de leste.⁹⁹

⁹⁸ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus» Brev 9.11.84. «Lokalhistorisk seminar i Bjerkvik: Historikeren og dokumentarforfatteren på kollisjonskurs?» Nordlandsposten 29.10.84.

⁹⁹ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus» Brev 2.11.84. «40 år siden naziåket: Krigen ennå er hett tema» Nordlys 24.10.84.

¹⁰⁰ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus» Brev 2.11.84. «Forfatteren i historisk uvær» Aftenposten 27.10.84.

¹⁰¹ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus» Brev 28.10.84. «2. verdenskrig og Nord-Norge. Lokalhistorisk seminar i helga» Fremover 19.10.84.

Historiker Knut Einar Eriksen mente på grunnlag av grundige studier i ulike typer kilder å ha grunnlag for en mildere bedømmelse av både Nygaardsvoldregjeringens og de norske soldatenes behandling av finnmarkingene. Han mente også å ha belegg for at det var tyskerne som bestemte at tvangsevakueringen av Finnmark skulle settes i gang.⁹⁸

Sterke reaksjoner på *Vi fikk vår frihet*

I kjølvannet av utgivelsen av boken *Vi fikk vår frihet* fikk Kjell Fjørtoft en rekke forskjellige reaksjoner. Enkelte av reaksjonene var særlig sterke og kan nesten tolkes som trusler mot forfatteren. Det var tydelig at forfatteren vekket sterke følelser med både den nyutgitte boken og diverse uttalelser i media:

«Kjell Fjørtoft. Jeg har lest din bok. Du er et svin som støtter russer(n)e. Partisanene skulle alle vært henrettet som spioner. Og nå henger du ut folk fra NS og statspolitiet som kjempet mot Bolsjevikene. Avskum. Du skal få din straff. - En som kjempet på den rette side under krigen».¹⁰²

Dette var en av de anonyme truslene/beskjedene som forfatteren fikk i kjølvannet av bokutgivelsen. En annen lød slik:

«NAZI – DJEVEL. HIRD-GUTT.

Hvordan får du gel til å lyve til det norske folk i den nye boka du har skrevet? Hvorfor lyver du og sier at det var russerne som alene frigjorde Finnmark? Det er loddrett løgn. Du skal få deg en alvorlig smekk. Slike som du burde klynges opp. Og det blir du nok. Fy for et djevelyngel av en gammel Nazi-hird fra krigens dager».¹⁰³

Men den som kanskje reagerte sterkest på Fjørtofts nye bok og utsagn i media, var tidligere kaptein for 2. bergkompani, Harry Lindstrøm. En tydelig berørt Lindstrøm skrev et brev og sendte til Fjørtoft den 1. november 1984:

«Jeg viser til mitt annet lange brev av i dag. Jeg hører at Du er i OSLO i dag og jeg hadde da ventet å få høre fra deg da den bok du har skrevet og som foran er nevnt er meget sårende for

¹⁰² Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». Trusselbrev av anonym 1.

¹⁰³ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». Trusselbrev av anonym 2.

soldatene i Bergkompani 2. I boken er det så mange feil, uriktigheter og loddrett løgn at det er en skandale, og jeg har ikke skjønt hvorfor folket jubler. Folket er da de toneangivende i samfunnet.

Det er nokså viktig for mitt videre arbeide at du svarer meg på disse spørsmål:

1. Var din far straffet for økonomisk landssvik etter krigen.
2. Var du HIRDMANN medlem av unghirden og gikk med SOLKORSET på armen.

Venner fra Syd-Varanger og Tromsø har fortalt meg dette».¹⁰⁴

Som vi ser var det temmelig grove anklager Harry Lindstrøm rettet mot Kjell Fjørtoft. Den 17. november skrev og sendte Lindstrøm neste brev etter å ha blitt rystet av en artikkel han hadde lest i VG. Han mente at dersom Fjørtoft fikk fortsette uimotsagt med det han hevdet, så ville sikkert 2. bergkompani få skylda for å ha nedbrent Finnmark. Med henvisning til artikkelen i VG ba Lindstrøm om å få en kopi av de brevene hvor det angivelig hadde kommet beskyldninger mot Fjørtofts far. Han ba også om fotokopi av brev fra folk som Fjørtoft hadde brukt som kilde til boka. Videre ba han om kopi av de mange ufine brevene som Fjørtoft hadde fått av soldater i 2.bergkompani. Han ville også ha kopi av drapstruslene mot Fjørtoft. Lindstrøm betydret at dette var viktig for soldatene i 2. bergkompani.¹⁰⁵

En rolig og behersket Kjell Fjørtoft fikk omsider svart Harry Lindstrøm på et av brevene han hadde sendt:

«Kjære Lindstrøm. Jeg har til nå bare mottatt ditt ene brev, - det korteste. Har dessverre vært bortreist, så det andre ligger nok i postboksen. Men for å svare konkret på dine to spørsmål. Mine far, fiskeeksportør Karl K. Fjørtoft var under hele krigen et av medlemmene av hjemmefronten i Tromsø. Han hadde såkalt «lytte- og nyhetssentral» på sin brygge i Tromsø. – Mot slutten av krigen var han en av de tre personer i Troms fylke som sto for innsamling av mat klær etc. til russefangene som var i forskjellige fangeleirer i fylket. Han klarte å skaffe seg adgang med bilas etter bilas inn i leirene. Og ved to tilfeller fikk jeg anledning som fjortenåring å være med på dette. Jeg kan si han står trygt renomessig i Tromsø. Av dette innebærer det selvfølgelig at sønnen til en motstandsmann ikke har hatt noen kontakt med

¹⁰⁴ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». Harry Lindstrøm Vedr. : Boken: Vi fikk vår frihet. OSLO, den 1. November 1984.

¹⁰⁵ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». Harry Lindstrøm Vedr.: Artikkel i Verdens Gang 17.11.1984. «Drapstrusnel mot forfatter». OSLO, den 17. november 1984

verken Hird, NS eller andre organisasjoner den gang. Jeg var 10 år i 1940 da krigen kom til Norge. Når det ellers gjelder min bok, forstår jeg at det blir reaksjoner. Det ble det også på min forrige bok – «Lille-Moskva» som endte ut i en rehabilitering av partisanene som ennå lever av Forsvarsdepartementet. Heller ikke det stoffet ble populært mottatt. Og som du husker ble heller ikke min bok om Svalbard særlig godt mottatt i mange kretser da den kom ut i 1971. Jeg har aldri gått de letteste veier, og regner ikke med at den blir lett denne gang heller. Når jeg lest ditt lengste brev, skal jeg svare på det selvfølgelig.

Vennlig hilsen Kjell Fjørtoft». ¹⁰⁶

Det var på dette tidspunktet altså enda en god tone mellom Kjell Fjørtoft og Harry Lindstrøm, men det gikk ikke lang tid før det ble et mye mer anstrengt forhold mellom de to.

Klage til Tromsøs forliksråd

Den 10. januar i 1985 braket det løs. Harry Lindstrøm sendte inn en klage til Tromsø forliksråd. Den innklagede var Kjell Fjørtoft og grunnlaget for klagen var en artikkelen «Quisling ble henrettet for tidlig» fra Vestfold Arbeiderblad. Lindstrøm begrunnet klagen med:

«1. Denne private straffesak anlegges av Harry Lindstrøm som var en av soldatene i bergkompani 2. Han var løytnant i bergkompani 2 og sjef for 4. tropp i kp. et som alltid hadde til oppgave som siste tropp i kp. et i frigjøringskrigen i Finnmark i 1944/45, å undersøke om det var forhold som sivilbefolkningen klaget over».

I følge Lindstrøm hadde det ikke fremkommet noen klager over forhold som angikk soldatene i 2. bergkompani. På eget initiativ hadde han undersøkt forhold som han hadde hørt om som kunne gjelde soldatene i 2. bergkompani, men ikke i noe tilfelle hadde han funnet noen forhold som han skulle ha rapportert til kompanisjefen. Derfor uttalte han at: «Av disse grunner finner jeg de ærekrenkelser som Kjell Fjørtoft har fremsatt i denne og flere andre avisartikler samt i sin bok: *Vi fikk vår frihet*, som særs ærekrenkende». ¹⁰⁷ Det var både utsagn fra *Vestfold Arbeiderblad* og utsagn som hadde kommet fram i tillegget til klagen mot

¹⁰⁶ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». Kjell Fjørtoft: Herr Harry Lindstrøm Tromsø, 12. 11. 1984.

¹⁰⁷ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». Harry Lindstrøm «Klage til Tromsø forliksråd» 10. januar 1985.

Nordlands Framtid fra avisens artikkel fra den 27. oktober. Disse utsagnene var blant de Lindstrøm krevde, mortifisert.¹⁰⁸

«A: Stakk istapp i pikes underliv.

«Norske soldater som kom fra Skottland for å delta i befrielsen av Finnmark i 1944, kom snart i et sterkt motsetningsforhold til den befolkningen som unndro seg tyskernes tvangsevakuering. Soldatene tok seg selv til rette. Kvinner som aldri hadde vært i nærheten av en tysker ble mishandlet av soldatene på det minste vink fra forsmådde menn.... I en samtale med *Nordlands framtid* forteller Fjørtoft at norske soldater i ett tilfelle hevnet seg ved å stikke en istapp i underlivet på en 12-årig pike.¹⁰⁹

«B. En av kapteinene i kompaniet skrev en nidvise om finnmarkingene...Finnmarkingene som vendte tilbake fra fjellene og søkte tilflukt i ruinene der de lette etter mat, ble sett på som mindreverdige skapninger.»

C. Det 2. Bergkompani ga seg i akt med, var å lete etter påståtte tyskertøser. De drev regelrett klapjakt, skar håret av ungjenter på pur mistanke».

D. Disse norske soldater kom totalt uforberedt til Sørvaranger-området.

E....og nå ble de utsatt for herjingene til 2. Bergkompani.

F. ...og 2. bergkompani hadde aldri opplevd bomberegner

G. Behandlingen 2. bergkompani ga befolkningen i Finnmark, står i skarp kontrast til russernes framferd.»¹⁰⁷

Harry Lindstrøm avsluttet klagen med å informere om at Kjell Fjørtoft ville bli straffesaksøkt i et stort antall saker som også aviser ville bli saksøkt for. Videre ville Fjørtoft bli saksøkt for ærekrenkende utsagn i boka si *Vi fikk vår frihet* sammen med Gyldendal norsk forlag. De skulle også måtte stå for oppreisning til soldatene i 2. bergkompani.¹⁰⁷

Reaksjoner fra andre tidligere medlemmer fra 2. bergkompani

Det var ikke bare Harry Lindstrøm som følte seg støtt av Kjell Fjørtoft. I en artikkel i *Østlandsposten* den 27. februar var det en artikkel med navnet «Larviksfolk som deltok i frigjøringen av Finnmark: - Tilliten til Kjell Fjørtoft som dokumentarforfatter er svekket».

¹⁰⁸ Snl.no: «Mortifikasjon, erklæring som innebærer at et bestemt forhold blir kjent «dødt og maktesløst»».

¹⁰⁹ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». «For: Forliksrådet i Tromsø.Tillegg til forliksklage av 10.01.1985 mot: Kjell Fjørtoft» Harry Lindstrøm 15.2.1985. Mot *Nordlands Fremtid*

I begynnelsen av artikkelen kom det fram at Lindstrøm hadde tatt ut forliksklage mot Kjell Fjørtoft og de to avisene Nordlands Fremtid og Vestfold Arbeiderblad. Lindstrøm ville kreve minst 200 000 kroner i erstatning som skulle gå til et fond som skulle hjelpe de gjenlevende i 2. bergkompani som ennå ikke hadde fått sin krigspensjon.

Videre i artikkelen intervjues det veteraner fra 2.bergkompani. Veteranen Willy Nilsen følte seg såret i sitt innerste: «Skulle dette være takken for at man satte livet på spill og hadde seks måneders helvete på Finnmarksvidda?». Intervjuet med Fjørtoft i Vestfold Arbeiderblad var etter Willy Nilsens mening en av de verste løgnhistorier han hadde sett på trykk: «Det kan se ut som om Fjørtoft i størst mulig grad har brukt usannheter, sladder og bakvaskelser for å skade kompaniet, i stedet for å innhente opplysninger fra dem som virkelig hadde førstehånds opplysninger som hva som skjedde». Han mente at de hadde blitt beskyldt for overgrep som ble utført i Sør-Varanger, mens de befant seg milevis lenger vest i kamp med tyskerne. Han mente også at Fjørtofts påstand i intervjuet med Vestfold Arbeiderblad, om at de norske soldatene kom totalt uforberedt til Sør-Varanger-området var feil. Soldatene som kom hadde 5 års trening bak seg, det var: «fallskjermhopping, fjellklatring, mine- og sprengningstjeneste, all slags våpentjeneste, landgangsovelser og fellesmanøvre med 52. engelske divisjonen som kompaniet tilhørte».

En annen veteran, Birger Johansen følte det som en plikt å tilbakevise påstandene som Kjell Fjørtoft kom med. Fjørtofts nedvurdering av kompaniets innsats hadde rammet dem hardt og da spesielt de som hadde psykiske lidelser og de falnes etterlatte. Birger Johansen mente likevel at Fjørtoft hadde skrevet en god bok og hadde skildret befolkningens lidelser både gripende og riktig, selv om han ikke hadde vært like objektivt overfor 2. bergkompani. Han mente også at Fjørtofts språk i boka ikke var like ille som det i avisartiklene. Birger Johansen avsluttet med å si at: «For oss som opplevde disse månedene var det slett ikke noen dans på roser. Hans troverdighet som dokumentarforfatter er i alle fall svekket i vår oppfatning». ¹¹⁰

¹¹⁰ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet». «Larviksfolk som deltok i frigjøringen av Finnmark: «Tilliten til Kjell Fjørtoft som dokumentarforfatter er svekket» Østlandsposten 27.2.1985.

Notater omkring frigjøringen av Finnmark av Kjell Fjørtoft.

I forbindelse med søksmålene for injurier fra Harry Lindstrøm, utarbeidet Kjell Fjørtoft flere notater omkring frigjøringen av Finnmark. Disse notatene skulle gjennomgå de forskjellige punktene som Lindstrøm trakk frem mot ham. Lindstrøm hevdet at Fjørtoft gjennom intervjuer og *Vi fikk vår frihet* framsatte en veldig kritikk mot Kongen, Londonsregjeringen og soldatene i 2.bergkompani. Fjørtoft var helt enig i at han framsatte en veldig kritikk mot både kongen og regjeringen Nygaardsvold.

Det Fjørtoft var kritisk til ved Kongen og regjeringen var de mange parolene han mente de sendte, hvor de hadde lovet at de skulle sende tropper og forsyninger til befolkningen i Finnmark. Hans kritikk gikk da videre ut på at både Kongen og regjeringen visste at britene stilte seg imot å stille tonnasje til disposisjon for Norge. I følge Fjørtoft hørte finnmarkingene disse parolene og derfor unndro 23 000 mennesker seg tvangsevakueringen. De ble sittende i huler og gammer og vente på hjelp og forsyninger som aldri kom. Bitterheten blant finnmarkingene økte også fordi det ikke kom noen soldater som kunne forhindre en nedbrenning av hus og hjem.

Fjørtoft dro fram parolene fra Kong Haakon og Johan Nygaardsvold den 26. oktober 1944, to dager før Hitlers førerordre. Videre viste han til et utdrag fra en rapport til forsvarets overkommando av Gunnar Johnsen ved militærmisjonen i Finnmark:

«Regjeringen har hittil utstedt den parole at befolkningen i de distrikter som tyskerne nu rømmer, skal søke å unngå å la seg evakuere. Regjeringen må derfor gjøre hva den kan for at befolkningen holder ut i denne vanskelig overgangstid... Hvis ikke man ser seg istand til å bringe den etterlatte befolkning noen som helst hjelp, vil jeg henstille til at man pr. radio tilrårer den å følge med hvis tyskerne ytterligere forsøker å evakuere dem. Selv om noen som nordmann kvier seg for å utstede en slik oppfordring, vil det sikkert redde mange mennesker som ellers vil gå til grunne uten hjelp».¹¹¹

I et annet notat refererte Fjørtoft til en parole av forsvarssjef kronprins Olav som ble sendt ut 30.11.1944:

¹¹¹ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet». «Notat omkring frigjøringen av Finnmark» av Kjell Fjørtoft.

«1. Adlyd ikke tyskernes evakueringsordre. Stikk dere unna og saml dere i grupper. Velg en leder og redd det som er mulig. 2. Angrip tyske patruljer som blir satt til å ødelegge norsk eiendom og anlegg. 3. Sett alt inn på å slukke branner. 4. Er det ingen lovlige myndigheter til stede så sørg for å opprettholde ro og orden. Hjelp dem som trenger det mest».

Videre refererte han også til et memorandum av kronprinsen fra den 3. januar som bevis for at kongen og regjeringen sviktet Finnmarkingene:

«Det er innlysende at disse folka – eller de som overlever – som har fulgt ordrene om å unngå deportasjon, som har hørt om vårt bidrag til den felles krigsinnsats, som veit at den store norske handelsflåten har ført og fører mengder med forsyninger til våre allierte, og som har hørt at den kongelige norske marine for en stor del er blitt gjenreist, vil aldri glemme og tilgi om de nå blir stående uten hjelp i sin desperate situasjon».

Alle disse parolene, memorandum og rapporter la Fjørtoft altså til grunn for sin kritikk mot Kongen og Londonregjeringen. Lindstrøm på sin side hevdet at det ikke i noen parole eller opprop hadde blitt lovet at det skulle sendes matforsyninger til Finnmark eller militær hjelp fra Skottland til Finnmark, utenom de soldatene som ble sendt med oktoberkonvoien i 1944. Han mente også at det heller ikke i noen av de andre dokumentene som Kjell Fjørtoft hadde lagt fram, både Kronprins Olav sitt opprop og memorandum inneholdt noe om at det skulle sendes matforsyninger og militærhjelp. Dette synet til Lindstrøm kom også fram både i et brev til redaktørene av Nordlys og i et lengre notat av han.¹¹²

Et spørsmål som han hadde ytret i bok og artikler, var om Finnmark ble ofret i spillet mellom stormaktene i krigens slutfase. Han skrev i notatet at: «Lindstrøm har sin mening om dette. Jeg har reist spørsmålet. Det er ennå ubesvart av historikerne».¹¹³

Tilbakevisning av anklagene

Kjell Fjørtoft var uenig i at han var særlig kritisk mot 2.bergkompani. Fjørtoft anså ikke episodene han hadde skrevet om der folk fra 2.bergkompani var involvert for krenkende,

¹¹² Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». «Vedr: Artikkelen inntatt i Nordlys for 14.6.1985» Harry Lindstrøm 1.7.1985.

¹¹³ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». «Frigjøringen av Finnmark 1944-45». Kjell Fjørtoft 28.8.1985(står 1986 i notatet).

siden de kunne verifiseres. I Fjørtofts notat gikk han gjennom anklagene fra Lindstrøms søksmål punkt for punkt. Det første punktet omhandlet en episode hvor en liten jente på 12 år hadde blitt skamklistet av soldater fra 2.bergkompani. Dette var det som stod i boken *Vi fikk vår frihet*, mens det i artikkelen fra Nordlands Framtid stod at: «norske soldater i ett tilfelle hevnet seg ved å stikke en istapp i underlivet på en 12-årig pike». Fjørtoft hevdet i notatet at den eneste kilden han hadde til denne episoden var nettopp saksøkeren Harry Lindstrøm:

«Da jeg besøkte ham i hans hjem i Oslo vinteren/høsten(er ikke helt sikker på tidspunktet), visste han at jeg arbeidet med en bok omkring frigjøringen av Finnmark, og han ga meg da en rekke opplysninger. Bla. a. den omtalte episode i Smalfjord. Jeg fant ingen grunn til å tvile på opplysningen slik den ble fortalt meg. Han fortalte den gang også at en av soldatene hadde gått ut og hakket opp isbiter med bajonetten. Og at isbitene så hadde blitt puttet inn i kjønnsorganet til 12-åringen. Denne delen av historien var med i det første manusutkastet til boken. Men både forlaget og jeg fant det så sterkt at vi ville spare leserne for den».

Lindstrøms navn er nevnt flere steder i boka, blant annet på side 114, som omtaler en episode som kun kan ha kommet fra Lindstrøm selv:

«Neste dag skjer det noe nede på havna som ingen av de som opplever det, glemmer. Løytnant Harry Lindstrøm er som eneste nordmann blitt igjen ombord...Fra «Berwick» ser folkene at hver enkelt av fangene blir kryssset av på en liste og så skilt i forskjellige grupper..den ene blir kommandert til å marsjere mot noen store lagerskur..kort tid etter..begynner det å smatre i maskinpistolene».¹¹⁴

Også i Fjørtofts noter/kildehenvisninger bakerst i boken står det oppført på punkt 27. og 28: «Episoden er fortalt av troppsjefen».¹¹⁵ I notatet refererte Fjørtoft til en kvinne han hadde snakket med etter at Lindstrøm hadde saksøkt ham. Det viste seg at det var denne kvinnen som hadde blitt utsatt for overgrepet, men at hun egentlig var 21 år på tidspunktet det fant sted. Kvinnen hadde visst kjent igjen en av gjerningsmennene med årene, og Harry Lindstrøm som hadde kontaktet henne hadde hjulpet med å indentifisere den andre. Fjørtoft hadde fått navnene på begge. Han hevdet at kvinnen var villig når som helst til å møte i en rettssal.

¹¹⁴ Fjørtoft 1984:114

¹¹⁵ Fjørtoft 1984:223

Neste punkt Fjørtoft tilbakeviste var at «en av kapteinene skrev en midvise om finnmarkingene». Fjørtoft viste til en bok kalt: «Finnmark i flammer», bind nr.2, som kom ut i 1950. I denne boken stod også svarvisen fra befolkningen. Det neste punktet Fjørtoft svarte for var: «disse norske soldater kom totalt uforberedt til Sør-Varanger-området». Her uttalte han at det ikke ble gitt noen konkrete opplysninger om folket i Sør-Varanger-området. De var ikke klar for å møte en krigstrett befolkning som hadde mistet alt. Fjørtoft viste til at smedevisen også var et uttrykk for dette. «De hadde ikke utstyr med seg. Ikke en gang ski». Fjørtoft viste her til Harald Sandviks bok «Frigjøringen av Finnmark» der han på side 123 skrev: «Mangelen på utstyr vanskeliggjorde i høy grad oppsetningen...utstyret var helt utilstrekkelig til vinterbruk...Soveposer og skiutstyr manglet helt, telter var det lite av».

Det siste punktet Fjørtoft svarte på var: «Det 2. bergkompani gav seg i kast med, å lete etter påståtte tyskertøser. De drev en regelrett klappjakt. Skar håret av ungjenter på pur mistanke». Fjørtoft refererte her til en rapport av Thore Boye om de frigjorte områder mellom 9. desember 1944 – 16. januar 1945. Thore Boye skal ha skrevet:

«I hellig vrede fikk de saksen frem og snauklippet i Sør-Varanger 25 unge piker (enkelte for øvrig gifte) som ble utpekt av den stedlige (og forsmådde) mannlige befolkning. At slik framferd av tilfeldige soldater, som endog var på vei til fronten, ikke skapte alvorlige problemer, viser at folk er blitt noe sløvet. Riktig nok kunne man av og til høre omtalt «bandittan fra London», men da i spøk. Og jeg for min del hørte ingen annen seriøs innvending mot foretagendet enn at det var for galt at resten av tyskerjentene nå går omkring med sitt hår som bevis på sin dyd.»¹¹⁶

Interessant er at Kjell Fjørtoft også nevner denne rapporten i *Vi fikk vår frihet*, men at han da omtalte rapporten som et enestående dokument i norsk krigshistorie, «fordi den i stor grad bygger på rykter og tvilsomme utsagn fra enkeltpersoner».¹¹⁷ Det kan spekuleres i hvorfor Fjørtoft valgte å bruke denne rapporten som bevis, når han allerede hadde uttalt at den i stor grad bygde på rykter og tvilsomme utsagn fra enkeltpersoner.

¹¹⁶ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». «Notat omkring frigjøringen av Finnmark» av Kjell Fjørtoft.

¹¹⁷ Fjørtoft, Kjell. *Vi fikk vår frihet* s. 134.

Injuriesak avvist

Tønsberg byrett avsa 2. desember 1985 kjennelse i saken mot Vestfold Arbeiderblad med den slutning at saken ble avvist. Byretten i Tønsberg kunne ikke finne at Lindstrøm var indentifisert i intervjuet med avisen og han var derfor ikke påtaleberettiget.¹¹⁸ Lindstrøm trakk senere tilbake søksmålet mot Kjell Fjørtoft i et brev til Tromsø post-og tinghus den 17. september 1986.¹¹⁹

Drøfting

Kjell Fjørtoft hevdet at det ikke var noen baktanke med det han skrev. Han skrev *Vi fikk vår frihet* fordi at han hadde fått tak i så mye stoff. Det kan allikevel virke som om Kjell Fjørtoft hadde en viss agenda bak *Vi fikk vår frihet*. Fjørtoft hevdet at Konge og regjering, i parole på parole, oppfordret til at folk i Finnmark skulle flykte til fjells. Fjørtoft uttalte videre at han ikke kunne beskrive noe som ikke hadde skjedd og at han følte seg forpliktet til å legge fram materialet som det var, uansett hva historikere og veteraner måtte mene. Kortene måtte på bordet 40 år etter.

Da er det interessant å se på er hva parolene som Fjørtoft referer til faktisk inneholdt. De parolene som Fjørtoft først og fremst trakk fram, er Kongens og statsminister Nygaardsvolds parole fra den 26. oktober: «...Det er meg en særlig glede å kunne meddele at norske styrker vil ta del i operasjonen sammen med de sovjetiske tropper, og således atter kjempe på norsk jord». Og «...Jeg vil derfor understreke appellen om at de russiske og norske militære avdelinger må få all mulig støtte og bistand fra hver enkelt nordmann. Jeg vet at så vil skje». For å sitere Kjell Fjørtoft fra *Vi fikk vår frihet*:

«Men da Kongen og Nygaardsvolds proklamasjoner blir kjent, føler de fleste seg overbevist om at det bare kan være snakk om kort tid før hjelpen er der. Her ligger mye av årsaken til at omkring 20 000 finnmarkinger trosser Hitlers trussel om dødsstraff for den som unndrar seg evakueringen».

¹¹⁸ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». «Kjæremål til Agder lagmannsrett». Privat straffesak nr.64/1985 ved Tønsberg byrett.

¹¹⁹ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 3. Mappe: «Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av boka «Vi fikk vår frihet»». Kopi av rettsbok m/kjennelse av 06. februar 1987. Ved Tromsø byrett.

Fjørtoft mente at parolene skapte en bitterhet som mange finnmarkinger hadde tatt med seg i graven. Og at det enda førti år etterpå var dårlig tone å komme inn på temaet.¹²⁰ Likevel nevner Fjørtoft i et tidligere kapittel noe som er står litt i motsetning til dette. Han viser til den frivillige evakueringen som ble innledet fra den 17. oktober, hvor Jonas Lie hadde utarbeidet et opprop. Her skrev Fjørtoft at «...oppropet fører ikke til den forventede virkning. Etter hvert som det blir kjent, begynner folk å stryke til fjells med det de klarer å frakte med seg».¹²¹ I Fjørtofts sin egen bok er det altså ting som tyder på at finnmarkingene ikke bare dro til fjells på grunn av parolene fra London, men også av andre grunner, mye tidligere, før parolene. Dette kommer også fram i boken *Norge i krig – Frigjøring* av Knut Einar Eriksen og Terje Halvorsen. Der hevdes det at:

«Det er derimot mye av en myte at regjeringsparoler bestemte folks valg. Mange tusen i Varanger hadde unndratt seg evakuering alt før Kongen og statsministeren kom med sine proklamasjoner i London Radio 26. oktober om at norske styrker snart ville kjempe sammen med russerne i Finnmark».

Videre hevder Eriksen og Halvorsen, i likhet med Harry Lindstrøm at de to parolene ikke inneholdt noen løfter om snarlige forsyninger, og at det ikke ble sagt et ord om evakueringen og hvordan de sivile skulle forholde seg til den. Hitlers ordre om tvangsevakuering kom jo først to dager etter parolene.¹²²

Fjørtoft trakk også fram kronprins Olavs parole av 30.11.1944. Denne parolen var mer oppfordrende i forhold til hvordan Finnmarksbefolkningen skulle forholde seg til tvangsevakueringen. «1. Adlyd ikke tyskernes evakueringsordre. Stikk dere unna og saml dere i grupper. Velg en leder og redd det som er mulig. 2. Angrip tyske patruljer som blir satt til å ødelegge norsk eiendom og anlegg. 3. Sett alt inn på å slukke branner. 4. Er det ingen lovlige myndigheter til stede så sørg for å opprettholde ro og orden. Hjelp dem som trenger det mest». Når Kjell Fjørtoft hevdet at det i parole på parole ble oppfordret til at befolkningen skulle flykte til fjells, virker det som om det var denne ene parolen han siktet til. Men som det hevdes i *Norge i krig*, så hadde de aller fleste nordpå for lengst rømt unna når denne parolen

¹²⁰ Fjørtoft 1984:72-73

¹²¹ Fjørtoft 1984: 29

¹²² Eriksen og Halvorsen 1987:81.

kom. 122 Det var tross alt over en måned etter Hitlers førerordre om tvangsevakuering. Videre er det interessant å merke seg at Fjørtoft bare refererte til en liten del av talen fra kronprinsen. En del av talen som Eriksen og Halvorsen har fokusert på og tatt med innbefattet også at: «Det er mange vansker å overvinne, og at det dessverre tar tid før hjelpen blir virkelig effektiv».¹²³ Denne delen av talen er nærmest det motsatte av hva Fjørtoft hevdet, nemlig at forsyninger skulle komme, men det ville ta tid. Det er ikke urimelig å anta at denne delen ble utelatt bevisst av Fjørtoft, for å bevare et mer kritisk bilde på konge og regjering.

Som nevnt tidligere i oppgaven, brukte Fjørtoft et memorandum fra den 3. januar, av kronprinsen, som skulle ses i sammenheng med denne parolen:

«Det er innlysende at disse folka – eller de som overlever – som har fulgt ordrene om å unngå deportasjon... vil aldri glemme og tilgi om de nå blir stående uten hjelp i sin desperate situasjon».

En grunn til at kronprinsen følte det slik kan ha vært at han trodde at parolen fra ham var mer utslagsgivende i forhold til å unndra seg evakueringen, enn det den egentlig var. Videre er det også et annet moment som må vurderes her. Ble de som unndro seg tvangsevakueringen stående helt uten hjelp fra Londonregjeringen?

Fjørtoft tar for seg redningsoperasjonen på Sørøya i flere kapitler i *Vi fikk vår frihet*. Han mener at Oberstløytnant Gunnar Johnson kritiserte Nygaardsvoldregjeringen sterkt når han skrev sin rapport til Forsvarets Overkommando at, siden regjeringen hadde utstedt en parole om å unndra seg evakuering, burde den også gjøre hva den kunne for å hjelpe den evakuerte befolkningen. Og at hvis de ikke kunne gi befolkningen hjelp, måtte de gi råd om å la seg evakuere av tyskerne.¹²⁴

Selv om Fjørtoft omtaler nevnte operasjonen utfyllende i *Vi fikk vår frihet*, så trekkes det aldri fram at nettopp denne operasjonen var hjelp til den evakuerte befolkningen, fra Londonregjeringen. Som det er nevnt i mastergradsoppgaven til Kristian Husvik Skancke, var grunnen til operasjonen fra britene sin side den at det var en god måte å blidgjøre den norske

¹²³ Eriksen og Halvorsen 1987:80.

¹²⁴ Fjørtoft 1984:177.

regjeringen i London på. «Dette kan tenkes å kunne ha hjulpet til med å dempe de motforestillingene som i perioden eksisterte mellom de britiske myndighetene og den norske eksilregjeringen». Motforestillingene som kom av en ellers restriktiv holdning til å sette inn ressurser for å avhjelpe situasjonen i Finnmark fra britenes og de alliertes side.¹²⁵ Blir det derfor riktig å tolke Gunnar Johnsons rapport om hjelp som en kritikk av regjeringen? Hvis man heller velger å se på rapporten som en oppfordring til regjeringen om å hjelpe, ville det ikke i så fall være en oppfordring som ble innfridd, i og med at operasjonen ble gjennomført og at den evakuerte befolkningen fikk hjelp? Fjørtoft beskriver redningsoperasjonen på Sørøya, men han er forsiktig med å framstille den som noe positivt fra regjeringen. Det at folk i enkelte områder fikk hjelp indirekte fra regjeringen passet kanskje ikke inn i Fjørtofts kritikk om at finnmarkingene ble sviktet og stod alene, eller for å sitere Fjørtoft: «Finnmarkingene var, og ble, alene».120

Tidligere har vi sett på det lokalhistoriske seminaret i Bjerkvik, hvor blant annet lektor Gunnar Pedersen omtalte dokumentarforfatteren og krigen. I den sammenheng stilte lektor Pedersen et krav om at leseren må få vite når det var dokumentet som talte, og når det var forfatteren. Kanskje var det nettopp Fjørtoft, Pedersen tenkte på når han kom med dette utsagnet. Fjørtoft hadde ofte sine egne tolkninger av blant annet de forskjellige paroler, og tilla parolene muligens andre meninger enn det de egentlig hadde. Dette kommer klart fram i intervjuet med Fjørtoft i Nordlys, hvor han uttalte at det i parole på parole ble oppfordret til å flykte til fjells. Men det var egentlig bare én parole som oppfordret folk til å unndra seg evakuering, og den kom på et tidspunkt hvor veldig mange hadde unndratt seg evakuering allerede. Pedersen mente videre at dokumentarbøker kunne plasseres mellom skjønnlitterære verk og historiebøkene. Han mente at dokumentarbøkene var subjektive framstillinger, som hadde fått lov til å være subjektive. Enkelte sider av Fjørtofts *Vi fikk vår frihet*, og lansering rundt boka er preget av nettopp det, subjektivitet. Det kan virke som om Fjørtoft hadde bestemt seg på forhånd for at befolkningen ble sviktet og forlatt. Så måtte tolkningen heller tilpasses det bildet. Et eksempel er at Sørøya-operasjonen ikke blir vektlagt, det hadde vært vanskelig å forene med bildet av den hjelpen som angivelig uteble fra regjeringen.

Det kan likevel være lurt å prøve å skille mellom hva som skjedde, og hvordan folk *oppfattet* det som skjedde. Det står kanskje, riktignok ikke eksplisitt, at folk skulle få hjelp og

¹²⁵ Skancke 2010:118.

forsyninger, og var det da så urimelig av finnmarksbefolkningen å tro at det skulle komme? Uavhengig av hvilke paroler som ble sendt, var det vel ikke helt urimelig av den befolkningen som hadde lurt seg unna å forvente noen form for hjelp? Som Eriksen og Halvorsen sier:

«Først og fremst må misstemningen nordpå forstås som en naturlig reaksjon mot myndighetene fordi hjelpen kom sent og var utilstrekkelig. Mange trodde at Regjeringen var allmechtig, og mant kjente ikke til dens energiske innsats for å skaffe hjelp til Finnmarks befolkning og til hvilke problemer den hadde med de allierte». ¹²²

Det er kanskje nettopp her Journalisten Kjell Fjørtoft kom inn når han skrev *Vi fikk vår frihet*. I stedet for å se på tvangsevakueringa og frigjøringa og de episodene som fulgte med et historisk tvisyn, ¹²⁶ kan det virke som om Fjørtoft valgte å ta journalistens rolle, med folket på den ene siden mot makthaverne på den andre siden: «Journalisten står midt imellom, klar til å hjelpe folket og til å utfordre makthaverne». ¹²⁷ Londonregjeringen var makthaverne og finnmarksbefolkningen var folket. Som det stod i Nordlys: «I boka velger Fjørtoft finnmarkingenenes standpunkt». Når Kjell Fjørtoft uttalte at han gikk til krig mot historikerne og sa at «jeg vil bare fortelle sannheten, uten å ta standpunkt eller parti til noe eller noen». Dette betød at han mente at historikerne var en del av makthaverne og at Fjørtoft, i «motsetning» til historikerne, ikke tok parti til noen fordi «alle kilder som ikke er en del av folket er følgelig makthavere». Fjørtoft representerte folket, historikerne representerte makten. Martin Eide i artikkelen «det journalistiske mistaket» hevder at problemet med en slik vulgær maktforståelse er at den overser at det kan finnes både legitim makt og legitim kompetanse. Fordi det er vanskelig for en journalist å vite når en kilde går over fra å være en legitim informant til å bli en «tyrannisk mediestrateg», skygger journalisten unna dette problemet ved å hevde at all kildemakt er tyrannisk. Journalisten, Fjørtoft i dette tilfellet, gjorde akkurat dette, han uttalte at historikerne eller «viterne» ikke hadde brukt de tilgjengelige dokumentene på den rette måten, i motsetning til han selv.

Utsagnet: «militærmisjonen ble skyteskiven for skuffelsen over utefronten», ¹²⁸ fra *Norge i krig* er veldig illustrerende for den kritikken Kjell Fjørtoft rettet mot de norske soldatene som kom til Finnmark høsten 1944, fra Skottland. Det kan virke som om Fjørtofts mål var

¹²⁶Fjørtoft hadde mangel på det tvisyn historien burde sees med. -Kritikk på det lokalhistoriske seminaret i Bjerkvik.

¹²⁷ Eide, Martin 1998:130-132. - dette blir også kalt den vulgære maktforståelse.

¹²⁸ Eriksen og Halvorsen 1987:85.

Londonregjeringen, men at soldatene i 2. bergkompani ble et middel i kritikken mot dem. Det er kanskje nettopp derfor at Harry Lindstrøm reagerte slik han gjorde, fordi Fjørtoft hadde et veldig stort fokus på det negative ved den norske styrken, og da ikke minst i media. Som nevnt, uttalte Fjørtoft selv at han ikke anså kritikken for spesielt krenkende, siden det kunne verifiseres. Det er likevel enkelte ting ved hans beretning om soldatenes fremferd i Finnmark som skurrer litt, og da spesielt det han skrev hvor Harry Lindstrøm selv var kilde. For hvorfor skulle Harry Lindstrøm reagere så sterkt på noe som han visste ville bli brukt i en slik bok? Ifølge Jørn Ruud mener noen at Kjell Fjørtoft hadde en tendens til å legge svarene i munnen til de intervjuede.¹²⁹ Interessant er det da også at boken: «*Det glemte kompani*», ble utgitt av krigsinvalidforbundet i 1983. I boken blir det fortalt at til tross for de mange vanskelighetene som kompaniet ble utsatt for¹³⁰, så «..overlevde avdelingen og løste sitt oppdrag» og dette takket være «personellets tål og gode ånd». Videre sies det at til tross for den innsatsen 2. Bergkompani gjorde under frigjøringen av Finnmark, har denne innsatsen vært lite påaktet. Dette gjaldt både «...under krigens slutfase og i etterkrigstiden». Det var lite med æresbevisninger for deltakerne i kompaniet, og det hadde også bydd på vansker å få krigspensjon. De fleste av deltakerne hadde fått avslag på bakgrunn av at de ikke tilfredstilte kravet om «usedvanlig hard påkjenning», noe krigsinvalidforbundet ikke var enige i. Dermed ble boken skrevet både for å få klarhet i de påkjenningene som mannskapet hadde vært utsatt for og for å gjøre erindringen om «det glemte kompani» sin innsats for Finnmark mer kjent.¹³¹

Med veteranene fra Finnmark sitt selvilde tatt i betraktning slik som det er beskrevet her, er det kanskje ikke så rart at de reagerte på Fjørtofts hovedsakelig veldig negative om dem. Soldatene fra 2. bergkompani ville at deres historie skulle fram, men når den kom fram var det nesten bare i negative ordelag. Kanskje var det nettopp fordi de ble så ensidig framstilt at Harry Lindstrøm saksøkte Kjell Fjørtoft. Kanskje var det også anger fra Lindstrøms side over å være kilden til mange av de negative hendelsene, som gjorde at han saksøkte? Enda en slående ytring fra Gunnar Pedersen fra historieseminaret i Bjerkvik blir da at et dokumentarisk verk måtte være til fortjeneste for dem som var kilde til boka. Dette blir det helt klart at *Vi fikk vår frihet* ikke ble det for Lindstrøm eller noen av de andre soldatene i 2.bergkompani.

¹²⁹ Ruud:95

¹³⁰ 1. Misforholdet mellom avdelingens størrelse og kapasitet og det svære området den skulle operere i. 2. Delvis uegnet utstyr. Det gjaldt særlig klær og leir- eller bivakustyr. 3. Mangel på transportmidler. 4. Uregelmessige og utilstrekkelige forsyninger.

¹³¹ Krigsinvalidforbundet 1983: 7-10.

Etter å ha sett på både på boken *Vi fikk vår frihet* og artiklene i tilknytning til lanseringen, er det tydelig at Larvik-mannen Birger Johansen hadde et godt poeng når han sa at Fjørtofts språk i boka ikke var like ille som det i avisartiklene. Dette ble også tatt opp i Fjørtofts notater, hvor han omtalte episoden med jenta som ble snauklippet av soldater i 2.

bergkompani. Der forklarte han at det å nevne at det hadde blitt stukket en istapp i jentens underliv, ble ansett å være for grovt for leserne, av både han og forlaget. Likevel kom denne episoden fram i hele sin bredde i artikkelen i *Nordlands Fremtid*. I forhold til hvor stor plass de fikk i media, kan det virke som om disse hendelsene var en stor del av *Vi fikk vår frihet*. Men episoden med «istappen», blir beskrevet av Fjørtoft på litt over en halv side i boka. En grunn til at Fjørtoft valgte å gå ut med episoden allikevel kan være dens kommersielle verdi. Ifølge Karlsson og Zander er da også i kommersiell historiebruk : «...historiska företeelser med stor emotionell lyskraft... särskilt användbara».¹³² Fjørtoft visste kanskje at hendelsen ville skape reaksjoner ved å spille på følelsene til folk, og dermed kunne bidra til økt salg av boken. Som Eriksen også bemerket i sitt innlegg i *Nordlys*, Kjell Fjørtoft hadde startet markedsføringen av den nye boken og at leserne ble presentert for overdrevne og ukritiske sensasjonsoppslag om at Fjørtoft skulle fortelle «om hva som virkelig skjedde». Eriksen påpekte at dette pirret nysjerrigheten, og at Fjørtoft var helt klar over dette. I artikkelen Eriksen kommenterte hadde Fjørtoft uttalt at «Quisling ble skutt for tidlig» og at det var «Quisling som brente Finnmark». Det er nokså kjent at navnet «Quisling» vekker sterke følelser i den norske befolkningen. Og hvis navnet ble brukt i de sammenhengene som er nevnt ovenfor, så er det ikke urimelig å tro at det også vekket sterke følelser i samtiden.

I kommersiell historiebruk er det to behov som dekkes: Det ene er å gjøre økonomisk gevinst, mens det andre er å øke historiens verdi.¹³³ Som Fjørtoft sa til *Finnmark Dagblad* så skulle han avsløre sider ved brenninga, evakueringa og frigjøringa av Finnmark som til da hadde vært totalt ukjente og at historien måtte revideres. Det er ikke helt utenkelig at Fjørtoft også kan ha ment å øke verdien til historien om frigjøringa og tvangsevakueringa i Finnmark med dette. Gjennom sin framferd i norsk media, forårsaket han ikke bare at bøkene solgte mer, men det bidro kanskje også til at historien brenningen/tvangsevakueringen og frigjøringen av Finnmark ble mer kjent.

¹³² Karlsson og Zander:2004:64.

¹³³ Karlsson og Zander:2004

For hva hadde tidligere blitt omtalt i faghistoriske verk om Nord-Troms og Finnmark? Det første faghistoriske verket om 2. verdenskrig i Norge var *Norges krig 1940 til 1945* som kom i perioden mellom 1947-1950. Dette verket ble en viktig kilde for senere skildringer av krigen i Finnmark. Det fikk stor utbredelse, og ble stående som det autoritative verket om Norge og annen verdenskrig fram til 1970-årene. Finnmark før 1944 var svært tynt behandlet, mens hendelsene i 1944/45 i Finnmark fikk noe mer plass og tok 44 sider av i alt 824 sider, i bind 3. Av de 44 sidene var det i alt 12 sider som omhandlet det sivile samfunnet og dets påkjenninger. Det ble ikke nevnt noe om det anstrengte forholdet mellom sivilbefolkningen og de militære.¹³⁴

Videre nevner Ruud i *Erindringer om andre verdenskrig i Finnmark og Nord-Troms* at det neste faghistoriske verket som kom, *Aschehougs store konverasjonsleksikon* som kom ut i perioden 1968-1973 er selve normen for hvor lite man i faghistoriske verk skrev om krigen i Finnmark, sammenlignet med andre begivenheter under annen verdenskrig. Her var det i bind 14 satt av nærmere seks sider til annen verdenskrig i Finnmark. Brenningen og evakueringen av Finnmark ble bare nevnt i forbindelse med at den norske brigade i Skottland tjenestegjorde i Finnmark. I bind 19 var det under oppslagsordet Verdenskrig, Den annen, en kort bemerkning om nedbrenningen av Finnmark. Det samme mønsteret gikk igjen i Aschehougs 15. binds Norges historie. Bind 13, *Klassekamp og Fellesskap 1920-1945* fra 1979 hadde totalt 464 sider hvorav 119 sider handlet om 2. verdenskrig. Av de 119 sidene handlet 6 sider om ødeleggelsen av Finnmark mens kapitlet «Motstand» som handlet om hjemmefront, sabotasje og sivil motstand var på 45 sider. Olav Ristes verk, *Londonregjeringa* mellom 1973 og 1979 hadde 80 sider om frigjøringen av fylket, men sidene omhandlet hovedsakelig det storpolitiske spillet før og etter den sovjetiske intervensjonen.¹³⁵

Åttebindsverket *Norge i krig: Fremmedåk og frihetskamp 1940-1945* med Bind 8, *Frigjøring* fra 1987 markerer på mange måter innledningen til et paradigmeskifte i skildringen av krigen i Finnmark, i følge Ruud. I omtalen av sivilbefolkningens dagligliv ble det for første gang i et stort nasjonalt verk omtalt sider ved krigshistorien i Finnmark som det ikke hadde vært «god tone» å skrive om tidligere. Det ble blant annet omtalt hvordan det var vanskelig å trekke en grense mellom nasjonal holdning og mellom praktisk samarbeid fordi det var så mange

¹³⁴ Ruud 2008:29-31

¹³⁵ Ruud 2008:59-60.

tyskere i landsdelen. Mange militære var innkvartert i norske hjem og det var ikke lett å være fiende når man levde under samme tak. Det var heller ikke så lett å holde døtrene borte fra de unge tyske mennene. Tyskerne oppførte seg også stort sett eksemplarisk fram til evakueringa. I *–Frigjøring*, fortelles det også at hjemmefronten i Sør-Norge og Londonregjeringens kunngjøring av at det var unasjonalt å hjelpe okkupasjonsmakten med evakueringen, skapte vansker i hjelpearbeidet for de mange evakuerte. «I denne boken kommer det for første gang i et faghistorisk verk frem hvor problematisk forholdet var mellom sivilbefolkningen og militærmisjonen som kom over fra Storbritannia».¹³⁶ Militærmisjonen møtte en krigstrett og til dels apatisk befolkning som bla. a reagerte på at de norsk militære rekvirerte hus og transportmidler, i likhet med det tyskerne hadde gjort tidligere.¹³⁷

Som det har blitt gitt eksempel på i presentasjonen av boka til Fjørtoft og artikler i forbindelse med lanseringen, så var det visse elementer ved Finnmark 1944/45 som Fjørtoft fokuserte særlig på. I kapittelet «En bitter befolkning» gikk Fjørtoft inn på hvordan de 18-20 000 innbyggerne i Sør-Varanger hadde vært en minoritet i forhold til de omkring 90 000 tyske soldatene som oppholdt seg der til enhver tid. Det bodde tyskere i praktisk talt hvert eneste norske hjem. Soldatene som kom fra Skottland hadde ikke forståelse for dette, ifølge Fjørtoft og snauklippet «tyskertøser». Fjørtoft var også inne på at militærmisjonen møtte en «krigstrett og skuffet befolkning som frøs seg gjennom tilværelsen».¹³⁸ Et eksempel der dette ga seg utslag var når da norske militærmisjonen ga ordre til nær 100 norske sivile om å møte fram for å spa et kullager, og det ikke var noen som kom. Her er det relevant å gjøre en sammenligning mellom *Vi fikk vår frihet* og *Norge i krig –frigjøring*. Som nevnt var det første gang at slike sider rundt sivilbefolkningens forhold og militærmisjonen ble nevnt i et faghistorisk verk og det er da ikke usannsynlig at den har hentet noe inspirasjon fra *Vi fikk vår frihet*, som tok opp disse samme sidene tre år tidligere. Vi vet at Knut Einar Eriksen hadde et forhold til Fjørtofts bok og synspunkter, blant annet fordi han kritiserte Fjørtofts intervju i Nordlys, men også fordi de begge deltok ved samme lokalhistoriske seminar i Bjerkevik. Det blir da også påfallende at blant annet Fjørtofts beskrivelse av statsminister Johan Nygaardsvolds kamp i London for å få sendt ressurser til Finnmark: ««Nygaardsvold kjempet som en løve for å få sendt hjelp til Finnmark», blir nærmest gjentatt i *Norge i krig –frigjøring*: «Utefronten førte i 1944-45 en energisk og utholdende kamp for å skaffe militær hjelp til

¹³⁶ Ruud 2008:88.

¹³⁷ Ruud 2008:87-88.

¹³⁸ Fjørtoft 1984:128.

Nord-Norge. Nygaardsvold kjempet som en løve...». ¹³⁹ På seminaret kom det også fram at «Historiker Knut Einar Eriksen mente å ha grunnlag for en mildere bedømmelse av både Nygaardsvoldregjeringens og de norske soldatenes behandling av finnmarkingene». Dette kommer tydelig fram i *Norge i Krig –frigjøring*, hvor Eriksen og Halvorsen har satt av nesten en hel side til å bare besvare spørsmålet: «Svek Regjeringen finnmarksbefolkningen?». Denne «boksen» på side 81 i boken innledet med at:

«Enkelte forfattere og historikere har hevdet at Kongen og regjeringen Nygaardsvold gjennom appeller i London Radio forledet folk nordpå til å rømme unna evakueringen fordi hjelp var underveis. De viser videre til at den militære hjelpen var symbolsk og at forsyninger ikke kom i første omgang til dem som hadde fulgt parolene og var blitt igjen. Folk i Finnmark og Nord-Troms hadde dermed god grunn til å føle seg ført bak lyset av myndighetene». ¹⁴⁰

Det kan virke som om dette var direkte adressert til Kjell Fjørtofts kritikk fra *Vi fikk vår frihet* og de medieartiklene der han var kilden. Det kan nesten tolkes som et direkte svar på enkelte av Fjørtofts setninger fra boka, som for eksempel: «Det er bare en symbolsk styrke den norske regjering aller nådigst får anledning til å delta med under frigjøringen av Finnmark, en styrke som ikke engang kan få med seg nødvendige forsyninger». ¹⁴¹ Eriksen og Halvorsen hadde motargumenter mot at regjeringen svek finnmarksbefolkningen i «boksen» sin, som det har det blitt henvist til tidligere i kapittelet. De hadde dermed en «mildere bedømmelse» av både Londonregjeringen og 2.bergkompani.

Vi fikk vår frihet reviderte ikke krigshistorien i Finnmark, men den bidro i det minste til innledningen til det paradigmeskiftet i skildringen av krigen i Finnmark, som ifølge Ruud kom med *Norge i krig –Frigjøring*.

¹³⁹ Eriksen og Halvorsen 1987:80.

¹⁴⁰ Eriksen og Halvorsen 1987:81.

¹⁴¹ Fjørtoft 1984:110.

Kapittel 4. Et didaktisk perspektiv

Hittil i denne oppgaven har det blitt fokusert på to av Fjørtofts bøker, historiebruken der og hvordan de har påvirket det kollektive erindringsarbeidet om 2.verdenskrig i Norge. Fjørtoft hadde innvirkning i så måte. Partisanene i Finnmark fikk etterhvert en mye større plass, og en lenge etterlengtet oppreisning for behandlingen de hadde fått av norske myndigheter.

Finnmarkinger som led under tvangsevakueringa fikk etterhvert en større plass i faghistorien. En grunn til at slike grupper fram til dette tidspunktet i historien i stor grad vært marginalisert, var blant annet at grunnfortellingen om 2.verdenskrig i Norge stod meget sterkt.

Det var i stor grad tidligere Milorg-medlemmer og hjemmefrontsmenn, som hovedsakelig hadde hatt sitt virke på Østlandet i og rundt Oslo, som skrev og formet *Norges Krig 1940-1945*(1947-1950).¹⁴² Historien fra *Norges Krig*, ble på en måte etablert som grunnfortellingen og ble stående som et slags autoritativt kollektivt minne for dem som hadde opplevd krigen i Norge. I denne grunnfortellingen var det Hjemmefronten som hadde blitt mest vektlagt. I *Norges Krig* hadde ikke kommunistenes krigsinnsats blitt funnet verdig en plass i den patriotiske grunnfortellingen.¹⁴³ Lisa Midtun mente at *Norge i Krig*(1984-1987), i stor grad videreførte den samme grunnfortellingen som hadde blitt etablert av *Norges krig*(1947-1950) spesielt i forhold til utelukkingen av kommunister. Likevel var det nye tema som kom frem i *Norge i Krig* knyttet «historie nedenfra» blant annet, sosialhistorie, arbeiderbevegelsens historie, hverdagshistorie og kvinne- og kjønns historie.¹⁴⁴

I følge Jørn W. Ruud, hadde krigen om Finnmark stort sett vært utenfor den nasjonale og den patriotiske minnekulturen eller grunnfortellingen om annen verdenskrig i Norge. Dette til tross for at det som skjedde i Finnmark var av de meste dramatiske og ødeleggende krigshandlingene i hele Norge. Finnmarkingene var lenge marginalisert i både den patriotiske minnekulturen og i realhistoriske fremstillinger. De som først og fremst hadde æren av å få krigshistorien til Finnmark ut av periferien, og ut til et bredt publikum var populærforfattere og journalister, slik som Kjell Fjørtoft. Ruud mente at det i 2008 enda manglet nasjonal interesse for krigen i Finnmark.¹⁴⁵

¹⁴² Midtun 2013:42.

¹⁴³ Midtun 2013:79.

¹⁴⁴ Midtun 2013:80-81

¹⁴⁵ Ruud 2008: 123-124

Partisanene ble altså utelatt av grunnfortellingen etter 2.verdenskrig i stor grad som en årsak av politikk. En medvirkende årsak var nok også at de var fra periferien. Historien om 2. verdenskrig i Finnmark manglet i stor grad på grunn av Finnmarks perifere plassering i Norge, men historien til Fylket kom mer og sterkere utover 80-tallet som en følge av blant annet økende fokus på «historie nedenfra».

For å bruke et utdrag fra talen til Kong Harald fra Kiberg i 1992: «Jeg er glad for det som i de siste tiår er gjort for å bringe Finnmarks nære historie frem i lyset. Likevel gjenstår det mye arbeid med å bringe den inn i skoleverket slik at landets unge skal bli seg den bevisst». Her mener jeg at Kongen berørte noe viktig. Han refererte først til forfattere som hadde bidratt til å bringe Finnmarks historie frem i lyset. Det er klart at dette også må ha gjeldt Kjell Fjørtoft. Men det han deretter sa, om å bringe historien om Finnmark inn i skoleverket, er noe som også kan være relevant i dag, i 2015. Det kan være interessant for lærere i dag å reflektere over hva som har blitt undervist om 2.verdenskrig i den norske skolen fram til nå, og hva som kanskje burde vektlegges mer i historieundervisningen i framtiden. Spesielt interessant er det for skoler som befinner seg mer i periferien, slik som skolene i Finnmark, hvor det kunne være både nyttig og nødvendig for lærere å se på hvor godt krigshistorien om landsdelen kommer fram i skolen. I dette siste kapittelet av denne oppgaven skal det derfor fokuseres på om hvor godt krigshistorien om Nord-Norge og Finnmark kommer fram i skolen? Har skolens undervisning blitt påvirket av den samme grunnfortellingen som enda står så sterkt ellers i det norske samfunnet?

Ifølge en historiebevissthetsundersøkelse foretatt blant lærerstudenter ved Stavanger lærerhøgskole, mente 52% av de spurte at lærebøker hadde påvirket deres historieoppfatning «mye». Svaralternativene hadde vært «mye», «noe» og «lite». På spørsmål om hvilken presentasjon av fortiden man stolte på, stolte 78% «mye» på lærebøker.¹⁴⁶

Ifølge Bøe og Knutsen er historiebøkene blant skolens viktigste kulturbærere. «Lærebøkernes budskap er i tråd med de allment godtatte «sannheter» i samfunnet og med den overordnede politikk Norge fører til enhver tid». Lærebøkene sier noe om hva undervisningen *bør* inneholde.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Folkenborg 2008:10-11

¹⁴⁷ Bøe og Knutsen 2012:146

Hvis lærebøkene har så mye å si i skolen, skulle man tro at den historieoppfattelsen som kommer fram i disse bøkene, er den som i stor grad preger folk flest sin erindring, blant annet i forhold til 2. verdenskrig.

Trond Sæten leverte en masteroppgave i 2011 som tok for seg spørsmålet om hvordan andre verdenskrig i Nord-Norge hadde blitt fremstilt i lærebøkene for gymnas og videregående skole fra krigens slutt og fram til da, og hva de tok med av stoff om landsdelen. Han ville finne ut om skolebøkene hadde nedvurdert, glemt og oversett Nord-Norge i andre verdenskrig.¹⁴⁸

Basert på Sæten sine undersøkelser av alle skolebøkene i perioden kom han fram til at Nord-Norge under andre verdenskrig ikke på noen måter var neglisjert i skolebøkene. I følge Sæten var det flere faktorer som spilte inn på hva bøkene skulle inneholde. Læreplanen for historie ga ikke spesifikke retningslinjer for hvordan krigen skulle fremstilles i skolen før kunnskapsløftet i 2006 kom, hvor det kom retningslinjer på at emnet skulle inneholde andre verdenskrigs virkning og bakgrunn: «gjøre rede for bakgrunnen for de to verdenskrigene og drøfte virkninger disse fikk for Norden og det internasjonale samfunn».¹⁴⁹ Andre viktige faktorer var hvor stor plass det var til emnet i bøkene. Bøkene hadde jo ikke kun som formål å fordype seg i 2.verdenskrig i Nord-Norge. Bøkene skulle gi et oversiktsbilde over historien og historiske trekk i en begrenset tidsperiode. Noe annet som også begrenset bøkens plass var da forholdet mellom norgeshistorie og verdenshistorie. Hva ble det fokusert mest på? Sæten trakk fram at skolebøkene i historie som kom på 1990-tallet ble delt i to med en bok for norgeshistorie og en for verdenshistorie. Historien om 2.verdenskrig i Nord-Norge ble derfor utdypet mer i disse bøkene enn den ble i bøkene fra andre perioder som hadde begge sammen i en bok. Bøkene som kom på 2000-tallet var en kombinasjon av Norges- og verdenshistorie og fikk derfor mer begrenset plass.¹⁵⁰

Så hvis vi skal tro Sæten så var det ikke så lite om 2.verdenskrig i Nord-Norge i lærebøkene hvis man tar i betraktning hva det var plass til om 2. verdenskrig i Norge som helhet:

«Uansett kan man ikke kartlegge hele krigshistorien for Nord-Norge i skolebøker, det er det rett og slett ikke plass til. Det var ikke bare i de nordlige delene av landet det foregikk krig. Forfatterne må gi et godt og oversiktlig bilde av krigen i landet. Da er det emner som oversees

¹⁴⁸ Sæten 2011:10-11

¹⁴⁹ Udir.no – Læreplan i historie-fellesfag VG3.

¹⁵⁰ Sæten 2011:61-63

og nedvurderes – deriblant emner om Nord-Norge – for å kunne gi plass til det viktigste som skjedde i Norge under krigen.»¹⁵¹

Sæten hadde godt poeng her. I et verk som skulle fremstille den 2.verdenskrig i Norge og i resten av verden, var det allerede begrenset med plass til innhold om 2. verdenskrig i Norge. Siden det var så begrenset med innhold var det vel nødvendig å foreta et valg om hva som skulle vektlegges, for å gi et helhetlig bilde av krigen i Norge. Her kommer vi inn på sentrale spørsmål om hvordan historiefaget skal undervises i skolen. Som Kjeldstadli skriver i *Fortida er ikke hva den en gang var*: «Hvilken prioritering skal den nasjonale historien gis – i forhold til Europa og verden ellers?»¹⁵². Det er tydelig at trenden siden nittitallet har gått mer mot å vektlegge Europa og verden ellers, og dette muligens på bekostning av Nord-Norge. Både *Historie 3* av Ivar Libæk m.fl. fra 2008 og *Tidslinjer 2* av O.K. Grimnes m.fl. fra 2009, velger å unnlate en del viktige momenter rundt krigen i Nord-Norge:

«Begge bøker forklarer kort at Hitler fryktet invasjon og bygget Norge om til festning, men likevel er forklaringene rundt Hitlers prioritering av Norge, og spesielt Nord-Norge kortere og dårligere enn hva tidligere bøker har gjort. Krigsherjingene i Øst-Finnmark i forbindelse med konvoikrigene utelates helt av begge bøker. Det gjør også partisanenes rolle i Nord-Norge. Grimnes m. fl. utelater i tillegg å si noe om situasjonen for den gjenværende sivilbefolkningen som stakk seg unna den tyske tvangsevakueringen. Grunnen til disse endringene må først og fremst ha med plasshensyn å gjøre».¹⁵³

Sæten mente igjen at grunnen til at forfatterne ikke fikk dette med var at det var begrenset med plass. Forfatterne måtte derfor ta et valg om hva som skulle være med ut i fra læreplaner og egne prioriteringer. Hvis dårligere plass gjør at slike hendelser, som mange synes er viktige, faller bort, åpner det seg en rekke interessante spørsmål. Hvorfor er det slik at noen hendelser får forrang av forfatterne framfor andre hendelser om 2. verdenskrig? Siden dette er nasjonale lærebokverk, ville de ikke da i stor grad påvirke synet på 2. verdenskrig til for eksempel elever i Finnmark? Skal elever i Finnmark gå gjennom videregående skole uten å lære om vanskene til sivilbefolkningen som stakk seg unna under tvangsevakueringen? Skal disse elevene også gå gjennom den videregående skole uten å lære om partisanene i Finnmark? Man kan selvfølgelig hevde at en historielærer i Finnmark også kan ta dette på

¹⁵¹ Sæten 2011:64

¹⁵² Kjeldstadli 2000:283

¹⁵³ Sæten 2011:59

eget initiativ, det er lærerens oppgave å få fram det nære og det lokale. Noe annet er det forholdet som elevene får til deler av sin egen historie, når den ikke er nevnt med et ord i disse lærebøkene. Vil disse hendelsene forsvinne ut av den yngre generasjonen sin erindring om 2.verdenskrig i Finnmark? Som vi så var det mange som stolte på bøkene framstilling og mente at de hadde mye å si for deres læring. Videre kan man jo spørre om dette ikke er viktige temaer å lære om for alle elever i videregående skole? Dette går jo egentlig helt mot det som ble sagt i talen til Kong Harald, om at Finnmarks nære historie måtte komme inn i skoleverket slik at landets unge skulle bli seg den bevisst.

Tidligere ble det nevnt at det eneste kompetansemålet i historie for videregående skole, som konkret handlet om 2. verdenskrig var at: «mål for opplæringen er at eleven skal kunne: - gjøre rede for bakgrunnen for de to verdenskrigene og drøfte virkninger disse fikk for Norden og det internasjonale samfunn». ¹⁴⁹ Det er med andre ord nesten ingenting som legger sterke føringer på hva forfatteren av læreverket skal ta med. Kan det da tenkes at det er forfatterens «egne prioriteringer» som har vært utslagsgivende for innholdet? Noe som er Interessant, og som i det minste motsier at det er forfatterens bakgrunn som skulle ha noen innflytelse, er at forfatteren av det ene av de to verkene er Ole Kristian Grimnes fra Tromsø. Man kan altså ikke skyld på den «manglende» dekingen av visse nordnorske emner på forfatterens opphav. På den annen side, kan man utelukke helt at disse forfatterne enda skulle være preget av grunnfortellingen om 2. verdenskrig slik som den ble konstruert i 1946-1950?

Håkon Rune Folkenborg hadde en gjennomgang av to norske lærebok-verk som hadde vært mye i bruk i den norske skolen og var representative for historieundervisningen på videregående nivå de siste 50-60 årene. Han tok for seg bøkene *Nordmenn før oss* av Edvard Bull d.y. som kom i flere utgaver mellom 1948 og 1985. Deretter tok han for seg *Cappelens Norge 1 og 2* fra 1983, som kom i flere reviderte utgaver og dominerte halvparten av norgeshistorieverk i 1992. ¹⁵⁴ Folkenborg gikk gjennom lærebøkene og så på all omtale som kunne knyttes til Nord-Norge generelt, videre vurderte han denne omtalen. Basert på de to bøkene kom han fram til at de fortellende trådene knyttes til Sør-Norge generelt, og Østlandsregionen spesielt. Nord-Norge blir en knute på den fortellende tråden. ¹⁵⁵ «De begivenhetene og endringene som driver nasjonsbyggingsprosjektet framover inkluderer

¹⁵⁴ Folkenborg 2008:12

¹⁵⁵ Folkenborg 2008:19,30

Nord-Norge i liten grad». ¹⁵⁶ Selv om denne gjennomgangen til Folkenborg tok for seg lærebøkene i mer generell forstand, kan det være mulig at dette også er gjeldende i forhold til Nord-Norge under 2.verdenskrig? Folkenborg mener at en forklaring på at noen regioner blir mer representative for en nasjons historie, er at:

«maktpolitiske perifere regioner i lærebokforfatterens samtid, også får en perifer omtale. Som vi har sett er det en tendens til at slike regioner blir forstått og framstilt på bakgrunn av regioner som utgjør det politiske og økonomiske sentrum for nasjonsbyggingsprosjektet. Periferien kan dermed fort bli uinteressant, og de særegne økonomiske, sosiale og kulturelle trekkene kan få så lite inngående omtale at disse regionene formidles som knuter på de fortellende trådene». ¹⁵⁷

Folkenborg mener at det i visse tilfeller kan være en fordel å formidle og forstå historiske prosesser innenfor en regional ramme i motsetning til en nasjonal, som i en del tilfeller kan føre til «skylapper». ¹⁵⁸ Spørsmålet man kan stille da, er om dette også er tilfellet med Norge under 2.verdenskrig? Burde den også formidles og forstås ut ifra regionale rammer, for at enkelte særtrekk ikke skal forsvinne? Et synspunkt som står sterkere i et land som USA enn i Norge, er at flerkulturelle samfunn ikke kan ha én samlende fortelling om sin historie. I følge dette synspunktet ville en samlende fortelling være under dekke av nøytralitet eller et foregitt fellesskap, mens den egentlig er fortellingen til dem som har makt. ¹⁵⁹ Dette kan minne om det som har blitt omtalt tidligere i oppgaven, at det blant annet var av politiske årsaker at kommunistene falt utenfor grunnfortellingen om 2.verdenskrig, noe som i stor grad kan skyldes makthaverne på den tiden. Ifølge dette synet som går i mot en samlende fortelling, burde ulike historier fortelles – avhengig av kjønn, samfunnsklasse, region, etnisitet og plassering i samfunnets kjerne eller sosiale utkant. Historiene trenger ikke å la seg forenes eller harmoniseres. ¹⁵⁹ Motargumentet mot dette er at det uten noen form for samlende beretning ville føre til en oppløsning av samholdet i samfunnet, et samhold som fins på tross av alle forskjellene. ¹⁵⁹ Med neste forslag om hvordan historien skal fremstilles i skolen, kommer vi kanskje enda nærmere kjernen av problemet. Dette forslaget går ut på at man skal erstatte den nasjonale historieskrivingen med et europeisk perspektiv. ¹⁵⁹ Kanskje er det slike strømninger som førte til at lærebøkene gikk fra å dele opp nasjonal og globalhistorie, og

¹⁵⁶ Folkenborg 2008:19

¹⁵⁷ Folkenborg 2008:31

¹⁵⁸ Folkenborg 2008:32

¹⁵⁹ Kjeldstadli 1999:284

heller sette de sammen i samme bok i en komprimert form, slik vi så på 2000-tallet. Det førte uansett til at innholdet om norsk og spesielt nord-norsk 2. verdenskrigshistorie i en viss grad ble redusert i lærebøkene. Noen mener til og med at det heller bør fokuseres på en global historie.¹⁵⁹¹⁵⁹

Med et større fokus på en global historie vil ikke bare Nord-Norge få en mindre rolle, men også Norge. Norge ligger forholdsvis langt ute i periferien sammenlignet med andre land som i mye større grad utgjør politiske og økonomiske sentre. Ville Norge forsvinne mye mer i en global historie? Og er det dette som har skjedd med Nord-Norge i nasjonalhistorien? Går utviklingen i den retningen at vi bare ser mindre og mindre av regional historie, i en mer og mer global verden?

Helt til slutt vil jeg drøfte Sætnes påstand om hvorfor Nord-Norge ikke ble nedvurdert, selv om en del emner om 2.verdenskrig i Nord-Norge ikke nevnes: «Da er det emner som oversees og nedvurderes – deriblant emner om Nord-Norge – for å kunne gi plass til det viktigste som skjedde i Norge under krigen.»

Hva var egentlig det viktigste som skjedde i Norge under krigen? Hvordan skal man vurdere hva det viktigste var? Kan man rangere historiske hendelser basert på viktighet? Kan man si at den sivile motstanden i Sør-Norge var viktigere enn den sivile motstanden som finnmarkingene utøvde, i form av å stikke seg unna tvangsevakueringen? Var Milorgs motstand viktigere enn partisanene i Finnmark sin motstand? I *Fortida er ikke hva den en gang var*, defineres hva som menes med «viktighet» i historiefaget. Her beskrives det som hvilke menneskelige sysler som er «sosialt relevante», eller de hendingene og fenomene som har mest samfunnsmessig betydning. Det som skal fortelles må bindes til en større helhet.¹⁶⁰ Kan vi da konkludere med at Finnmark-partisanenes og sivilbefolkningen som stakk seg unna i Finnmark ikke har like mye samfunnsmessig betydning? Eller kanskje det ikke passer like godt inn i den store helheten?

Folkenborg mener at Norges historie i lærebøkene fortelles som en fortelling hvor hovedpersonen er «Norge». Det «typiske» norske knyttes til den økonomiske, sosiale og kulturelle utviklingen, som gjorde nasjonsbyggingsprosjektet mulig. Avvikene fra dette mønsteret, de andre regionene i Norge er bipersoner i forhold til Østlandsregionen, som er

¹⁶⁰ Kjeldstadli 2000:31

hovedpersonen.¹⁶¹ Hvis det er slik at 2.verdenrkg i Norge også er skrevet med denne narrative strukturen i skolebøkene, har Folkenborg et forslag til å løse den Nord-Norske knuten på tråden. Han mener man kan endre den tradisjonelle framstillingsmåten , fra en hovedperson og flere bipersoner, til flere hovedpersoner, en såkalt grupperoman. Han mener man kan stille det regionalt og etniske mangfoldige Norge som et «familiefelleskap». Gjennom å ha egne avgrensede fortellende tråder som evnet å sette særegne økonomiske, sosiale og kulturelle trekk i mer egnede kontekster. Slik ville den regionale dimensjon bli ytt mer rettferdighet. På denne måten kan tidligere menneskers handlinger, tanker og handlinger bedre forstås som rasjonelle valg istedet for avvik i forhold til det normale i den nasjonale rammen.¹⁶² Med andre ord ville dette ikke bare føre til at mindre ble utelatt, men at det også ble større forståelse for folks sine handlinger, for eksempel, å forstå de finnmarkingene som stakk seg unna evakueringen.

¹⁶¹ Folkenborg 2008:34

¹⁶² Folkenborg 2008:35

Kapittel 5. Konklusjon

Fjørtofts Lille-Moskva

Fjørtoft var og ble en journalist. *Lille-Moskva* er sterkt preget av den journalistiske «ideologien», hvor journalisten står mellom folket og makthaverne, og hjelper folket. Det var også slik han valgte å se på historien i *Lille-Moskva*. Partisanene var ofre som han måtte hjelpe, og motstanderne var myndighetene. Fjørtoft hadde en veldig tydelig agenda. Når han uttalte at han ikke var ute etter å rehabilitere partisanene, så tyder min analyse på at det var akkurat dette han ville. Agendaen til Fjørtoft kom klart fram når han sa til *Finnmark Dagblad* at det var innlysende at de norske myndighetene burde gi partisanene og deres familier honnør for den innsatsen de gjorde under krigen. Mange andre påstander fra forfatteren peker også i den retningen.

Fjørtofts bruk av historien

Som vi så, brukte Fjørtoft den kraftige fortellingen til Trygve Eriksen for å få fram partisanenes ulykkelige skjebne. Han benyttet seg også av narrative virkemidler i boken, slik som «et velegnet kompositorisk punktum». Dette bidro til å gjøre sterkere inntrykk på leseren. Av andre virkemidler som kan nevnes, er Fjørtofts spissformulering i undertittelen, «den glemte krigen», som ga uttrykk av at partisanene var helt glemt, mens det Fjørtoft egentlig kritiserte var myndighetene og faghistorikerne. Fjørtoft kom med overdrevne og unyanserte påstander om partisanenes innsats i avisene, noe som bidro til å gjøre urettferdigheten som hadde blitt gjort mot partisanene enda større, men som gjorde at enkelte, slik som Gunnar Pedersen, reagerte sterkt mot forfatteren. Fjørtoft var heller ikke villig til å svare på den kritikken han fikk rettet mot seg. Siden Fjørtoft hadde sin egen agenda, antok han kanskje at andre også hadde det? I alle fall gikk han heller til angrep mot Gunnar Pedersen, og anklaget han for desavuering av partisanene, framfor å svare på kritikken. Han kom med påstander, som at boken hadde 60-70% nytt materiale, uten å vise til hva det faktiske materialet var. Det som ble sagt, var at boken var basert på 6000 hemmeligstemplede dokumenter. At dette pirret folk sin interesse var nok Fjørtoft helt klar over, noe som dermed gjør begrepet kommersiell historiebruk relevant i denne sammenheng. Boken både solgte bra, og bidro til å «øke verdien» til det stoffet den fremstilte. Ett spørsmål som da kan by seg, er om Fjørtoft gikk fram som han gjorde for å få solgt boken mest mulig, eller om det primære motivet var å spre budskapet mest mulig. Kanskje var det begge deler. Videre ble Fjørtoft, med rette, kritisert for å gi en litt for ensidig fremstilling i boken. Han nevnte navnene på nazi-svikere under krigen,

men han nevnte lite om de partisanene som hadde blitt tatt for spionasje. Det meste av kritikken for behandlingen av partisanene ble rettet mot norske myndigheter, og i liten grad mot de sovjetiske. Dette er noe som synliggjør Fjørtofts motiver med boken.

Ettervirkninger

Den første anerkjennelsen av partisanene kom i august 1983, når Kongen besøkte partisanmonumentet. På denne tiden hadde Fjørtoft allerede vært mye ute i media og snakket om partisanene, dessuten hadde *Dramaet på Arnøy* allerede vært ute et par år. Det skal derfor ikke utelukkes helt at dette tildels kan ha vært Fjørtofts fortjeneste. Trygve Eriksen fikk sin krigsdeltakermedalje i 1984, noe som utvilsomt i stor grad var *Lille-Moskvas* fortjeneste. Neste anerkjennelse kom med Kong Haralds tale ved partisanbautaen i 1992. Her også kan en del av fortjenesten sies å være Fjørtofts. I år 2000 ble partisanmuseet i Kiberg åpnet av forsvarsministeren.¹⁶³ Som ble nevnt i oppgaven fikk partisanene en unnskyldning fra Anniken Huitfeldt i 2014, på vegne av Arbeiderpartiet, som sto bak en del av overvåkinga. Hvor mye Fjørtoft har påvirket disse hendelsene kan det bare spekuleres i, men ut i fra det som har blitt presentert i oppgaven, kan det konkluderes med at hans rolle var vesentlig. Han var en av dem som Kong Harald refererte til når han i sin tale sa, «Jeg er glad for det som i de siste tiår har blitt gjort for å bringe Finnmarks nære historie frem i lyset». Hvis man kan anta at den manglende historiefaglige forskningen rundt partisanene kan skyldes en bevisst politikk fra styresmaktene, var Fjørtoft også med på å utfordre denne ikke-bruken av historie fra myndighetenes side. Han gjorde dette blant annet ved å spre historien om partisanene ut over hele landet.

Kanskje det måtte en journalist til, som tok en debatterende rolle og som spissformulerte og overdrev, for å utfordre myndighetenes ikke-bruk av historie. Var det kanskje noe i Fjørtoft karakteristikk av historikerne på lokalseminaret i Bjerkvik? At deres «tørre» og saklige framstilling, ble for kjedelig for leserne. Ville en historie-vitenskapelig framstilling klart å spre partisanenes historie like mye som Fjørtofts kommersielle?

Fjørtoft og Vi fikk vår frihet

Det kan virke som om Fjørtofts bakgrunn som journalist også gjorde seg gjeldende med boken *Vi fikk vår frihet*. Kjell Fjørtoft hevdet at han ikke hadde noen baktanker, i likhet med *Lille-Moskva*, men at han bare skrev boken fordi han hadde fått så mye stoff. Igjen anklagde

¹⁶³ Niemi 2007:441

Fjørtoft myndighetene for overtramp mot folket, denne gangen var det Londonregjeringen som under 2.verdenskrig hadde gjort overtramp mot sivilbefolkningen i Finnmark. Fjørtoft var fast bestemt på at finnmarksbefolkningen var offer for både tyskere, de norske soldatene som kom fra Skottland, og Londonregjeringen. Kanskje var det et forsøk på å finne en syndebygg for dette traumatiske året som sikkert mange finnmarkinger, enda hadde sterke minner om. Professor i sosialmedisin Per Fugelli mente i 2014, 70 år etter tvangsevakueringa, at nasjonen Norge, hadde underslått krigshistorien i Finnmark, og dermed vært med på å unnlate å behandle en hel landsdels traume. Fugelli mente at Finnmarks befolkning ikke hadde fått den heder og ære som de fortjente.¹⁶⁴ Som vi har sett, er dette en påstand som er diskutabel, men den gikk i retning av det Fjørtoft også hevdet i 1984.

Fjørtofts bruk av historien

For antakelig å legitimere finnmarksbefolkningens offerrolle overfor Londonregjeringen, framstilte Fjørtoft historien på en unyansert og bastant måte. Han viste blant annet til «parole på parole» som skulle bevise hans syn. Eriksen og Halvorsen nevnte at de parolene som Fjørtoft først og fremst siktet til kom før ordren om tvangsevakuering, og den sa heller ikke noe om hvordan sivilbefolkningen skulle forholde seg til den. Når det gjelder parolen fra Kronprinsen, valgte Fjørtoft å se bort fra den delen av parolen som på mange måter forstyrret argumentasjonen hans. Det er ikke helt utenkelig at Fjørtoft, bevisst tolket parolene og var selektiv i hva han tok med. I alle fall havnet Londonregjeringen, med unntak av statsministeren, i et negativt lys. Også 2. bergkompani, der Harry Lindstrøm var med, ble skyteskiven til Fjørtoft, som Londonregjeringens forlengede arm. Kompaniet ble antakelig kritisert mer enn det fortjente, noe som underbygde Fjørtofts sitt syn om at Finnmarksbefolkningen ble sviktet av de norske myndighetene. Det er kanskje ikke så rart at soldatene følte seg tråkket på, og Harry Lindstrøms reaksjon var nok kanskje et uttrykk på dette, kombinert med at han selv var kilde til noen av «æreskrenkelsene». Om det er bevisst fra Fjørtofts side å ikke fokusere på Sørøya-operasjonen som en god gjerning av Londonregjeringen, kan det bare spekuleres i. Han hadde nok ikke den samme informasjonen, som vi sitter med i dag. Men det er ikke utenkelig at han nedtonet deres rolle i operasjonen slik at det ikke kunne tas til inntekt som hjelp til befolkningen. Også i denne boken brukte Fjørtoft en form for kommersiell historiebruk. Han nevnte blant annet hendelser som han visste ville sette følelser i sving, og dermed bidra til økt salg og spredning av budskapet.

¹⁶⁴ Nrk.no, Inghild Eriksen: "Evakueringen har satt spor for alltid"

Ettervirkninger

Selv om Fjørtoft bommet med kritikken mot Londonregjeringen, var det likevel noe annet i fremstillingen som han traff bedre på. I en anmeldelse av *Telemark Arbeiderblad* i 1984, kom det et ganske treffende utsagn for hva Fjørtoft bragte frem i lyset, «Men dette vet vi jo! Trenger vi enda flere bøker om det? Kjell Fjørtoft nærmer seg imidlertid temaet sett fra enkeltmenneskenes side. Han har fått tilgang til dagbøker, notater, muntlige beretninger. Dette er «den brente jords taktikk» slik fiskeren, husmora, bonden, skoleeleven opplevde det».¹⁶⁵ Fjørtoft trakk fram det problematiske forholdet mellom nordmennene og tyskerne, og viste hva som skjedde mellom lokalbefolkningen og de første soldatene som ankom Finnmark. Det er altså, som vist tidligere nærliggende å tro at Fjørtoft kan ha bidratt til det paradigmeskiftet i skildringen av Finnmark, som gikk på å skildre de sidene som det ikke hadde vært «god tone» å skrive om tidligere.

Hvilken bok lykkes han best med?

Med *Lille-Moskva* traff Fjørtoft spikeren på hodet. Det er sannsynlig at det var en ikke-bruk av historie i forhold til partisanene i Finnmark og det var bevisst at partisanene ikke hadde blitt anerkjent. Fjørtoft bidro til å føre dem fram i lyset. Han traff nok ikke like godt med *Vi fikk vår frihet*, som han gjorde med *Lille-Moskva*. Han prøvde kanskje å gjenta suksessen med den samme journalistiske formelen med journalisten mellom folket og makten, men han hadde ikke et like godt poeng her. Allikevel påvirket den altså mest sannsynlig til å få «historie nedenfra» mer inn i erindringen om 2. verdenskrig i Finnmark.

Erindringen om krigen i Nord-Norge

Det var hovedsakelig Nord-Norsk historie som ble omtalt i bøkene til Fjørtoft, og sånn sett var han en pådriver for å få Nord-Norge mer inn i erindringen om 2. verdenskrig. I kapittelet som tok for seg Nord-Norge under 2. verdenskrig i skolen, fant vi at både Norge og spesielt Nord-Norge har blitt nedprioritert i lærebøkene i senere år, på bekostning av et mer globalt perspektiv. Dette kan i neste runde føre til at elever i skolen, og da spesielt elever i Finnmark, ikke får kjennskap til partisanene i Finnmark. Det ligger stor tillit til at lærebøkene formidler et godt bilde av historien, slik at ting som ikke nevnes der, i større grad vil forsvinne ut av minnet. Kanskje må det en bevisstgjøring til, hos lærere, for at de ikke skal følge bøkene 'slavisk', uten å ta hensyn til hvilken region undervisningen befinner seg i. Det er fortsatt i

¹⁶⁵ Kjell Fjørtofts privatarkiv. Boks 107, mappe: «avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske Argus». Brev: 11.12.84. «Frihetens pris for Nord-Norge». *Telemark Arbeiderblad* 28.november 1984.

dag en del misnøye med at Nord-Norge under 2. verdenskrig ikke får nok oppmerksomhet. Dette skjedde senest i år når sjefredaktøren i *Fremover* reagerte på at Dagsrevyen ikke viste noen innslag fra Nord-Norge i deres 9.april-dekning, 75 år etter invasjonen av Norge.¹⁶⁶ Om Nord-Norge og Finnmark enda er veldig undervurdert og neglisjert i erindringsarbeidet om 2.verdenskrig, skal det ikke tas stilling til her. Men på 1980-tallet, når det var mer tydelig at grunnfortellingen om 2. verdenskrig enda stod så sterkt, var det kanskje nødvendig at Kjell Fjørtoft kom på banen. Han utfordret denne grunnfortellingen og bidro til at det ble et bredere perspektiv på 2. verdenskrig i Norge. Man kan kritisere metodene som Fjørtoft brukte for å spre sine budskap, og da spesielt fra et historievitenskapelig perspektiv. Men som Karlsson og Zander sier, «Det snäba och improduktiva ligger snarare i en hållning att det vetenskapliga bruket av historia är det enda bruket..».¹⁶⁷ De mener at det vitenskapelige bruket ikke bør være overordnet de andre typene historie-bruk, de bør sidestilles.¹⁶⁸ Fjørtoft tilførte mye positivt til erindringsarbeidet rundt 2.verdenskrig. Mye av gjennomslagskraften han hadde, kan forklares ut ifra hans kommersielle historiebruk, og at han ikke alltid var like flink til å opprettholde det vitenskapelige aspektet. Men Fjørtoft gjorde likevel en nødvendig innsats, og han bidro også til å få historikerne til å åpne øynene for historiske hendelser som neppe ville ha fått samme oppmerksomhet uten han.

¹⁶⁶ Nrk.no, Pettersen, Egil: "Redaktør raser etter Dagsrevyens 9. april-dekning: – Bare innslag sørfra»

¹⁶⁷ Karlsson og Zander 2004:54

¹⁶⁸ Karlsson og Zander 2004:55

Litteratur og kilder:

Litteratur:

Bøe, Bjarne og Knutsen, Kjetil: *Innføring i Historiebruk*, Cappelen Damm Høyskoleforlaget Kristiansand 2012

Bones, Stian: *I oppdemningspolitikkenes grenseland, Nord-Norge i den kalde krigen 1947-70*, Doktorgradsavhandling Tromsø 2007

Eriksen, Knut Einar og Halvorsen, Terje: *Norge i krig, fremmedåk og frihetskamp*, bind 8, Frigjøring, Aschehoug Oslo 1987

Eide, Martin: «Det journalistiske mistaket» fra: *Sociologisk forskning*, Vol. 35 No. 3/4 TEMA MEDIER OCH SAMHÄLLE pp. 123-141, Sveriges Sociologförbund 1998. Url: http://www.jstor.org/stable/20850316?seq=10#page_scan_tab_contents (21.05.2015)

Fjørtoft, Kjell: *Lille-Moskva, den glemte krigen*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1983.

Fjørtoft, Kjell; *Vi fikk vår frihet, Finnmark høsten 1944*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1984

Folkenborg, Håkon Rune: *Nasjonal identitetsskaping i skolen, En regional og etnisk problematisering*, Lundblad media AS, Tromsø 2008

Huitfeldt, Tønne: *De norske partisanene i Finnmark 1941-1944, i skyggen av den kalde krigen*, Institutt For Forsvarsstudier Info 3/1997. - <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/99399/1/INF0397.pdf> (21.05.15)

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var*, Universitetsforlaget, Oslo 2000

Karlsson, Klas-Göran og Zander, Ulf: *Historien är nu, En introduktion till historiedidaktiken*, Författarna och Studentlitteratur 2004 Sweden

Midtun, Lisa: *Hvem eier historien?, En sammenligning av fremstillingen av kommunistenes krigsinnsats i Norge og Danmark*, Masteroppgave i historie Universitetet i Bergen 2013

Niemi, Einar(red.): *Partisanbygda Kiberg, Fiskeværet mellom øst og vest*, Kiberg Bygdelag Vadsø 2007

Ruud, Jørn W: *Erindringen om andre verdenskrig i Finnmark og Nord-Troms*, Masteroppgave i historie Høgskolen i Bergen – Universitetet i Bergen 2008

Skanche, Kristian Husvik: *Redningsoperasjonen på Sørøya, Bakgrunn og strategisk kontekst*, Mastergradsoppgave i historie Tromsø 2010

Snoeiijing, Kim: *Det må ikke skje igjen, Glemte partisaner i Finnmark*, Hovedfagsoppgave i nordisk språk og litteratur ved Scandinavisch Instituut, Faculteit der Letteren van de Rijks Universiteit Groningen, Nederland 1987

Særtrykk av krigsinvaliden: «*Det glemte kompani*», 2. *Bergkompani og frigjøringen av Finnmark*, Krigsinvalidforbundet Oslo 1983

Sæten, Trond: «*Det er altså en form for nedvurdering*», *Hvordan framstilles andre verdenskrig i Nord-Norge i skolebøker for gymnas og videregående skole?*, Mastergradsoppgave i historie - integrert 10 sp PPU Universitetet i Tromsø 2011

Titlestad, Torgrim: *Frihetskampen i Norge, og historikerne som sviktet*, Spartacus forlag AS 2010 Oslo

Tjelmeland, Hallvard: *Den kalde krigen*, Det norske samlaget 2011 Oslo

Nettressurser:

Kristoffersen, Ivan. (2010, 18. mai). Kjell Fjørtoft. I Norsk biografisk leksikon. Lenke: https://nbl.snl.no/Kjell_Fj%C3%B8rtoft (15.05.2015)

Fjellheim, Skjalg «ikke lenger på krigsstien». *Dagbladet*(2002) lenke: <http://www.dagbladet.no/kultur/2002/01/13/305915.html> (15.05.15)

Argus, Avisutklippsbyrå. (2012, 4. juni). I *Store norske leksikon*. Hentet 21. mai 2015 lenke: <https://snl.no/avisutklippsbyr%C3%A5>.

«Privatarkiv nr 6.» fra Munin.uit.no, lenke:

Munin.uit.no:<http://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/5776/arkivkatalog.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (18.05.15)

NKVD. Snl.no, lenke: snl.no/NKVD. (08.04.15)

Sanden, Anders: «60 år siden Kråkerøytalen», lenke: <http://www.nrk.no/ostfold/60-ar-siden-krakeroytalen-1.4970092> (21.05.15)

Einar Gerhardsen: «Friheten og demokratiet i fare (Kråkerøytalen) (utdrag)» Uib.no, lenke: - <http://virksommeord.uib.no/taler?id=110> (10.05.2015).

Abelsen, Tarjei: «Krigen endelig over for noen av Norges viktigste motstandsmenn» Nrk.no, lenke: http://www.nrk.no/troms/_kjakan__-_-men-de-var-jo-kommunister-1.12033659 (11.05.15)

Aasland, Gunnar. (2009, 14. februar). Mortifikasjon. I *Store norske leksikon*. fra <https://snl.no/mortifikasjon> (21.05.15)

Utdanningsdirektoratet: «Læreplan i historie-fellesfag VG3», lenke: <http://www.udir.no/kl06/HIS1-02/Kompetansemaal/?arst=1858830314&kmsn=2002656462> (21.05.15)

Eriksen, Inghild: «Evakueringen har satt spor for alltid» , Nrk.no, lenke: http://www.nrk.no/troms/_-unge-arver-fortsatt-krigstraumer-70-ar-etter-evakueringa-1.12010788 (20.05.2015)

Pettersen, Egil og Stav, Torill ”Redaktør raser etter Dagsrevyens 9. april-dekning: – Bare innslag sørfra» , Nrk.no, lenke:http://www.nrk.no/troms/redaktor-raser-etter-dagsrevyens-9.-april-dekning_-_-bare-innslag-sorfra-1.12304550 (20.05.15).

Konghuset, tale: «Partisanbautaen i Kiberg», lenke: <http://www.kongehuset.no/tale.html?tid=30959&sek=26947>(11.05.2015).

Snl.no «Fiskerhalvøya», lenke: [Snl.no/Fiskerhalvøya](http://snl.no/Fiskerhalvøya) (07.04.15)

Kjell Fjørtofts privatarkiv:

Boks nr. 3

«Korrespondanse, Avisartikler, Notater m. m. Angående søksmål etter utgivelsen av «Vi fikk vår frihet»».

«Notat omkring frigjøringen av Finnmark av Kjell Fjørtoft» 1985

«Notat nr.2 omkring frigjøringen av Finnmark av Kjell Fjørtoft» 1985

«Frigjøringen av Finnmark 1944-45» Kjell Fjørtoft 28.8.85. (Antar at det er feil i originaldokumentet, der det står 1986).

«Trusselbrev 1» av anonym

«Trusselbrev 2» av anonym

«Vedr.: Boken vi fikk vår frihet» Harry Lindstrøm Oslo 1.11.84

«Vedr.:Artikkel i Verdens Gang 17.11.1984. «Drapstrussel mot forfatter». Oslo, 17.11.84.

«Herr Harry Lindstrøm» Kjell Fjørtoft Tromsø 12.11.84.

«Klage til Tromsø forliksråd» Harry Lindstrøm 10.1.85

«For:Forliksrådet i Tromsø. Tillegg til forliksklage av 10.1.85 mot: Kjell Fjørtoft» Harry Lindstrøm 15.2.85.

«Larviksfolk som deltok i frigjøringen av Finnmark: «Tilliten til Kjell Fjørtoft som dokumentarforfatter er svekket»» *Østlandsposten* 27.2.85

«Vedr.:Artikkel inntatt i Nordlys for 14.6.1985» Harry Lindstrøm 1.7.85

«Kjæremål til Agder lagmannsrett, privat straffesak nr. 64/1985» Ved Tønsberg byrett

«Kopi av rettsbok m/kjennelse av 6.2.87» ved Tromsø byrett

Boks nr. 22

«Avisutklipp m. m. i forbindelse med boka «Lille-Moskva» Inneholder bokanmeldelser, debattinnlegg, reportasjer».

«Ærer de døde forfølger de levende» *Dagbladet* 19.8.83

«Hvor avslørende er egentlig Fjørtofts nye bok?» *Nordlys* 21.10.83

«Nedvurderinger av partisanene» *Nordlys* 5.11.83

«Partisanens stemme» *Klassekampen* 12.11.83

«Vil ikke Kjell Fjørtoft forstå hva jeg skriver?» *Nordlys* 16.11.1983

«1983. Avisutklipp –reportasjer/artikler om partisanene i forbindelse med boka «Lille-Moskva». K. Fjørtoft – tildeling av fylkeskulturpris».

«Kjell Fjørtoft intervjuet av Gunnar E. Kristiansen» *Friheten* 22.12.82

«Partisanene i Finnmark må få sin oppreisning» *Finnmark Dagblad* 9.4.83

Boks nr. 106

«Avisutklipp 1983 Juni-oktober levert av norske argus»

Brev oktober-83

«Kjell Fjørtoft tilbakeviser «Fornøyelse å dokumentere at lektor Pedersen tar feil»» *Nordlys* 25.10.83.

«Fjørtoft angriper i stedet for å imøtegå» *Nordlys* 29.10.83.

«Avisutklipp 1983 oktober-desember levert av norske argus»

Brev 11.11.83

«Kjell Fjørtoft og historiekonsulentene» *Nordlys* 28.10.83

Boks nr. 107

«Avisutklipp 1984 oktober-desember levert av norske argus»

Brev 5.10.84

«Vi fikk vår frihet» *Finnmark Dagblad* 22.9.84

«Kjell Fjørtoft med oppsiktsvekkende ny bok: Quisling brente Finnmark» *Nordlys* 22.9.84

«Fjørtoft og Nordlys med gamle nyheter» *Nordlys* 26.9.84

Brev 28.10.84

«2.verdenskrig og Nord-Norge. Lokalhistorisk seminar i helga» *Fremover* 19.10.84

Brev 2.11.84

«40 år siden naziåket:Krigen er ennå hett tema» *Nordlys* 24.10.84

«Forfatteren i historisk uvær» *Aftenposten* 27.10.84

Brev 9.11.84

«Lokalhistorisk seminar i Bjerkvik:Historikeren og dokumentarforfatteren på kollisjonskurs?»

Nordlandsposten 29.10.84

Brev 11.12.84

«Frihetens pris for Nord-Norge» *Telemark Arbeiderblad* 28.11.84

